

SIASI 'O SISU KALASI 'O E KAU MĀ'ONI'ONI 'I HE NGAahi 'AHO KIMUI NÍ • SIULAI 2012

Liahona

**Ngaahi Fuakavá: Ko
'Etau Ngaahi Palōmesi
Mahu'inga Tahá, p. 20**

**Ngaahi Kī 'e Fā ki hono Ako'i ke
Ului, p. 12**

**Akó, Ngāuē, Teiti—Ko e Me'a ke
Fai He Taimi 'Oku Fehālaaki ai Ho'o
Palaní, p. 42**

**Te u 'Ilo Fēfē 'Oku 'i ai Ha'aku
Fakamo'oni? p. 54, 66, 68**

Ko e Mana 'o e Kueili, fai 'e Sandra B. Rast

Na'e kapusi 'a e Kāingalotu fakamuimui tahā mei Nāvū 'i Tlinoisi he 1846.

Na'e tokolahi hanau ni'ihi na'e masiva, puke, pe motu'a. Ne nau folau 'o kolosi he Vaitafe

Misisipí mo 'enau fanga ki'i nga'oto'otá 'o fokotu'u hanau nofo'anga fakataimi. Lolotonga

e faingata'a ko iā, kuo puna mai ha fanga kueili 'e laungeau 'o tō 'i he nofo'angā.

Na'a nau mātu'aki lalata 'o lava pē 'e he Kāingalotu ia ke puke kinautolu 'aki honau

nimā, 'o ma'u ai e me'akai na'e fu'u fie ma'u 'e he Kāingalotu fiekaia ni.

NGAAHI FOLOFOLA 'A KALAI

© LECONTE STEWART, 'KAINGOFUA KE AI HANO TAIAU

Fale 'i Pitasoní, fai 'e LeConte Stewart

'Oku fakafofonga i 'e he fotu lōngonoa 'a ha faama 'i Pitasoni i 'Tutā hono fakahoko 'o e tala'ofa 'a e 'Eiki ki he Kaīngalotu 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'i he Nofo'anga Fakafa'ahita'u Momokó 'i Nepulasikā he 'aho 14 'o Sānuali 1847. Ko e fakahā ko 'eni 'oku ui ko e "Folofola mo e Finangalo 'o e 'Eiki" na'e fai ia kia Palesiteni Pilikihami 'Iongi 'i he'ene teuteu 'a e Kaīngalotū ke mavahe mei honau ngaahi 'api fakataimi 'i he Nofo'anga Fakafa'ahita'u Momokó kae hoko atu 'o kolosi he ngaahi toafā mohukū ki he Tele'a Ano Māsimā: "Tuku ke ngāue 'aki 'e he tangata kotoa pē 'a hono ivi kotoa mo e koloā ke hiki 'a e kakaí ni ki he potu 'e fokotu'u ai 'e he 'Eiki ha siteiki 'o Saioné.

"Pea kapau te mou fai 'eni 'aki 'a e loto ma'a, 'i he faivelenga kakato, te mou monū'ia; 'e tāpuaki'i 'a kimoutolu 'i ho'omou ngaahi tākanga monumanu īki, mo ho'omou tākanga monumanu lalahí, pea 'i ho'omou ngaahi ngoue 'angá, mo homou ngaahi falé, pea 'i homou ngaahi fāmili" (T&F 136:1, 10–11).

Liahona, Siulai 2012

NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4** Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisī 'Uluakí: 'I he Vaeua'anga Mālié Ma'u Pē
Fai 'e Palesiteni Dieter F. Uchtdorf
- 7** Pōpoaki 'a e Faiaiko 'A'ahí: Ko Hono Fakahaa'i Hotau Tu'unga Fakaākongá 'i he 'Ofa mo e Tokoni

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 16** Ko e Mālohinga 'o Hotau Tukufakaholó
Fai 'e Eletā L. Tom Perry
Hangē ko hono 'ai 'e he kau paimoniā 'a e toafā ke matala hangē ko e losé, 'e pehē pē ha lava 'etau mo'uí 'o fakalakalaka kapau te tau muimui ki honau ngaahi 'ulungaanga mahu'ingá mo honau ngaahi tukufakaholó.
- 20** Ko e Mahino 'o 'Etau Ngaahi Fuakava mo e 'Otuá: Ko ha Vakai Fakalūkufua ki He'etau Ngaahi Palōmesi Mahu'inga Tahá

- 24** Fetu'utaki mo e Kakaí: Ko Hono Fakafehokotaki 'o e Siasí mo e Koló
Fai 'e Philip M. Volmar
- 35** Fehangahangai mo e Kaha'ú 'i he 'Amanaki Lelei
Fai 'e Eletā José A. Teixeira
Ne kei 'amanaki lelei pē 'a Misa Kililo ki he lolotongá pea mo fakatu'amelie ki he kaha'ú, neongo e mole kotoa 'ene ngaahi koloa fakamāmaní.

NGAAHI POTUNGĀUÉ

- 8** Ki'i Tohi Fakamatala 'o e Konifelenisi 'o 'Epelelí
- 10** 'Oku Mau Lea 'ia Kalaisi: Ko ha Vaitafe 'o e Nonga
Fai 'e Lanise Heaton
- 12** Ko e Ngāue 'i he Siasí: Ko e Lēsoní 'Oku 'i Loto 'i he Taha Akó
Fai 'e Russell T. Osguthorpe
- 30** Hotau Ngaahi 'Apí, Hotau Ngaahi Fāmilí: 'Oua Na'a Ke Teitei Fo'i
Fai 'e Al and Eva Fry

- 38** Ngaahi Le'o 'o e Kau Mā'oni-'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní
- 74** Ngaahi Oongoongo 'o e Siasí
- 79** Ngaahi Fakakaukau Ma'á e Efiafi Fakafāmili 'i 'Apí
- 80** Kae 'Oua Ke Tau Toe Fe'iiloaki: Ta'e Hano Mele mei Māmani
Fai 'e Julie Thompson

I HE TAKAFÍ
I mu'á: Tā fakatātaa'i 'o e 'atā 'e Christina Smith.
I muí: Faitā 'a Robert Casey.

Fakatokanga'i ange: Nā'e hā atu he *Liahona* 'o Sune 2012, ha la'itā 'o ha talavou nā'a ne tukuange 'ene aleapau va'inga 'akapulu fakapaloferinalé kae 'alu 'o ngāue fakafāfekau taimi kakato. Koe'uhí ko e me'a pē 'oku fa'a hoko, 'oku hā atu 'i hono falaní ha ngaahi fakatātā fakakomēsiale 'a ha ngaahi kautaha kehekehe. 'Oku 'ikai poupou'i pe fakapa'anga 'e he Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni-'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'a e ngaahi kautaha ko 'ení pe ko 'enau koloá pe ko e ngāue 'oku nau fakahokó.

KAKAI LALAHÌ KEI TALAVOÚ

42

42 'I he Taimi 'Oku 'Ikai Hoko Ai e Ngaahi Palani Lelei

Fai 'e Stephanie J. Burns

'Oku fakatokanga'i 'e he kakai lalahì kei talavou 'oku nau foua 'a e mo'ui 'oku 'i ai ha ngaahi takai loloa 'e ni'ihi 'oku fakaiku ki he feitu'u totonú.

TO'U TUPÚ

46 Ko Hono Mahu'inga 'o e Ngaahi Tāpuaki Fakataula'eikí
Fai 'e Eletā Dallin H. Oaks
'E tokoni'i koe 'e he ngaahi tāpuaki fakataula'eikí ke ke ikuna'i 'a e ngaahi tūkia'anga 'i he hala ki he mo'ui ta'engatá.

49 Pousitaá: Fakamo'oní

50 Mālohi 'i he Lotú
Fai 'e Paul VanDenBerghe
Ko e taimi 'oku taulōfu'u aí, 'oku feinga 'a e to'u ta'u-hongofulu tupu mei he motu ko Sepú he 'Otu Filipainí "ke nau mo'ui" 'o fakafou 'i he lotú.

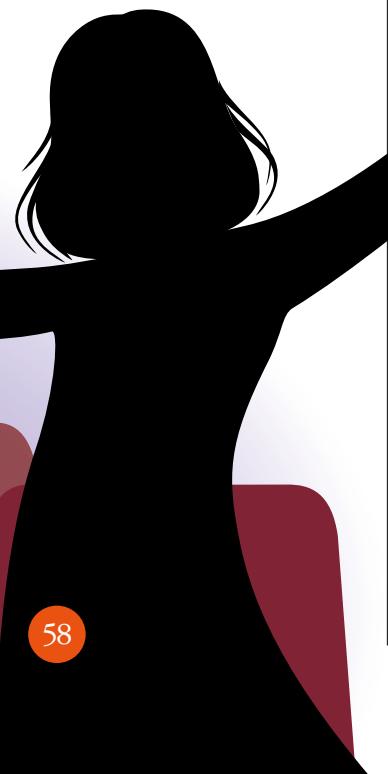
53 Mei he Mala'e Ngāue Fakafaifekaú: Ko ha Palōmesi mo ha Lotu
Fai 'e Pablo Mireles Betts

54 Ko e hā 'a e Fakamo'oní Haohaoa?

Fai 'e Elyse Alexandria Holmes
Ko e ma'u ko ia 'o ha fakamo'oní 'oku meimeī hangē ia ha pāsoló, 'i hono tānaki tahataha atu e fanga ki'i kongá, 'e lava ke ke 'ilo ai e mo'oni 'o e ongoongoleleí.

58 Fakahōhōloto ki he Matangá

Fai 'e Brittany Thompson

58

FĀNAÚ

66

59 Ko ha Fanafana 'o e 'Ofa

Fai 'e Deborah Moore

Ko e hā 'e fai 'e Sēmisi 'i he taimi 'e ha'u ai 'a e taha fakamahi he akó ki he lotú?

61 Fakamo'oní Makehe: Na'e mo'ui 'a e kau fuofua paioniá 'i ha taimi fuoloa kimu'a. Ko e hā te u lava ke ako meiate kinautolú
Fai 'e Eletā L. Tom Perry

62 Ko Hono Fakahoko 'o e Hisitoliá

Fai 'e Chad E. Phares

Ko e feinga 'a Soma, 'Esitā, mo Kata ke hoko ko ha sīpinga lelei 'o e Siasí 'i Hungali.

64 Ko Hono 'Omi 'o e Palaimelí ki 'Api: 'Oku ou Fili ki he Totonú 'i He'eku Mo'ui'aki e Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ongoongoleleí

66 Ko e Fakamo'oní 'a Tōmasí

Fai 'e Joshua J. Perkey

Kimu'a pea toki lava 'a Tōmasí ke fai 'ene fakamo'oní, 'oku fie ma'u ke ne tomu'a 'ilo pe ko e hā 'a e fakamo'oní.

68 Ko ha Fakamo'oní 'Oku Tupulaki

Fakatupulaki ho'o fakamo'oní 'aki e ngaahi mo'oní tahataha.

69 Ko 'Etau Pēsí

70 Ma'á e Fānau Īkí

58

Ko e makasini fakavaha'apule'anga 'eni 'a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni i he Ngahi 'Aho Kimui Ni

Ko e Kau Palesitenisi 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu

Mā Uā: Boyd K. Packer, L. Tom Perry, Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Richard G. Scott, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen

'Etítá Paul B. Pieper

Kau 'Etívaisá: Keith R. Edwards, Christoffel Golden Jr., Per G. Malm

Talekita Pulé: David L. Frischknecht

Talekita 'o e Ngäue Faka'etítá: Vincent A. Vaughn

Talekita Fotoku'utu'ú: Allan R. Loyborg

Talekita Pulé: R. Val Johnson

Ongō Tokoni 'Etítá Pulé: Jenifer L. Greenwood, Adam C. Olson

Kaungá 'Etítá: Ryan Carr, Susan Barrett

Kau Ngäue Faka'etítá: Brittany Beattie, David A. Edwards, Matthawi D. Flitton, LaReña Porter Gaunt, Carrie Kasten, Jennifer Maddy, Lia McClanahan, Melissa Merrill, Michael R. Morris, Sally J. Odekirk, Joshua J. Perkey, Chad E. Phares, Jan Pinborough, Paul VanDenBerghe, Marissa A. Widdison, Melissa Zenteno

Talekita Pule Faka'atí: J. Scott Knudsen

Talekita Faka'atí: Scott Van Kampen

Pule he Fakatahataha'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Kau Pule Mā'olunga ki he Fakatātaá: C. Kimball Bott, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen, Scott M. Mooy

Kau Ngäue ki he Fakatātā mo e Fakatahataha'i 'o e Makasini: Colette Nebeker Aune, Connie Bowthorpe Bridge, Howard G. Brown, Julie Burdett, Bryan W. Gygi, Kathleen Howard, Denise Kirby, Ginny J. Nilson, Gayle Tate Rafferty

Fotoku'utu'ú: Jeff L. Martin

Talékita ki he Pákí: Craig K. Sedgwick

Talékita ki hono Tufaki: Evan Larsen

Kau Ngäue ki he Liahona 'i Tongá:

'Etítá Tulima L. Finau

Tokoni 'Etítá Vika Taukolo

Kaunga 'Etítá Siale Hola

Ko e totongi ki hono fakakātoa 'o e ngaahi *Liahona* he ta'u 'oku TÖP \$3.60. Ko e tu'a-sila 'eni ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi faka'eke'eké: Senitā Tufaki'anga Nānauá, Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni i he Ngahi 'Aho Kimui Ni, PO Box 109, Nuku'alofa, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke ma'u 'a e ngaahi totongi ki ho'o makasini 'i he ngaahi fonua mavape mehi he 'lunaiteti Siteiti mo Kanata, 'alu ki he store.lds.org pe fetu'utaki ki he senitā tufaki'anga nānau 'a e Siasi pe taki fakauoti pe fakakōlo.

'Omi 'a e ngäue fakamatala mo e ngaahi faka'eke'eké he initaneti 'i he liahona.lds.org; 'i he meili ki he *Liahona*, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe 'i-meili ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e *Liahona* (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomoná 'oku 'uhinga ia ko 'e kāpasa' pe me'a 'fakahinohino') 'oku pulusi 'a e Makasini Fakavaha'apule'angá 'i he lea faka'Alapēniá, 'Améniá, Pisilama, Kemipoutia, Pulu'kālia, Sepuano, Siaina, Siaina (fakafingofouá!), Kolēsia, Seki, Tenima'ake, Hōlani, Pilitānia, 'Estonia, Fisi, Finilani, Falaniseé, Sianamé, Kalisi, Hungali, 'Aisileni, 'Initonésia, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōleá, Letiá, Lifiuenia, Malakasi, Māselisi, Mongokoliá, Noaué, Pōlani, Potukali, Luménia, Lūsiá, Ha'amoá, Silovénia, Sipeini, Suisaná, Suéteni, Takāloká, Tahiti, Talién, Tongá, 'Iukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietnemí. ('Oku kehekehe pē 'a e tu'o lahi hono pulusi, 'o fakatau mo e lea fakafonua.)

© 2012 'e he Intellectual Reserve, Inc. Ma'u 'a e ngaahi totonus fakalao kotoa pe. Paaki 'i he 'lunaiteti Siteiti' o 'Ameliká.

E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatala mo e ngaahi fakatātā 'i he *Liahona* ke faka'aonga'ki he ngaahi me'a 'a e Siasi 'oku 'i kai fakakomésiale pe faka'aonga' pē 'i 'api. He 'i'kai lava ke hiki tatau ha ngaahi nānau 'oku fakahaa'i atu ai hano fakataputapui, 'i he tafa'aki 'oku fakamatala'i ai e tokotaha'oku 'a ana e fakatātā. 'Oku totonus ke fakatu'asila 'a e ngaahi fehu' ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'i-meili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

July 2012 Vol. 36 No. 7. LIAHONA (USPS 311) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address must be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Poste Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send address changes to

Salt Lake Distribution Center, Church Magazines, PO Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368.

Toe Lahi 'I he Initaneti' Liahona.lds.org

MA'Á E KAKAI LALAHÍ

'Oku tokoni atu 'a e kau taki lakanga fakataula'eikí ki he kakai 'o e koló 'o fou 'i he ngaahi fakataha alélea 'a e Siasi ki he fetu'utaki mo e kakai (vakai, peesi 24). Te ke lava 'o 'ilo ha me'a lahi ange feku'aki mo e ngaahi ngäue ko 'ení 'i he publicaffairs.lds.org ('i he lea faka-Pilitāniá).

MA'Á E TO'U TUPÚ

Vakai ki he youth.lds.org ke hiki ta'etotongi mei ai e fasí, ngaahi vitiō fakalaumālié, pea mo e ngaahi fakamatala kau ki he ngaahi tu'unga mo'ui mahu'inga 'i he *Ki Hono Fakamāloha* 'o e *To'u Tupú*.

MA'Á E FĀNAÚ

Fe'ilooki mo Soma, 'Esitā, mo Kata mei Putapesi 'o Hungalí, 'i he peesi 62. Matata 'i hanau ngaahi tā lahi ange 'i he liahona.lds.org.

NGAAHI TEFITO 'I HE MAKASINI

KO 'ENÍ

'Oku fakafofonga'i 'e he fiká 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatalā.

Akó, 12

Akonakí, 12

'Amanaki lelei,

40, 42

Anga'ofá, 59

'Aukái, 64

Faiako 'a'ahí, 7

Faingata'á, 40

Faitotonú, 70

Fakamolemolé, 38

Fakamo'óni, 30,

40, 49, 54, 66

Fakaului, 30

Familí, 16, 30, 41

Fetu'utaki mo e

Kakai, 24

Kau paioniá, 16,

61

Konifelenisi lahi, 8

Lakanga Faka-

taula'eiki, 46

Laumālie Mā'oni'oni, 12

Lotú, 38, 50, 64

Maté, 10

Ngaahi fuakavá, 20

Ngaahi ouaú, 20

Ngaahi tāpuaki, 46

Ngaahi temipalé, 80

Ngäue fakafafekaú, 4, 24, 38, 53

Ngäue tokoni, 7, 24, 80

Noformali, 30

Sisū Kalaisi, 10

Talangofuá, 42

Teuteú, 4

Tohi 'a Molomoná, 38, 53

Tuí, 40, 42

'Ulungāangá, 58

'I HO'O LEA FAKAFONUÁ

'Oku ma'u 'a e *Liahona* mo e ngaahi nānau kehe 'a e Siasi 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he languages.lds.org.

Fai 'e Palesiteni
Dieter F. Uchtdorf

Tokoni Ua 'i he Kau
Palesitenisī 'Uluakí

Vaeua'anga Mālié Ma'u pē

Oku faka'ilonga'i 'e he māhina ko Siulaí e vaeua'anga mālie 'o e ta'u, 'i ha ngaahi tohi māhina lahi he māmaní. Neongo 'oku kātoanga'i mo manatua 'a e kamata'angá mo e faka'osí ka 'oku fa'a ta'efakatokanga'i ma'u pē 'a e vaeua'angamālie 'o ha me'a.

Ko e kamata'angá ko e taimi ia 'o e fokotu'u tukupā, ke fokotu'u ai ha ngaahi palani, he kei lahi 'a e iví. Ko e iku'angá ko ha taimi 'o e māmālie hifo pe a 'oku ala kau ki ai ha ongo'i lavame'a pe mole. Ka 'i he vakai totonú, 'i he'etau lau 'oku tau 'i he *vaeua'anga mālié* 'o ha me'a, te ne lava 'o tokoni'i ai kitautolu ke 'ikai ngata pē 'i he'ene mahino lelei ange kiate kitautolu 'a e mo'uí ka ke tau toe mo'ui 'aonga 'aki ia.

Lolotonga 'o e Ngāue Fakafaifekaú

Ko e taimi 'oku ou lea ai ki he'etau kau faifekau kei talavoú, 'oku ou fa'a talaange 'oku nau lolotonga ngāue fakafaifekaú. Tatau ai pē pe ne nau toki tau mai he 'aho ki mu'á pe ko 'enau teu foki ki 'api 'i ha 'osi ha 'aho 'e taha, ka 'oku ou kole ange ke nau fakakaukau 'oku nau 'i loto mālie ma'u pē.

Mahalo 'e fakakaukau 'a e kau faifekau fo'oú 'oku 'ikai ke nau fu'u taukei ke ma'u ha ola, pea 'oku nau fakatoloi leva 'enau leá pe ngāue lotolahi mo ta'euffi. 'E lava ke loto mamahi 'a e kau faifekau taukei 'oku mei 'osi 'enau ngāue fakafaifekaú, pe te nau ki'i lepa ai 'i he'enau fakakaukau atu pe ko e hā te nau fai 'i he 'osi 'enau ngāue fakafaifekaú.

Tatau ai pē pe ko e hā e tūkunga 'oku nau 'i aí mo e feitu'u 'oku nau ngāue aí, ko hono mo'oní 'oku tūtuu'i faka'aho 'e he kau faifekau 'a e 'Eikí ha ngaahi tengā

ta'efa'alaua 'o e ongoongo fakafiefiá. 'E hanga 'e he'e-nau fakakaukau 'oku nau 'i he vaeua'anga mālie 'o 'enau ngāue fakafaifekaú 'o fakalotolahi'i mo fakaivia e kau fakafofonga faitotonu ko 'eni 'o e 'Eikí. Hangē ko ia 'oku hoko 'i he kau faifekau taimi kakatō, 'oku pehē pe mo kitautolu kotoa foki.

'Oku tau 'i he Vaeua'anga Mālié Ma'u Pē

Ko e liliu ko 'eni he fakakaukau 'oku 'ikai ko ha ki'i mafuli pē 'o e 'atamaí. 'Oku 'i ai ha mo'oni mā'olunga 'i he fo'i fakakaukau ko ia 'oku tau 'i he vaeua'anga mālié ma'u pē. Kapau te tau vakai ki hotau tu'u'angá 'i ha mape, 'oku ue'i kitautolu ke tau pehē 'oku tau 'i he kamata'angá. Ka, kapau te tau vakai fakalelei, ko e fē pē feitu'u 'oku tau 'i aí, 'oku hoko ia ko e vaeua'anga mālie 'o ha feitu'u 'oku lahi ange.

Hangē ko e vavaá, 'oku pehē pē mo e taimí. Te tau ala fakakaukau 'oku tau 'i he kamata'angá pe faka'osinga 'o 'etau mo'uí, ka 'i he'etau vakai ki hotau tu'ungá 'i hono fakahoa mo 'itāniti—'i he'etau fakatokanga'i ne mo'ui hotau laumālié 'i ha taimi 'oku 'ikai ke tau malava 'o fua pea—tu'unga 'i he feilaulau haohaoa mo e Fakalelei 'a Sisū Kalaisí, 'e mo'ui hotau laumālié 'o a'u ki 'itāniti—te tau lava leva 'o fakatokanga'i tā 'oku tau 'i he vaeua'anga mālié mo'oni.

Ne u ongo'i ki muí ni mai ke toe fakalelei'i 'a e maka fakamanatu 'o e fa'itoka 'o 'eku ongomātu'a. Ne hōloa e fa'itoká he fuoloa 'o e taimí, peá u ongo'i 'e taau mo 'ena mo'ui tā-sīpinga leleí ke 'ai ha maka fakamanatu fo'ou. Ko e taimi ne u vakai ai ki he 'aho fa'ele'i mo e 'aho mate 'i he maka fakamanatú 'a ia na'e fehokotaki 'aki e ki'i laine angamahení, ne fakafonu 'e he ki'i faka'ilongá ni hoku

'atamaí 'aki ha ngaahi manatu lelei lahi. Na'e fakahō'ata mai 'e he ngaahi manatu mahu'ingá ni taki taha ha mōmeniti 'i he vaeua'nga mālie 'o e mo'ui 'a 'eku mātu'á pea mo e vaeua'anga mālie 'o 'eku mo'ui.

Tatau ai pē pe ko e hā hotau ta'u motu'á, feitu'u 'oku tau 'i aí, taimi 'oku hoko ai e ngaahi me'a he'etau mo'ui, 'oku tau 'i he vaeua'anga mālié ma'u pē. Ko e me'a 'oku mālié he, te tau 'i he vaeua'anga mālié ma'u pē.

Ko e 'Amanaki 'o e 'i he Vaeua'anga Mālié

'Io, 'e i ai ha ngaahi mōmeniti 'o e kamata-'anga mo ha ngaahi mōmeniti 'o e ngata'anga 'i he'etau mo'ui, ka ko ha ngaahi faka'ilonga pē 'eni ia 'i he vaeua'anga mālie 'o 'etau mo'ui ta'engatá. Tatau ai pē pe 'oku tau 'i he kamata-'angá pe iku'angá, pe 'oku tau kei talavou pe toulekeleka, 'e lava 'e he 'Eikí 'o faka'aonga'i kitautolu ki He'ene ngaahi taumu'á kapau te tau tuku ki tafa'aki ha fakakaukau pē 'okú ne fakangatangata 'etau malava ke ngāue mo tuku Hono finangaló ke ne o'i 'etau mo'ui.

'Oku pehē 'e he Tangata Sāmē, "Ko e 'aho 'eni kuo ngaohi 'e [he 'Eikí]; [oku totonu ke] tau fiefia pea nēkeneka aí" (Saame 118:24). 'Oku fakamanatu mai 'e 'Amuleki "ko e mo'ui ni ko e taimi ia ki he tangatá ke teuteu ai ke fe'iloaki mo e 'Otuá; 'io, vakai *ko e 'aho 'o e mo'ui ní* ko e 'aho ia ke fai ai 'e he kakaí 'a 'enau ngaahi ngāue" ('Alamā 34:32; ko e tānaki atu hono fakamamafa'i). Pea pehē 'e ha punake, "Ko e Ta'engatá—'oku fa'u 'aki 'a e Lolotongá."¹

Ko e 'uhinga 'o e 'i he vaeua'anga mālié ma'u peé, he 'oku 'ikai toe 'osi 'a e va'ingá, 'ikai toe mole 'a e 'amanakí, pea 'ikai ko e ngata'angá pē 'a e ulungiá. He 'e tatau ai pē pe 'oku tau 'i fē pe ko e hā hotau tūkungá, 'oku 'i mu'a 'iate kitautolu ha kamata'anga mo ha iku'anga 'oku ta'engata.

'Oku tau 'i he vaeua'anga mālié ma'u pē. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

- Emily Dickinson, "Forever—is composed of Nows," 'i he *The Complete Poems of Emily Dickinson*, ed. Thomas H. Johnson (1960), 624.

KO HONO AKO'I 'O E PŌPOAKÍ NI

Fakakaukau'i ke alea'i mo e fāmilí e founiga 'oku nau 'i he "vaeua'anga mālié ma'u peé," 'o tatau ai pē pe 'oku nau kamata pe faka'osi ha fa'ahinga me'a. Poupou'i kinautolu ke fai honau lelei tahá 'i he'enau ngaahi ngāue lolotongá, kae 'oua 'e nofo 'enau tokangá 'i he kuo hilí pe tali ki he 'ekitivití pe ngāue ka hokó. Te ke lava 'o fokotu'u ange ke nau fili ha me'a 'e taha 'e lava ke nau fai fakafāmili ke fakahoko e fale'i ko 'ení mo fokotu'u ha 'aho 'oku nau 'amanaki ke lava'i ai 'enau taumu'á.

TO'U TUPÚ

Lolotonga Ho'o Teuteu ki he Ngāue Fakafaifekaú

Ko e talaange 'e Palesiteni 'Ukitofa ki he kau faifekaú ke nau fakakaukau hangē 'oku nau 'i he vaeua'anga mālie pē 'o 'enau ngāue fakafaifekaú. Te mou lava foki ke faka'aonga'i 'a e fo'i fakakaukaú ni 'i ho'omou teuteu ngāue fakafaifekaú: tatau ai pē pe 'okú ke ta'u 12 pe 18, te ke lava 'o teuteu ke ngāue fakafaifekau.

Ko e hā ha ngaahi me'a te ke lava 'o fakahoko "'i he vaeua'anga mālie" ho'o teuteu ki he ngāue fakafaifekaú?

- Mo'ui taau ma'u pē ke hū ki he tempipalé.
- Feinga ke fakatokanga'i e ue'i mei he Laumālié Mā'onī'oní 'aki ha'o hiki ia mo ngāue'i kinautolu.
- Lotua e kau faifekaú.
- Fehu'i ki he kau faifekau 'i homou feitu'ú pe ko e hā te nau fokotu'u atu ke ke fai ke ke teuteu ai ke ngāue fakafaifekau.
- Feinga ke pule'i lelei ho taimí, kau ai e ngaahi 'ekitivitī mahu'inga hangē ko e ngāue tokoní, ako folofolá, mo e hiki 'o e tohinoá.
- Ko ho'o talanoa pē mo ha mēmipa 'o e fāmilí, peá ke fakamatala'i ange ha potu folofola na'a ne ue'i fakalaumālie koe kimuí ni mai. Fakamatala'i ange ho'o fakakaukau ki he potu folofolá.
- Fehu'i ki ho ngaahi kaungāme'a 'o fekau'aki mo 'enau tui fakalotú mo e me'a 'oku nau tui ki aí. Mateuteu ke vahevahe ho'o tuí. Fakaafe'i kinautolu ki he ngaahi 'ekitivitī 'a e Siasí.

'I ho'o fakatokanga'i ko ia 'okú ke 'i he vaeu'anga mālie 'o ho'o teuteu ngāue fakafaifekaú, te ke lava 'o 'ai ho'o mo'ui ke taau ange mo e falala 'a e 'Eikí pea mo e takaua 'a e Laumālié.

FĀNAÚ

'E Lava 'a e Taha Kotoa 'o Fai ha Me'a he Taimí Ni

1. Ko hono ako'i 'e Palesiteni 'Ukitofa 'oku tatau ai pē pe ko e hā ho motu'á, ka te ke lava 'o fai ha me'a ke tokoni'i e kakaí. Hiki fakahokohoko 'i ho'o tohinoá pe 'i ha la'i pepa 'a ho'o ngaahi me'afoakí pe me'a 'okú ke lavá. Fehu'i ki ho'o ongo matu'á pe 'okú na pehē ko e hā ho'o ngaahi me'afoakí.
2. Fakapapau'i pe 'e anga fēfē ha'o faka'aonga'i ho ngaahi me'afoakí ke tokoni'i e kakai 'i he ngaahi tūkunga 'i laló.

3. 'I he ngata'anga ho'o lisi 'o e ngaahi me'afoakí, hiki ha founiga 'e taha te ke lava ai 'o faka'aonga'i ho ngaahi me'afoakí ke tokoni'i ha ni'ihi he uiké ni.

Ako 'i he fā'a lotu 'a e fakamatala ko 'ení, pea alea'i ia mo e kau fafine 'okú ke 'a'ahi ki aí, 'o ka fō'unga ke fakahoko. Faka'aonga'i e ngaahi sehu i ke tokoni atu ki hono fakamālohia e kau fafiné pea 'ai ke hoko 'a e Fine'ofā ko ha konga longomo'uí 'o ho'o mo'uí.

Ko Hono Fakahaa'i Hotau Tu'unga Fakaākongá 'i he 'Ofa mo e Tokoni

Na'e fakahaa'i 'e Sīsū Kalaisi 'i he'ene mo'ui fakamatelié kotoa, "Ene 'ofa ki he kakai 'aki 'ene tokoni kiate kinautolu. " I he me'a ni 'e 'ilo ai 'e he kakai kotoa pē ko 'eku kau ākonga 'a kimoutolu, 'o kapau te mou fe'ofa'aki kiate kimoutolu" (Sione 13:35). Na'a ne tā 'a e sīpingá pea 'okú Ne fie ma'u ke tau "tokoni kiate kinautolu 'oku fie ma'u [etau] tokoni" (Mōsaia 4:16). 'Okú Ne ui 'Ene kau ākongá ke nau ngāue mo Ia 'i He'ene ngāue, 'o foaki ai ha faingamālie ke tokoni'i e kakai kehē pea hoko 'o tatau ange mo Ia.¹

'E hanga he'etau ngāue ko e kau faiako 'a'ahí 'o fakafotunga ofi 'aupito e ngāue 'a hotau Fakamo'uí 'i he taimi te tau fakahaa'i ai 'etau 'ofa kiate kinautolu 'oku tau faiako 'a'ahí ki aí 'aki ha'atau fai 'a e ngaahi me'a ko 'ení.²

- Manatu'i honau hingoá mo e hingoá e kau mēmipa honau fāmilí pea maheni mo kinautolu.
- 'Ofa kae 'ikai fakamā'uí kinautolu.
- Tokanga'i kinautolu mo fakamālohia 'enau tuí "fakatāutaha," hangē ko ia ne fai 'e he Fakamo'uí (3 Nifai 11:15).
- Fokotu'u ha feohi fakakaume'a mo kinautolu pea 'a'ahí kiate kinautolu 'i honau ngaahi 'apí mo ha toe feitu'u pē.
- Tokanga'i e fefine takitaha kotoa pē. Manatu'i e ngaahi 'aho fa'ele'i, 'aho 'osi mei he akó, malí, papi-taisó, mo ha toe ngaahi taimi 'oku mahu'inga ki ai.

- Ala atu 'o tokoni ki he kau mēmipa fo'ou mo māmālohí.
- Ala atu 'o tokoni ki he kau ta'e-latá pe ko e ni'ihi 'oku fie ma'u ha fakafiemalié.

Mei he Folofolá

3 Nifai 11; Molonai 6:4; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 20:47

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá: Ko e Hīsitōlia mo e Ngāue 'a e Fine'ofā* (2011), 121.
2. Vakai, *Tohi Tu'utu'uní Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí* (2010), 3.2.3.
3. *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá* 7.
4. *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá* 7.

Tuí, Fāmilí,
Fakafiemalié

Mei Hotau Hīsitōliá

"'Okú 'i he Fuakava Fo'oú ha ngaahi fakamatala 'o ha kakai fefine, ko ha ni'ihi 'oku 'asi honau hingoá mo 'ikai hā honau hingoá, ka ne nau tui kia Sīsū Kalaisi. . . . Ne hoko e kau fafiné ni ko ha kau ākonga tā sīpinga lelei. . . . [Ne] nau fononga holo mo Sīsū pea mo 'Ene Kau 'Apōsetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá. Ne nau foaki 'enau koloá ke tokoni 'i He'ene ngāue. Hili 'Ene pekia mo Toetu'u, [ne nau] kei hoko pē ko ha kau ākonga tuitala."³

Ne faitohi 'a Paula ki ha fefine ko Fipē, ne hoko ko ha "kaunanga 'a e Siasí" (Loma 16:1). Na'a ne kole ki he kakai ke nau "[tokoni'i] ia 'i he ngāue kotoa pē te [nau] 'aonga ai kiate iá: he kuó ne tokoni'i 'a e tokolahi" (Loma 16:2). "'Okú kei hoko atu pē he 'ahó ni 'a e fa'ahinga tokoni na'e fai 'e Fipē mo ha kau fafine ma'ongo'onga kehe 'o e Fuakava Fo'oú, 'a ia 'oku fai 'e he kau mēmipa 'o e Fine'ofá—kau takí, kau faiako 'a'ahí, ngaahi fa'eé, pea mo ha toe kakai kehe—'o nau hoko ko ha kau fakafiemalié, pe tokoni ki ha tokolahi."⁴

Ko e Hā Te u Lava 'o Fai?

1. Ko e hā ha founa 'oku ou faka-tupulaki 'aki 'eku malava ke tokoni'i 'a e ni'ihi kehe?
2. Ko e hā 'oku ou fai ke fakapapau'i 'oku 'ilo'i 'e he hou'eiki fefine 'oku ou tokanga'i 'oku ou 'ofa 'iate kinautolu?

Tohi Fakamatala ‘o e Konifelenisi ‘o ‘Epeleí

“Ilonga ha me‘a kuó u lea ‘aki ‘e au ko e ‘Eikí, kuó u lea ‘aki ia; . . . neongo pē ko e fai ia ‘i hoku le‘o pē ‘o‘okú pe ‘i he le‘o ‘o ‘eku kau tamaio‘eikí, ‘oku tatau ai pē” (T&F 1:38).

I ho‘o toe vakai‘i ko ia ‘a e konifelenisi lahi ‘o ‘Epeleli 2012, ‘e lava ke ke faka‘aonga‘i ‘a e ngaahi pēsí ni (mo e ngaahi Tohi Fakamatala Konifelenisi ‘i he ngaahi pulusinga he kaha‘ú) ke tokoni atu ki ho‘o akó mo faka‘aonga‘i ‘a e ngaahi akonaki fakamuimuitaha ‘a e kau palōfita mo e kau ‘aposetolo mo‘uí mo e kau taki kehe ‘o e Siasí.

NGAAHI TALANOA MEI HE KONIFELENISÍ

Ko e Mālohi ‘o e Lakanga Fakataula‘eikí

Lołotonga e Tau Lahi ‘a Māmani Hono II, ‘i he konga kimu‘a ‘o e 1944, na‘e hoko ha me‘a fekau‘aki mo e lakanga fakataula‘eikí [peal] na‘e fekau‘aki mo ha faiongoongo—na‘e ‘ikai ko ha mēmipa ‘o e Siasí—na‘e ngāue ki ha kautaha nusipepa ‘i Hauai‘i. . . . Na‘á ne muimui atu mo hono kaungā faiongoongó ‘i he fo‘i peau hono uá ‘i he Motu Kuasaliní. I he‘enau nga‘unu ki mu‘á ne nau fakatokanga‘i ha talavou sōtia ne tētē fo‘ohifo mai, kuó ne kafo lahi ‘aupito. Na‘e toto e vai na‘e tētē aí. Pea ne nau fakatokanga‘i ha sōtia ‘e taha ‘oku ha‘u fakahangatonu mai ki hono kaungā sōtia kafó. Na‘e kafo foki mo e sōtia fika uá pea tāupe pē hono nima hemá hono tafa‘akí. Na‘á ne hiki‘i hake ‘a e ‘ulu ‘o e sōtia ne tētē mai he vaí ke ‘oua na‘a si‘i melemo. I he le‘o ilifia na‘á ne ui tokoni. Na‘e sio atu e kau faiongoongó ki he tamasi‘i na‘á ne pukepuké pea nau ui atu ki ai, “Masi‘i, he ‘ikai ke tau toe lava ‘o fai ha me‘a ki he tamasi‘i ni.”

Na‘e tohi ‘e he faiongoongó ‘o pehē, “Ne u vakai atu ki ha me‘a ne te‘eki ai ke u mātā kimu‘a.” Na‘e hanga ‘e he tamasi‘i kafó ni ‘o kaufaki‘i e sino ‘o hono kaungā sōtia kuo mālōloó ke na‘u ki he matātahí. Na‘á ne “hilifaki e ‘ulu ‘o hono kaungā sōtiá ‘i hono funga tuí. . . . Ko ha ‘ata fakaofo mo‘oni ia—ko ha ongo tamaiki kuo kafo—fakatou‘osi . . . ko ha ongo tangata ma‘a mo faka‘ofo‘ofa, neongo ‘ena faingata‘a‘iá. Na‘e punou hifo ‘a e ‘ulu ‘o e tamasi‘i ‘i he funga ‘o e tokotaha maté ‘o ne pehē ange, “Oku ou fekau kiate koe ‘i he huafa ‘o Sisú Kalaisí pea ‘i he mālohi ‘o e lakanga fakataula‘eikí, ke ke kei mo‘ui pē kae ‘oua ke u feinga ke ma‘u mai ha tokoni fakafaito‘o.” Na‘e faka‘osi ‘e he faiongoongó ‘ene fakamatalá ‘aki e leá ni: “Ko kimautolu toko tolu ‘eni [ongo sōtiá pea mo au] ‘i falemahaki. ‘Oku ‘ikai ‘ilo‘i ‘e he kau toketaá [pe na‘e anga fēfē ‘ena kei mo‘uí], ka ‘oku ou ‘ilo ia ‘e au.”

Palesiteni Thomas S. Monson, “Loto Vēkeveke pea Taau ke Ngāue,” *Liahona*, Mē 2012, 67, 68.

Ngaahi Fehu‘i ke Fakalaauloto ki aí:

- Ko e hā e ngaahi tāpuaki ‘oku ma‘u ‘e he Kāingalotú ‘o fakafou mai ‘i he mālohi ‘o e lakanga fakataula‘eikí?
- ‘Oku anga fēfē ‘a e fehokotaki ‘a e tuí mo e lakanga fakataula‘eikí—ki he kau ma‘u lakanga fakataula‘eikí mo kinautolu ‘oku nau ma‘u e ngaahi tāpuaki?

Fakakaukau ke hiki ho‘o ngaahi fakakaukaú ‘i ho‘o tohinoá pe alea‘i ia mo ha ni‘ihi kehe.

Ko ha toe ma‘u‘anga tokoni kehe: “Priesthood” ‘i he Study by Topic ‘i he LDS.org; Julie B. Beck, “Ko Ha Taumalingi Mai ‘a e Ngaahi Tāpuaki,” *Liahona*, Mē 2006, 11–13; Ngaahi Tefito‘i Mo‘oni ‘o e Ongongolelei (2009), “Ko e Lakanga Fakataula‘eikí,” 77–82.

Ke lau, mamata, pe fanongo ki he ngaahi lea ‘o e konifelenisi lahi, ‘aahi ki he conference.lds.org.

LA'ITĀ 'O E 'APISIASÍ

Memipasipí ('i he 2011)	14,441,346
Ngaahi Siteikí mo e Vahefonuá	3,554
Ngaahi Uötí mo e Koló	28,784
Ngaahi Misioná	340
Kau Faifekau Taimi Kakató	55,410
Kau Faifekau Ngāue Tokoni 'a e Siasí	22,299
Kau Papi Ului ne Papitaisó	281,312
Ngaahi Temipale 'Oku Ngāue 'Akí.	136

TULIKI AKÓ

Ngaahi Fakafehoanakí: Fāmilí

Oku 'i ai ha ngaahi tefto mahu'inga fau ne lea ki ai ha tokolahí 'i he konifelenisi lahí. Ko e me'a 'eni ne lea ki ai e kau lea 'e toko fā he konifelenisi lahí kau ki he fāmilí. Feinga ke ke ma'u ha ngaahi fakafehoanaki kehe 'i ho'o ako e ngaahi lea 'o e konifelenisí.

- “Oku totonu ke mahino ki he husepāníti mo e uaifi ko hona ‘uluaki fatongiá—he ‘ikai toe to'o meiate kinaua—ko ‘ena fetauhi‘aki pe aki pe ki he‘ena fānau foki.”¹—Palesiteni Poiti K. Peeka, Palesiteni ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá
- “Oku fie ma'u ke tau ngāue ‘i he founiga totonú! ‘Uluaki mali pea toki ma'u fāmili. Kuo ngalo he konga lahi ‘o e māmaní ‘a e fakahokohoko totonu hono fai ‘o ha me'a pea nau fakakaukau te nau lava ‘o liliu pe fulihi ia.”²—Eletā M. Lāsolo Pālati ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá
- “Oku tau ‘ilo ‘oku ‘ikai haohaoa ma'u pē e ako folofola fakafāmilí mo e efaifi fakafāmili ‘i ‘apí. ‘Oua mu'a na'a ke loto si'i neongo e ngaahi faingata‘a ‘okú ke fehangahangai mo iá.”³—Eletā Kuenitini L. Kuki ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá
- “Oku mahulu ange ‘a hono ako'i ke mahino ki he'etau fānau ‘i hono ‘oatu pē ‘o ha fakamatalá. Ko hono tokoni'i ia ‘o ‘etau fānau ke fakatō ki honau lotó ‘a e tokateliné.”⁴—Seulolo A. ‘Esipilini, tokoni ua ‘i he kau palesitenisí lahi ‘o e Palaimelí

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

- Boyd K. Packer, “Pea ‘e Tataki ‘A Kinautolu ‘e he Tamasi‘i Si‘i,” *Liahona*, Mē 2012, 8.
- M. Russell Ballard, “Ke Ma'u ‘a Ia Na‘e Molé,” *Liahona*, Mē 2012, 100.
- Quentin L. Cook, “Ke Fenāpasi mo e Tuí,” *Liahona*, Mē 2012, 44.
- Cheryl A. Esplin, “Ko Hono Ako'i ke Mahino ki He'etau Fānau,” *Liahona*, Mē 2012, 10.

Ko ha Tala‘ofa Fakaepalōfita

“He'etau mātuku atu mei he konifelenisí ni, ‘oku ou kolea e ngaahi tāpuaki ‘o e langí ke ne nofo‘ia kimoutolu. . . . ‘Ofa ke mou fakalaauloto ki he ngaahi mo‘oni kuo mou fanongoá pea ‘ofa ke tokoni ia ke mou hoko ai ko ha kakai lelei ange talu mei he taimi ne kamata ai e konifelenisí ni.”

Palesiteni Thomas S. Monson, “He'etau Faka‘osi e Konifelenisí Ni,” *Liahona*, Mē 2012, 116.

PEA KAPAU 'E 'IKAI

"He 'ikai malu'i kakato 'a e kau angatonú mei he ngaahi me'a 'oku hoko 'i he palanité ni. 'Oku taau ai 'a e loto to'a 'a Setaleki, Mēsake, mo 'Apitenikoó ke fa'ifa'itaki. Ne nau 'ilo 'e lava 'a e 'Otuá 'o fakahaofi kinautolu. 'Kapau 'e 'ikai, na'a nau fuakava, te nau kei tauhi pē ki he 'Otuá (vakai, Taniela 3:16–18)."

'Eleta Neal A. Maxwell (1926–2004) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Takataka'i 'e he Ongo Nima 'o 'Ene 'Ofá," *Liahona*, Nōv. 2002, 17.

KOHA VAITAFE 'OE Nongá

Neongo pē 'eku loto mamahí, ka 'oku ou laka pē ki mu 'a mo tui mālohi pea 'amanaki lelei ki he Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisí.

Fai 'e Lanise Heaton

Ko e 'aho ne malolō ai 'ema tamasi'i lahi tahá he fakatu'utamakí, ne hanga 'e he molé ni 'o hoke'ia ha matakafu ne uhu 'i he'eku mo'uí. Ka ne u 'ilo te u kei lava 'o falala ki he mālohi fakalelei 'o e Fakamo'uí ke tokoni 'i hono fuesia 'eku kavenga mafasia 'o e loto mamahí mo e mamahí. Ne u kole mo hoku husepanití ki he'emau ongo faiako faka-apí ke na faingāue mu'a kiate kimaua. Na'á ma 'ilo te ma ma'u ha ivi 'o lahi ange 'i homa iví. Kuo tala'ofa mai hotau Fakamo'uí he 'ikai ke Ne tuku ke tau tuēnoa (vakai, Sione 14:18). Kuó u píkitai mo'oni ki he talā'ofa ko ía pea 'oku ou fakamo'oni kuó Ne fai pehē mo Ia.

Ne ako'i 'e 'Isaia ko e Fakamo'uí ko "ha tangata 'o e ngaahi mamahi, pea maheni . . . mo e loto mamahí" ('Isaia 53:3). Ka 'i ai ha taha te ne lava 'o fakafiemālie'i kimaua, 'oku ou 'ilo te Ne lava, 'i ha tu'unga fakatāutaha mo'oni. Ka ne u toe 'ilo foki kapau te Ne to'o atu he taimí ni pē 'ema loto mamahí, he 'ikai ha tupulaki, pe mafoa mai ha mahino.

Neongo 'a e loto mamahí, ka kuó u a'usia ha vaitafe mahu'inga tu'uloa 'o e nongá 'oku tafe mei he Fakamo'uí (vakai, 1 Nifai 20:18). Kuo to'o atu 'e He'ene nongá 'a 'eku ngaahi mamahí, tautautefito 'i he ngaahi momeniti, ngaahi 'aho, pea mo e ngaahi uike faingata'a. Na'e pau ke u kole ia. 'Oku 'ikai finangalo 'a e Tamai Hēvaní ia ke tau fononga toko taha 'i he mo'ui fakamatelié.

Pea 'i he'eku fakakaukau ki he fakatu'utāmaki na'á ne to'o si'i mo'ui hoku fohá, ne ha'u ki he'eku fakakaukaú ha fakamatala mei he Fuakava Motu'a:

"'Oku mālohi 'a homau 'Otua, 'a ia 'oku mau tauhí, ke fakahaofi 'a kimautolu mei he afi vela kakahá, pea te ne fakahaofi 'a kimautolu mei ho nimá, 'e tu'i.

"*Pea kapau 'e 'ikai*, ke ke 'ilo pē 'e tu'i, 'e 'ikai ke mau tauhi ho ngaahi 'otuá" (Taniela 3:17–18; ko e toki tānaki atu hono fakamamafa'i).

Ko e konga mahu'ingá 'a e "Pea kapau 'e 'ikai." Kuo pau ke tau pukepuke 'a e tui tatau ai pē pe ko e hā 'e hokó. Na'e

'OKU TAU FEKUKI FĒFĒ MO E LOTO MAMAHÍ?

Na'e fakamatala'i 'e 'Eletā Siosefa B. Uefilini (1917–2008) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'a e fehu'i ni 'i he'ene malanga konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 2006:

"'Oku ou pehē ko e Falaite fakapo'uli taha ia talu mei he kamata'anga 'o e hisitōlia 'o e māmaní [‘a e taimi na'e tutuki ai 'a e Fakamo'uī].

"Ka na'e 'ikai tolonga 'a e nunu'a 'o e 'aho ko iá.

"Na'e 'ikai fuoloa e siva 'a e 'amanakí he na'e veteange 'e he 'Eiki e ngaahi ha'i 'o e maté 'i he 'aho Sāpaté. Na'a Ne tu'u hake mei fa'itoka 'o Ne ikuna nānau'ia 'i He'ene hoko ko e Fakamo'ui 'o e fa'ahinga kotoa pē 'o e tangatá.

"Pea 'ikai hano taimi kuo holoholo'i 'a e mata na'e tafe ta'etuku mei ai 'a e lo'imatá. Ko e loungutu na'e lotu fanafana 'i he ta'e 'i ai ha 'amanaki mo e lotomamahí, kuo nau fakafonu e 'ataá 'aki 'a e fakafeta'i fakafo, he na'e tu'u 'i honau 'aó 'a Sīsū ko e Kalaisí, ko e 'Alo 'o e 'Otua mo'uí, ko e polopolo 'o e Toetu'ú, ko ha fakamo'oni ia ko e maté ko ha kamata'anga pē 'o ha mo'uí fo'ou mo fakafo. . . .

"Te tau toe fakataha mo kinautolu na'a tau 'ofa aí koe'uhí pē ko e mo'uí pea mo e feilaulau ta'engata 'a e Fakamo'ui 'o e māmaní."

"**E Hoko Mai 'a e Sāpaté,**" *Liahona*, Nōv. 2006, 30.

Fakakaukau ke mou alea'i 'a e maté, Toetu'ú, mo e palani 'o e fakamo'uí 'i ho'omou efiafi fakafamili 'i 'api ka hoko maí. Hangē ko 'ení, vakai, 2 Nīfai 9 mo e 'Alamā 11–12.

mei lava pē ke fekau'i mai 'e he Tamai Hēvaní ha kau 'angelo ke nau 'ave hoku fohá mei he tu'unga faingata'a, ka na'e 'ikai ke Ne fai ia. 'Okú Ne 'afio'i e me'a te ne fakamā'oni'oni'i kimaua ke ma mateuteu ke foki ange kiate Iá. 'E iku lelei pē 'a e me'a kotoa. 'Oku 'ikai 'uhinga ia he 'ikai ke ma teitei toe loto mamahi pe tangi. Ko 'ema tēngihiá 'oku tupu ia mei he'ema 'ofá, ka 'oku 'ikai totonus ke faingata'a ia homa lotó.

Ko e me'a'ofa ma'ongo'onga taha te tau lava 'o foaki kiate kinautolu 'i he ongo tafa'aki fakatou'osi 'o e veilí ko ha'atau laka lototo'a atu 'i he tui mo e 'amanaki lelei ki he Tamai Hēvaní mo Sīsū Kalaisi, tatau ai pē kapau ko e fo'i laka kotoa 'oku fai ia mo tafe pē lo'imatá 'i hotau fofongá. He kuo tala'ofa mai kiate kitautolu "oku 'ikai ha ikuna 'a e fa'itoká, pea 'oku folo hifo 'a e huhu 'o e maté 'ia Kalaisi" (Mōsaia 16:8). 'E 'i ai ha 'aho, "e holoholo 'e he 'Eiki ko e 'Otua 'a e ngaahi lo'imatá mei he mata kotoa pē" ('Isaia 25:8). ■

Fai 'e Russell T.
Osguthorpe

Palesiteni Lahi 'o e
Lautohi Faka-Sāpaté

KO E LĒSONÍ 'OKU 'ILOTO 'I HE TAHA AKÓ

*'Oku tau kamata ke vakai 'o hangē ko e hangaifofonga
'a e 'Otuá 'i he taimi 'oku tau fakamo'oni 'i ai 'a e me'a
'oku malava ke fakahoko 'e he taha akó takitaha.*

Lolotonga ha'aku 'i ha ngāue faka-Siasi 'i Kasikou 'i Pelū, ne ma ā ai mo hoku uaifī ki ha kalasi fakataha 'a e Fine'ofā mo e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí. Ko e faiako he 'aho ko iá ko e faiako ki he kakai lalahi he Tokāteline 'o e Ongongoleleí. Na'e toe pē ha miniti 'e 20 ke ne ako'i e me'a na'ā ne teuteú, tu'unga 'i ha ngaahi palopalema fakataimi tēpile 'i he ongo 'uluaki houalotú.

Na'ā ne kamata 'aki ha'ane kole ki he kāingalotu kotoa pē ne kau mai ki he Siasí 'i he ta'u 'e ua ne toki 'osí ke nau tu'u. Ne tu'u ha toko nima. Na'ā ne tohi'i leva 'a e fika 5 he palakipoé pea pehē mai, "E kāinga, 'oku faka-'ofo' ofa ke tau ma'u e kau mēmipa ko 'ení 'e toko 5 ne nau toki kau mai ki he Siasí. Ko e palopalemá pē, he ne lolotonga 'e ta'u 'e ua ne toki 'osí, ne tau papitaiso ai ha kau ului fo'ou 'e toko 16 'i he uōtī ni."

Peá ne tohi'i leva 'a e fika 16 'o hoko atu pē he mata'i-fika 5 peá ne fehu'i mai 'i he loto fakamātoato, "Sai, 'e kāinga, ko e hā e me'a te tau fa?"

Ne hiki nima hake ha fefine 'o pehē ange, "'Oku fie ma'u ke tau ō 'o kumi mo fakahoko mai kinautolu."

Ne loto ki ai 'a e faiakó peá ne hiki'i

'a e fo'i lea *fakahaoī* he palakipoé. Pea pehē mai, "'Oku 'i ai hatau kāingalotu fo'ou 'e toko 11 ke fakahoko mai."

Peá ne lau mai leva ha kupu'i lea meia Palesiteni Tōmasi S. Monisoni fekau'aki mo hono mahu'inga 'o e fakahaoī. Na'ā ne toe lau foki e Fuakava Fo'oú fekau'aki mo e kumi 'e he Fakamo'uí 'a e sipi heé (vakai, Luke 15:6). Peá ne toki fehu'i mai, "Te tau fakahoko fefē mai leva kinautolu?"

Ne hiki nima hake ha nī'ihi. Ne 'i ai ha ngaahi fokotu'u 'a e kau mēmipa 'o e kalasí ki he founiga te nau lava fakauooti pe fakafo'ituitui ai 'o ngāue fakataha ke tokoni'i e kau toki ului mai ke nau foki mai ki he lotú. Pea toki fehu'i mai leva 'e he faiakó, "Kapau leva te ke fononga atu he halā 'o ke fakatokanga'i ha tangata 'okú ke 'ilo ko e taha ia 'o e kau toki ului mai ko 'ení, 'oku 'i he kauhala 'e tahá, ko e hā e me'a te ke fa?" Talaange 'e ha mēmipa 'e taha, "Te u kolosi 'o fakafe'iloaki ki ai. Te u fakahā ange 'a e lahi 'etau fie ma'u ke foki maí pea mo 'etau loto fiefia ke ne toe kau fakataha mo kitautolú."

Ne tui tatau mo ha nī'ihi 'o e kalasí mo nau fai ha ngaahi fokotu'u māhino kehe fekau'aki mo e founiga ke tokoni'i e kau mēmipa ko 'ení. Na'e

'i ai ha loto vēkeveke 'i he lokí, mo ha loto ke fai e me'a 'oku fie ma'u ke fakahoko ke tokoni'i 'a e kāingalotu ko 'eni ne toki papitaiso maí ke nau 'ilo honau hala foki mai 'o mālohi kakatō.

Ne u foki mo hoku uaifī mo ha holi fo'ou ke fai ha me'a ke tokoni'i ha taha ke foki mai 'o mālohi 'i he Siasí. 'Oku ou tui ne foki 'a e taha kotoa 'i he kalasí mo e fa'ahinga ongo pehē. Na'ā ku fehu'i loto pē kiate au 'i he 'osi 'o e me'a ni: Ko e hā na'ā ne 'ai 'a e ki'i lēsoni nounouú ni ke mātu-'aki lele? Ko e hā ne foki ai e taha kotoa mei he kalasí mo ha ongo'i vēkeveke ke mo'ui kakato ange 'aki e ongoongoleleí?

'I he'eku fakakaukau ki he ongo fo'i fehu'i ni, na'ā ku fakatokanga'i ai ha tefito'i mo'oni 'e fā na'ā ne 'ai e kalasí ni ko ha aka'anga lelei mo ha a'usia fakafaiako leleí:

1. Ko e taumu'á ko e ului.
2. Ko e 'uhingá ko e 'ofa.
3. Ko e tokāteliné 'a e kií.
4. Ko e Laumālié 'a e faiakó.

Ko e Taumu'á ko e Ului.

Na'e 'ikai feinga e faiakó ni ke "hua'i 'a e fakamatalá ki he 'atamai 'o

e kau mēmipa 'o e kalasi,' 'o hangē ko e fakatokanga ne fai mai 'e Palesiteni Monisoni ke 'oua na'a tau faí, ka na'e feinga 'a e faiakó ni ia ke "ue i fakalaumālie 'a e fakafo ituituí ke nau fakakaukau, ongo'i, pea mo fai ha me'a fekau'aki mo hono mo'ui 'aki e ngaahi tefito i mo'oní 'o e ongoongolelei."¹

Ko hono mo'oní, ko e taumu'a 'a e faiakó ni ke tokoni'i 'a e kau mēmipa 'o e kalasi ke nau *fai* ha me'a na'e 'ikai ke nau mei fakahoko kapau na'e 'ikai ke nau omi ki he kalasi. Pea na'e fakataumu'a 'a e *ngāue* ko iá ke tokoni'i 'a e fakafo ituituí ke *hoko* ko ha ākonga mo'oní 'o e Fakamo'uí.

Ko e taumu'a 'o e fa'ahinga faiako ko 'ení ke *fakaului*. 'Oku 'uhingá 'a e fo'i lea *uluí* ke tafoki ki ha hu'unga fo'ou, ke puke ha fa'ahinga 'ulungaanga fo'ou. Ko e uluí—'a e *hoko* ko ha ākonga mo'oní—'oku 'ikai ko ha me'a pē 'oku *hoko* tu'o

taha ka ko ha me'a 'oku fai 'i he mo'ui kotoa.² Na'e fakataumu'a 'a e *ngāue ne fai* 'e he kau mēmipa 'o e kalasi ke 'oua na'a ngata pē 'i hono tokoni'i 'o e kau mēmipa 'o e kalasi ka ke kau foki ai mo e kau toki ului mai te nau feinga ke fakamālohiá. Ko e taimi kotoa pē 'oku tau mo'ui kakato ange 'aki ha tefito'i mo'oní 'o e ongoongolelei, 'oku tāpuaki'i ai ha taha 'o fakahangatonu ai pe fakafou 'i ha taha kehe. 'I he 'uhingá ni, 'oku makehe ai hono ako 'o e ongoongolelei mo hono ako'i. 'Oku fakatatau hono ako 'o e ongoongolelei ki he ului fakafo ituituí kae 'ikai fakaiku pē ki he ma'u 'o e 'iló 'ata'atā.

Ko e 'Uhingá ko e 'Ofá

Lolotonga 'eku kau he kalasi 'i Peluú, na'e lava ke u ongo'i 'a e 'ofa ne ma'u 'e he faiakó kiate kinautolu na'e 'i aí pea pehē ki he kau toki ului mai na'á ne fakaafe'i 'a e kau mēmipa 'o e kalasi ke nau

Oku tokoni'i kitautolu kau faiakó 'e he 'ofá ke tau faiako hangē ko ia ne mei fai 'e he Fakamo'uí kapau na'e 'i hotau loki akó.

fakamālohiá. Hangē ne fehokotaki e 'ofá he lokí—mei he faiakó ki he taha akó, mei he taha akó ki he faiakó, mei he taha akó ki ha taha kehe, pea mei he kau akó ki he kau toki ului fo'ou maí.

'Oku tokoni'i 'e he 'ofá 'a kitautolu kau faiakó ke tau faiako hangē ko ia ne mei fakahoko 'e he Fakamo'uí kapau na'e 'i hotau loki ako. 'Io, "oku ue'i kitautolu 'e he 'ofá ke tau teuteu mo faiako 'i ha founга kehe."³

Ko e taimi 'oku taumu'a 'aki ai 'e ha faiako ke 'osi kakato e fakamatala he lēsoní, 'oku tokanga leva 'a e faiakó ia ki he kakanó ka 'oku 'ikai ko e ngaahi fie ma'u 'a e taha akó fakafo'ituitui. Hangē na'e 'ikai ongo'i 'e he faiako Peluu ia ha fie ma'u ke ne *fakamatala i kakato* ha me'a. Na'a ne fie ma'u pē ke ue'i fakalau-mālie 'a e kau mēmipa 'o e kalasí ke nau tokoni ki honau ngaahi tokouá mo e tuofāfiné 'i he 'ofa. Ko e ivi mālohi aí 'a e 'ofa ki he 'Eikí mo e fe'ofa'akí. Ko e 'ofá 'a e 'uhingá. Ko e taimi 'oku hoko ai e 'ofá ko e 'uhingá, 'e fakaivia leva kitautolu 'e he 'Eikí ke tau lava'i 'Ene ngaahi taumu'a ke tokoni'i 'Ene fānaú. Te ne ue'i kitautolu 'aki e *me'a* 'oku fie ma'u 'e kitautolu kau faiakó ke lea'akí mo e *founга* 'oku totonu ke tau lea'aki iá.

Ko e Tokāteliné 'a e Kií

Na'e 'ikai ke lau 'a e faiako 'i Peluu ia mei he tohi lēsoní 'i he 'ene faiakó. 'Oku ou tui pau na'a ne faka'aonga'i 'a e tohi lēsoní pe ngaahi malanga konifelenisí ke teuteu ki he kalasí, ka ko e taimi na'e faiako aí, na'e faiako mei he folofolá. Na'a ne fai e talanoa 'o e sipi heé mo lau ma'uloto 'a e veesi ko 'ení: "Pea 'o ka ke ka [lului], ke ke tokoni ki ho kāingá" (Luke 22:32). Na'a ne fakamatala'i e fakaafe 'a Palesiteni

Oku 'ikai
'uhingá 'a e
ako mo hono
ako'i ia 'o e ongo-
ongoleleí ke 'ilo
kānokato 'a e
ngaahi mo'oní; 'oku
fekau'aki ia mo
hono 'ilo kāno-
kato e tu'unga
fakaākongá.

Monisoni ki he kāingalotú kotoa ke nau fakahaofi kinautolu kuo hē mei he halá. Ko e ongo tokāteline 'i he uho 'o 'ene lēsoní ko e tuí mo e 'ofa faka-Kalaisí. Na'e fie ma'u 'e he kau mēmipa 'o e kalasí ha tui fe'unga ke ngāue, pea ne nau fie ma'u ke ngāue tu'unga he 'ofá.

Ko e taimi 'oku ako'i mahino mo fakamātoato ai 'a e ngaahi tokāteline 'o e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí kuo fakafoki maí, 'oku fakaivia leva 'e he 'Eikí 'a e taha akó mo e faiakó fakatou'osi. Ko e tokolahi ange 'o e kau mēmipa 'o e kalasí ne nau fai ha fokotu'ki hono tokoni'i honau ngaahi tokoua mo e tuofāfine ne māmālohi, ko e ofi ange ia ki he Fakamo'uí e loto 'o e tokotaha kotoa, he na'a Ne tokoni ma'u pē ki he kakaí lolotonga 'Ene ngāue fakafaifekau he māmaní. Ko e tokāteliné ko e kī ia ke ne fakahoko lelei hono ako mo ako'i lelei e ongoongolelei. 'Okú ne

fakaava 'a e lotó. 'Okú ne fakaava 'a e 'atamaí. 'Okú ne fakaava 'a e founга ke ue'i pea mo fakamāma'i ai 'e he Laumālie 'o e 'Otuá 'a e taha kotoa ne 'i ai.

Ko e Laumālie 'a e Faiakó

'Oku 'ilo 'e he kau faiako ma'ongo-ongá 'o e ongoongolelei 'oku 'ikai ko kinautolu 'a e kau faiakó. 'Oku ako'i mo ako 'a e ongoongolelei 'o fakafou 'i he Laumālié. Ka 'ikai 'a e Laumālié, he 'ikai iku hono ako'i 'o e ngaahi mo'oní 'o e ongoongolelei ke hoko ai ha ako (vakai, T&F 42:14). Ko e lahi ange hano fai 'e he faiakó ha fakaafe fakalaumālie ke ngāue, ko e lahi ange ia 'o e 'i ai 'a e Laumālié he lolotonga 'o e lēsoní. Na'e fai 'e he faiako Peluu ha fakaafe fakalaumālie. Pea 'i he kau mai 'a e kau mēmipa 'o e kalasí 'aki e ngaahi fokotu'ú, na'e tupulekina hono ongo'i 'o e Laumālié mo faka-ivia 'a e taha kotoa.

Na'e 'ikai ke feinga 'a e faiakó ke 'osiki 'a e lēsoní. Ka, na'e feinga ke *faka'atā* 'a e lēsoni na'e 'osi 'i he loto pē 'o e tokotaha akó. Na'e tokoni 'a e faiakó ki he kāingalotú ke nau 'ilo 'enau holi ke ngāue—ke tokoni ki honau ngaahi tokouá mo e tuofāfiné 'i he 'ofa, 'aki 'ene fakaafe'i e kau mēmipa 'o e kalasí 'i he mālohi 'o e Laumālié. Pea 'i he fevahevahé'aki 'e he kau mēmipa 'o e kalasí 'enau ngaahi fakakaukaú, ne nau felangahake'aki ai koe'uhí he na'a nau kaungā ma'u tokoni mei he Laumālié.

Ko e taimi 'oku tau feinga ai ke mo'ui 'aki e ongoongolelei 'aki ha'a-tau tokoni'i kinautolu 'oku takataka-i'i kitautolú, 'e ue'i leva 'e he 'Eikí kitautolu 'i he me'a 'oku totonu ke tau fái. Ko ia, kapau 'oku fie ma'u 'e kitautolu kau faiakó 'a e Laumālié ke nofo lahi ange 'i hotau loki akó, ko e me'a pē 'oku fie ma'u ke tau faka-afe'i 'a e kau mēmipa 'o e kalasí ke

nau mo'ui kakato ange 'aki ha tefito'i mo'oni 'o eongoongoleleí. Ko e taimi pē 'oku tau tukupā ai ke mo'ui kakato 'aki ha tefito'i mo'oni 'o eongoongoleleí, 'oku tau 'unu'unu ofi ange leva ki he 'Otuá pea 'unu'unu ofi mai mo e 'Otuá kiate kitautolu (vakai, T&F 88:63).

Ko e Ivi 'o e Taha Akó Takitaha

'Oku 'ikai ke tau ako mo ako'i 'a eongoongoleleí 'i he taumu'a pē ke ma'u e 'iló. 'Oku tau ako mo ako'i 'a eongoongoleleí ke ma'u 'a e hakeaki'i. 'Oku 'ikai 'uhinga 'a eako mo hono ako'i 'o eongoongoleleí ke 'ilo kānokato 'a e ngaahi mo'oni; 'oku 'uhinga ia ki he 'ilo i kānokato 'o e tu'unga fakaākongá. Tatau ai pē pe ko 'etau ako'i 'etau fānaú 'i hotau 'apí pe kāingalotu 'o e koló 'i ha loki ako, 'oku fie ma'u ke tau manatu'i ko e lēsoni 'oku tau ako'i kuo 'osi 'i loto ia 'i he taha akó. Ko hotau fatongia ko e mātu'a pe kau faiakó

ke tokoni'i 'a e kau akó ke nau 'ilo 'a e lēsoni 'i honau takitaha loto mo e 'atamai.

Ko e taimi 'oku tau 'ilo ai 'a e ivi mahu'inga 'o e taha akó takitaha, 'oku kamata leva ke tau sio hangé ko e 'Otuá. Pea te tau lava leva ke lea'aki 'a e me'a na'á Ne mei folofola 'akí mo fakahoko e me'a na'á Ne mei 'ai ke tau fakahokó. Pea 'i he'etau tulifua 'i he hala ko 'eni 'o e akó mo eako'i, 'oku hoko leva 'a e uluí ko 'etau taumu'a, ko e 'ofá 'etau 'uhingá, ko e kií 'a e tokāteliné, pea ko e Laumālié 'a e faiakó. Pea 'i he'etau ako mo faiakó 'i he founiga ko 'ení, 'e tāpuaki'i leva 'e he 'Eikí 'a e taha akó mo e faiakó fakatou'osi "koe'uhí ke fakamāma'i kotoa pē" (T&F 88:122). ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, 'i he Conference Report, 'Okatopa 1970, 107.
2. Vakai, Dallin H. Oaks, "Ko e Tukupā ke Hoko 'o Pehē," *Liahona*, Sān. 2001, 40–43.
3. 'Oku Tkai Ha Ui 'e Mahu'inga Ange 'i he Faiakó (1999), 4.

Kapau 'oku tau fie ma'u e Laumālié ke 'i hotau loki akó 'o lahi ange, 'oku fie ma'u leva ke tau faka-afe'i 'a e kau mēmipa 'o e kalasi ke nau mo'ui kakato ange 'aki ha tefito'i mo'oni 'o eongoongoleleí.

Fai 'e 'Eletā
L. Tom Perry

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá

KOE MĀLOHINGA Tukufakaholó

Hotau

*'Oku tatau pē hono fie ma'u 'a e tui fakapaioniá he māmaní
he 'ahó ni, pea mo hono fie ma'u 'i ha fa'ahinga kuonga pē.*

Kuó u fiefia ma'u pē 'i he ngaahi talanoa fakapaioniá. Na'e nofo pē 'eku kui fefiné he fale hoko mai kiate kimautolú 'i he'eku kei si'i. 'I hono ta'u valú, na'á ne meimeい lue lalo kakato ai 'o kolosi mai he toafá. Na'á ne lava 'o manatu'i ha ngaahi me'a fe'unga fakapaionia ne hoko ke u kei fakatumtumu ai 'o lau-houa 'i he'eku tangutu 'o fakafanongo ki aí.

Ne hoko ma'u pē 'a Palesiteni Pilikihami 'Iongi (1801-77) ko ha taha 'o 'eku kau tangata tu'ukimu'a makehé. Ko 'ene tali ki he ngaahi palopalemá na'e mahino mo mahu'inga pea na'e 'aonga ki he kakaí. 'Oku ou fakatumtumu 'i hono lotó pea mo 'ene vēkeveke 'i he'ene taki 'a e Kāngalotú ki he hihifó.

Ko e taimi na'e mahino ai ko e fakamole ki hono hiki mai 'o e kau ului fo'oú mei 'Iulope ki 'Iutaá 'e taukakapá, ne 'oatu leva e fakakaukaú ni kia Palesiteni 'Iongi ke nau

faka'aonga'i e ngaahi sāliote toho tangatá ke kolosi mai he ngaahi tafangaloá. Na'e lava 'a Palesiteni 'Iongi ke 'ilo'i he taimi pē ko ia hono leleí, 'o 'ikai ngata pē 'i he si'isi'i 'o e fakamolé ka, 'i hono lelei fakaetu'asino ki he kakaí ke nau fononga lalo mama'o pehē 'o tū'uta ki he Tele'a Sōlekí 'oku nau kei mālohi mo longomo'ui 'i he 'osi ha fa'ahinga me'a pehē. Na'á ne pehē:

"'Oku mau fakapapau'i [tui] ko e fa'ahinga lēlue peheé 'e vave ange ia 'i ha fononga 'asi 'e lava 'o kamata. Na'e totonu ke 'i ai ha'anau fanga pulu lelei ke ma'u ai ha hu'akau, mo ha fanga pulu kakano tokosi'i ke 'ave mo fahi 'i hano fie ma'u. Ko e founágá ni, 'e lava ai 'o ta'ofi 'a e fakamolé, faingata'á pea mo e palopalema 'o e ngaahi timi tohó, pea hao lelei ange ai 'a e kāngalotú mei he faingata'a'íá, mamahi pea mo e mate kuó ne fa'a telio si'a hou'eiki tangata mo fafine tokolahi 'i he efú.

*'Oku kei fie ma'u
‘a e tui fakapaioniā
he ‘ahó ni he mā-
maní ‘o tatau mo
ha toe vaha‘a taimi
pē. ‘Oku fie ma'u ke
tau 'ilo ‘a e tuku-
fakaholo ko iá.*

“‘Oku mau fokotu‘u ke ‘ave ha kau tangata tui mo taukei, fakataha mo ha ngaahi fakahino-hino taau, ki ha ngaahi feitu‘u fe‘unga ke nau fakahoko ‘a e ngaahi fokotu‘u ‘i olungá; ko ia, tuku ke mahino ki he kāngalotu ‘oku palani hiki mai ‘i he ta‘u ka hokó, ‘oku fie ma'u ke nau lue lalo mo toho ‘enau ngaahi kató ‘i he toafa musié, pea he ‘ikai toe tokoni‘i kinautolu ‘e he pa‘anga [Hikifouua Tu‘uma‘ú] ‘i ha toe founiga.”¹

Na‘e a‘u lelei mai ha Kāngalotu ‘e toko lau afe si‘i ‘i ha maile ‘e 1,300 ‘i he vaha‘a ‘o e

hono hokó ke ō ‘o tokoni‘i e faingata‘a‘ia ‘a e Kāngalotu ne ma‘utangí ‘e he sinoú. Pea ko e me‘atonu pē ia na‘e hokó.

Na‘e kamata fononga ‘a e ‘uluaki kau fakahaofti ‘i he Mōnīte hokó. Ko hono fakamatala‘i ko ia ‘o e fiefia ‘a e kau fononga ‘a Uilí ‘i he a‘u atu ‘a e ‘uluaki kau fakahaofti na‘á ne kamata ke fakae‘a ‘a e lotó. Na‘e mavahe ‘a Kapiteni Uili mei hono kaungā fonongá kae ‘alu mo ha taha ‘o fekumi ki ha lēlue tokoni.

‘Oku hiki he hisitoliá: “I he efiafi hono tolū hili e ‘aho ne mavahe ai ‘a Kapiteni Uili, pea ‘i he tāitō lelei ‘a e la‘á ‘i he tafa mo‘ungá, kuo fakatokanga‘i ha ngaahi sāliote fakafale na‘e toho hoosi, ki he fakahihifo pē ‘o e nofo‘angá, ‘oku nau hangatonu mai kiate kinautolu. Na‘e mafola ‘a e ontoongó ni he nofo‘angá kotoa ‘o hangē ha afi kakahá, pea ko kinautolu kotoa pē na‘e lava ke nau tu‘u mei honau mohengá ne nau omi *tokolahī* ke sio. Na‘e hanga ‘e ha ngaahi momeniti si‘i ‘o ‘omi kinautolu ke nau ofi fe‘unga ke mahino na‘e ki‘i mu‘omu‘a si‘i homau taki faivelengá ‘i he lēlue. Na‘e ongona ‘i he ‘eá ‘a e kalanga fiefiá; tangi e kau tangata to‘á ‘o tafenoa pē honau lo‘imatá ‘i honau kou‘ahe makoko mo fohiá, pea kau ‘a e fānaú ‘i he fiefiá ‘a ia na‘e ‘i ai hanau niihi na‘e ‘ikai mahino ki ai, pea mo nau tau‘olunga takai ‘i he fiefia. Na‘e ‘ikai ha toe fakangatangata ‘i he fiefia fakaluku-fuá ni, pea ‘i he a‘u mai ‘a e kau tangatá

ki he nofo‘angá, ne fā‘ofua ‘a e kakai fefiné kiate kinautolu ‘o fekita mo kinautolu. Na‘e ontoongó lahi ki he kau tangatá ni pea na‘e ‘ikai ke nau lava ‘o lea‘aki ha fo‘i lea ‘i ha vaha‘a taimi, ka nau kukuta fakalongolongo pē ‘o ‘ikai fakahaa‘i ha fa‘ahinga. . . ongo. . . . Neongo ia, na‘e ‘ikai fuoloa, kuo holoholo hifo ‘a e ngaahi ongo‘i fiefiá, he na‘e tātātaha ke mātā ha fa‘ahinga fe‘iloaki mo e lulululu fiefia pehē, lea talitali fiefia pea mo hano toutou takua pehē e ngaahi tāpuaki ‘a e ‘Otuá!”²

Ko hono Fokotu‘u ‘o e Ngaahi Fāmili Mālohi

Kuo hoko mai mei he kau paionia to‘a ko iá ha ngaahi tukufakaholo mo ha tofi‘a kuó

*'Oku fie ma'u ke
tau ako‘i, ‘oku fie
ma'u ke tau lau-
kau‘aki, pea ‘oku
fie ma'u ke tau
fakatolonga ia.*

1856 mo e 1860 (2,090 km) ‘i he ngaahi sāliote toho tangatá. Na‘e toki fakamele‘i e ola lelei ‘o ‘enau fonongá ‘e ha fononga fakatu‘utāmaki ‘e ua, ko e kau fononga sāliote toho tangata ‘a Uilí (Willie) mo e kau fononga ‘a Mātiní (Martin), ‘a ia ne na toki mavahe tōmui ‘au-pito ‘i he ta‘u ke hao mei he ‘uluaki sinou ‘o e fa‘ahita‘u momokó. Fakatokanga‘i e poto ‘o Palesiteni Tongí. I he konifelenisi lahi ‘o ‘Okatopa 1856, na‘á ne tukutaha ‘a e konifele-nisí kakato ki hono fokotu‘utu‘u ‘o e feinga fakahaofti ke tokoni‘i ‘a e Kāngalotu faingata‘a‘ia ko iá. Pea na‘á ne tu‘utu‘uni ki he kau tangatá ke ‘oua na‘a nau toe tolo‘aki ha uike pe māhina pea nau toki ō. Na‘á ne fie ma'u ha fanga hoosi toho ke mateuteu ‘i he Mōnīte

ne fakatupu ha ngaahi fāmili mālohi ne nau tokoni lahi ki he fakahihifo ‘o e ‘Iunaiteti Siteití pea mo e toenga ‘o e māmaní.

Na‘e fakaafe‘i au ki ha ma‘u-me‘atokoni ‘i he ngaahi ta‘u lahi kuo hilí na‘e fai ‘e ha kautaha fakatau koloa ko e teu fakaava ‘o ha falekoloa ‘e fā ‘i he feitu‘u Sōleki Sití. Pea ‘i he ‘i ai ‘eku taukei fakapisini, ne u‘eke ange ki he palesitení ‘i he‘ema tangutu he ve‘e tēpilé fekau‘aki mo ‘ene loto lahi ke fakaava e falekoloá ‘e fā he taimi pē ‘e taha ‘i ha feitu‘u kei fo‘ou ki he fakamāketí. Ko ‘ene talí ko e me‘a pē ia na‘á ku ‘amanaki ki aí. Na‘á ne pehē ne ‘osi fakahoko ‘e he‘ene kautahá ha fakatotolo ‘i he ngaahi feitu‘u kolo lalahí kotoa ‘i he ‘Iunaiteti Siteití. Na‘e fie ma‘u ‘e he kautahá ke nau ‘ilo pe ko e fē ‘i he ngaahi feitu‘u ko ‘ení ‘oku tu‘u lelei taha ki ha falekoloa lalahí ‘e manakoa ki he ngaahi fāmili fo‘ou. Na‘e fika ‘uluaki he fonuá kotoa ‘a e feitu‘u Sōlekí, ‘a e feitu‘u ne taumu‘a ki ai e fononga ‘a e kau fuofua paioniá.

Na‘e toe ‘ilo foki ‘e he kautahá mei he‘enau fakatotoló ko e kakai ngāue ‘i Sōlekí ‘oku ‘iloa he faitotonú mo e fa‘a ngāue. Vakai ange ki aí, ‘oku kei hā pē ha tukufakaholo fakapaionia ‘i he to‘u tangata hono tolu mo hono faá he feitu‘u ni.

Neongo ia, na‘á ku mo‘utāfu‘ua ‘i ha fakatalala fakasitetisitika ne fou mai ‘i hoku tesí ki muí ni mai. ‘Oku pehē ai ko ha peseti pē ‘e 7 ‘o e fānau ‘oku ohi hake ‘i he ‘Iunaiteti Siteití he ‘ahó ni, ‘oku nau omi mei ha ngaahi ‘api maheni ‘a ia ‘oku ‘i ai ha tamai ‘oku ngāue, mo ha fa‘ē ‘oku nofo ‘i ‘api, pea ‘i ai mo ha fānau kehe ‘e toko taha pe lahi ange he toko uá.³ ‘Oku tau mamata he ‘aho kotoa ki he nunu‘a ‘o e movete ‘a e ngaahi fāmili tukufakaholó. ‘Oku fakautuutu lahi fau e tokolahi ‘o e ngaahi uaifi faingata‘a iá, fānau kuo ngaohikovia fakaesino mo fakasekisualé, maumau‘i ‘o e ngaahi ‘apiakó, lahi ‘o e faihia ‘a e to‘u ta‘u hongofulu tupú, feitama ‘i he to‘u ta‘u hongofulu tupu te‘eki malí, mo e kau toulekeleka ‘oku fakatōtōla‘a ta‘e ‘i ai ha ‘ofa mei honau kāingá.

Kuo ‘osi fakatokanga mai e kau palōfítá kiate kitautolu ko e ‘apí ‘a e feitu‘u lelei taha ke fakahaoi ai ‘a e sōsaietí.⁴ Ko e ‘api leleí foki, ‘oku ‘ikai fa‘u tupukoso pē ‘i he taimi

‘oku fe‘ofa‘aki ai ha tamasi‘i mo ha ta‘ahine peá na mali. ‘Oku fa‘u ‘aki ia ha ngaahi ‘ulungaanga lelei na‘e ako‘i ‘i he ngaahi ‘api paioniá—‘a e tuí, loto to‘á, mapule‘i kitá, pea mo e li‘oá—‘o ne ‘ai ha nofomali ke ola lelei. Pea hangē ko hono ‘ai ‘e he kau paioniá ‘a e toafá ke mataha hangē ha losé, ‘e pehē pē mo ‘etau mo‘u mo hotau ngaahi fāmili ha‘ane mataha ‘o kapau te tau muimui he‘enau ngaahi sīpingá mo pukepuke ‘enau ngaahi tukufakaholó. ‘Io, ‘oku fie ma‘u e tui fakapaionia he māmaní ‘i he ‘ahó ni ‘o tatau pē mo ha toe kuonga. Toe fakaongo atu, ‘oku fie ma‘u ke tau ‘ilo e tukufakaholo ko ia. ‘Oku fie ma‘u ke tau ako‘i ia, ‘oku fie ma‘u ke tau laukau‘aki, pea ‘oku fie ma‘u ke tau pukepuke ia.

Hono ‘ikai ke tau monū‘ia lahi. Ko e hā leva e fatongia ‘o ‘etau ‘iló mo ‘etau mahinó. ‘Oku pehē na‘e tala ‘e ‘Anolo Pāma (Arnold Palmer), ko ha taha tāpulu ‘Amelika ‘iloa, “‘Oku ‘ikai ko e ikuná pē, ka koe fie ikuná.” He kupu‘i lea ma‘ongo‘onga: “Ko e fie ikuná.”

‘Oku foaki mai ‘e he ‘Otuá ha holi ke tau fie ikuna ‘a e me‘a‘ofa ma‘ongo‘onga taha ‘i he ngaahi me‘a‘ofa kotoa kuó Ne foaki ki He‘ene fānaú—‘a e me‘a‘ofa ‘o e mo‘u ta‘engatá. ‘Ofa ke tāpuaki‘i kitautolu ‘e he ‘Otuá ke mahino kiate kitautolu ‘a e me‘a te tau malavá, ke tau ako pea mo tupulaki pea mo fakalakalaka ‘a e mahino ki hotau tukufakaholó pea mo loto fakapapau ke pukepuke ‘a e ngaahi me‘a‘ofa ko ia kuo foaki mai kiate kitautolu ko ‘Ene fānaú. ‘Oku fakahoko atu ‘eku fakamo‘oni mamalu ‘oku mo‘u ‘a e ‘Otuá, ko e Kalaisí ‘a Sisú, pea ‘e tataki kitautolu He‘ene founág ki he mo‘u ta‘engatá. ■

Mei ha lea he faeasaiti ne fakahoko ‘i he ‘aho 3 ‘o ‘Aokosi 1980, ‘i he ‘Univesiti ko Pilihihami Tongí. Ke ma‘u kakato ‘i he lea faka-Pilitāniá, ‘alu ki he speeches.byu.edu.

MA‘U ANGA FAKAMATALÁ

1. Brigham Young, ‘i he B. H. Roberts, *A Comprehensive History of the Church*, 4:85.
2. John Chislett, ‘i he *A Comprehensive History of the Church*, 4:93–94.
3. Vakai, Population Reference Bureau, www.prb.org/Articles/2003/TraditionalFamiliesAccountforOnly7PercentofUSHouseholds.aspx. ‘I he taimi na‘e fai ai ‘a e lea ko ‘ení ‘i he 1980, na‘e peseti ‘e 13 ‘a e fiká.
4. Hangē ko ‘ení, vakai, Thomas S. Monson, “Ngaahi ‘Api Fakalangi, Ngaahi Fāmili Ta‘engata,” *Liahona*, Sune 2006, 66–71; Spencer W. Kimball, “Home: The Place to Save Society,” *Ensign*, Jan. 1975, 3–10.

*Ko e ngaahi
tu‘unga mo‘u
tatau pē na‘e ako‘i
‘i he ngaahi ‘api
paioniá—‘a e tuí,
lototo‘á, mapule‘i
kitá, pea mo e li‘
oá—‘okú ne ‘ai ha*

*nofomali ke lelei.
Pea hangē ko hono
‘ai ‘e he kau pa-
oniá ke mataha ‘a e
toafá ‘o hangē ha
losé, ‘e pehē pē mo
‘etau mo‘u mo ho-
tau ngaahi fāmili
‘i ha‘anau ma-
tala kapau te tau
muimui ki he‘enau
sīpingá.*

KO E MAHINO · O · ETAU

Ngaahi Fuakava

‘Otuá^{MOE}

KO HA VAKAI
FAKALŪKUFUA
KI HE·ETAU NGAahi
PALŌMESI
MAHU·INGA TAHÁ

“ “ I he’etau hoko ko ia ko e kāingalotu ‘o e Siasi ‘o Sisū Kalaisí ‘o e Kau Mā’oni’oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní, kuo pau ke tau faka’apa’apa’i ‘a e ngaahi fuakava toputapú, pea ‘e tu’unga ‘i he faitotonu ki aí ha toki ma’u ‘a e fiefiá. ‘Io, ko ‘eku leá ki he fuakava ‘o e papisó, mo e ngaahi fuakava ‘o e lakanga fakataula’eikí, pea mo e fuakava ‘o e malí, ko honau ngaahi sīpingá pē ia.”¹

I he Siasi, ko e ouaú ko ha ngāue toputapu mo totonu ‘oku fakahoko ‘i he mafai ‘o e lakanga fakataula’eikí. ‘Oku ‘i ai ha ngaahi ouau ‘e ní’ihí ‘oku mahu’inga ki hotau fakamo’uí. Ko ha konga ‘o e “ouau fakamo’uí” ko ‘ení, ‘oku tau fakahoko ai ha ngaahi fuakava molumalu mo hotau ‘Otuá.²

Ko e fuakavá ko ha fepalōmesi’aki ‘oku konga ua, pea ko hono ngaahi tu’ungá ‘oku fokotu’ia ‘e he ‘Otuá.³ Ko e taimi ‘oku tau fakahoko ai ha fefuakava’aki mo e ‘Otuá, ‘oku tau palōmesi ke tauhi ‘a e ngaahi tu’unga ko iá. ‘Okú Ne tala’ofa mai leva kiate kitautolu ha ngaahi tāpuaki.

Ko e taimi ‘oku tau ma’u ai ‘a e ngaahi ouau fakahaofi ko ‘ení mo tauhi ‘a e ngaahi fuakava ‘oku fekau’aki mo

iá, ‘oku ‘aonga leva ‘a e Fakalelei ‘a Sisū Kalaisí ‘i he’etau mo’uí, pea ‘e lava leva ke tau ma’u ‘a e tāpuaki mā’olunga taha ‘e lava ke foaki mai ‘e he ‘Otuá kiate kitautolú—ko e mo’ui ta’engatá (vakai, T&F 14:7).

Koe’uhí ‘oku mahu’inga ‘a e tauhi ‘o e ngaahi fuakavá ke tau ma’u ai ‘a e fiefiá he taimí ni pea tau toki ma’u ‘a e mo’ui ta’engatá, ‘oku mahu’inga leva ke mahino pe ko e hā ne tau palōmesi ki he’etau Tamai Hēvaní. Ko ha vakai fakalūkufua ‘eni ki he ngaahi fuakava ne tau fakahoko fekau’aki mo e ngaahi ouau fakahaofi pea mo ha ngaahi fokotu’u te mou lava ‘o ‘ilo lahi ange mei ai.

Papitaisó mo e Hilifakinimá

Ko e ‘uluaki ouau fakahaofi ‘o e ongoongoleí pea ‘oku fie ma’u ‘e ha taha ke ne hoko ai ko ha mēmipa ‘o e Siasi ‘o Sisū Kalaisí ‘o e Kau Mā’oni’oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní, ko e papitaiso fakauku ‘i he vaí, ‘a ia ‘oku fakahoko ia ‘e ha taha ‘okú ne ma’u ‘a e mafai. ‘Oku ‘ikai lava ‘o fakamavahevahe’i mei he ouau ‘o e papitaisó ‘a e ouau ‘o e hilifakinimá—‘a ia ko e hilifaki

‘o e nimá ki he me‘afaoaki ‘o e Laumālie Mā‘oni‘oni.

Ko e taimi ‘oku tau papitaiso aí, ‘oku tau fuakava ke to‘o kiate kitautolu ‘a e huafa ‘o Sisū Kalaisí, ke manatu ma‘u ai pē kiate Ia, mo tauhi ‘Ene ngaahi fekaú. ‘Oku tau toe palōmesi foki “ke tauhi kiate Ia ‘o a‘u ki he ngata‘angá” (T&F 20:37; vakai foki, Mōsaia 18:8–10).

‘Oku tala‘ofa mai leva ‘a e Tamai Hēvaní kapau te tau fakatomala mei he‘etau ngaahi angahalá, ‘e lava ‘o fakamolemole‘i kitautolu (vakai, ‘Alamā 7:14) mo “iate [kitautolu] ma‘u ai pē Hono Laumālié” (T&F 20:77), ko ha tala‘ofa ‘oku lava ke fakahoko ‘o fakafou ‘i he me‘afaoaki ‘o e Laumālie Mā‘oni‘oni.

‘Oku hoko ‘a e ouau ‘o e papitaisó mo e hilifakinimá ko e matapā ia kuo pau ke hū ai ‘a kinautolu kotoa pē ‘oku fekumi ki he mo‘ui ta‘engatá (vakai, Sione 3:3–5). Ko ‘etau tauhi e ngaahi fuakava ‘o hotau papitaisó ‘oku fakataumu‘a pea hoko ia ko ha konga mahu‘inga ‘o e tauhi e ngaahi fuakava ‘oku fekau‘aki mo hono toenga ‘o e ngaahi ouau fakahaofí kotoa ‘i he hala ki he mo‘ui ta‘engatá (vakai, 2 Nifai 31:17–21).

AKO LAHI ANGE KI HE PAPITAISSÓ

Vakai, Robert D. Hales, “Ko e Fuakava ‘o e Papitaisó: Ke Hū ki he Pule‘angá pea Kau Ki Ai,” Liahona, Sānuali 2001, 6.

Ko e Sākalamēnití

Ko kinautolu kuo nau ‘osi ma‘u ‘a e ongo ouau fakahaofí ‘o e papitaisó mo e hilifakinimá, ‘oku nau ma‘u ‘a e sākalamēnití ‘i he uike kotoa pē ke fakafo‘ou e ngaahi fuakava ko iá. ‘I he lolotonga ‘o ‘etau ma‘u ‘a e maá mo e vaí, ‘oku tau manatu ki he feilaulau na‘e fakahoko ‘e he Fakamo‘uí ma‘atautolú. ‘Ikai ngata ai, ‘oku tau fakakaukau loto ki he ngaahi fuakava ne tau fakahokó ke to‘o kiate kitautolu ‘a e huafa ‘o Sisū Kalaisí, manatu

*Ko e fuakavá
ko ha fepalō-
mesi‘aki. ‘Oku
tala‘ofa mai leva
‘e he ‘Otuá ha
ngaahi tāpuaki
‘o ka tau tauhi
e ngaahi ale-
pau ne tau tali ‘i
he‘etau fakahoko
e fuakavá.*

ma‘u ai pē kiate Ia, mo tauhi ‘Ene ngaahi fekaú. ‘Oku fakahoko mai leva ‘e he ‘Otuá ‘Ene tala‘ofá ‘e ‘iate kitautolu ma‘u ai pē Hono Laumālié (vakai, T&F 20:77, 79).

Ko e ouau ‘o e sākalamēnití ko ha fai-
ngamālie ia ‘i he uike kotoa pē ke fakafo‘ou
ai ‘a e ngaahi fuakava toputapu ‘okú ne
faka‘atā ke tau hoko ko e kau ma‘u ‘inasi ‘i
he fakalelei ‘alo‘ofa ‘a e Fakamo‘uí fakataha
mo e mālohi fakama‘a fakalaumālie ‘o e
papitaisó pea mo e hilifakinimá.

Kuo ako‘i mai foki ‘e he kau taki ‘o e
Siasí ko e taimi ‘oku tau to‘o ai ‘a e sākalamēnití, ‘oku ‘ikai ngata pē ‘i he‘etau fakafo‘ou ‘etau ngaahi fuakava ‘i he papitaisó ka
mo e “ngaahi fuakava kotoa pē kuo faka-
hoko mo e ‘Eikí.”⁴

AKO LAHI ANGE KI HE SĀKALAMĒNITÍ

Vakai, Dallin H. Oaks, “Houalotu Sākalamēnití
mo e Sākalamēnití,” Liahona, Nōvema 2008, 17.

Ko e Fakapapau mo e Fuakava ‘o e Lakanga Fakataula‘eikí

‘Oku fai mai ‘e he Tamai Hēvaní ‘Ene
fakapapau (fakamo‘oni) ke foaki ha ngaahi
tāpuaki pau kiate kinautolu ‘oku nau tauhi
e ngaahi fuakava fekau‘aki mo hono ma‘u
‘o e lakanga fakataula‘eikí.

Ko e taimi ‘oku mo‘ui taau ai ‘a e hou-
‘eiki tangatá ke ma‘u ‘a e Lakanga Taula-
‘eiki Faka-‘Eloné mo e Lakanga Taula‘eiki
Faka-Melekisētekí pea mo “[fakaongo-
ongolelei‘il] ‘a honau lakangá,” ‘Oku
tala‘ofa ‘a e ‘Otuá ‘e “fakamā‘oni‘oni‘i ‘a
kinautolu ‘e he Laumālié ki hono fakafo‘ou
‘o honau sinó.” ‘Oku nau hoko ko e
kau ‘ea-hoko ki he ngaahi tala‘ofa na‘e fai
kia Mōsese, ‘Elone, pea mo ‘Epalahamé.
Vakai, T&F 84:33–34.

‘Oku mahu‘inga hono ma‘u ‘o e Lakanga
Taula‘eiki Faka-Melekisētekí ‘e he hou-
‘eiki tangatá ke nau fe‘unga ai ke hū ki he

KO E TALI 'O E NGAAHI FEHUÍ

Mahalo te ke fifili pe ko ha taha ne mo fetu'utaki, "Ko e hā 'oku 'ikai faka'atā ai 'a e temipalé ki he kakaí?" 'Oku 'ikai faka'aonga'i 'a e ngaahi temipale 'o e Kau Mā-'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní ki he ngaahi lotu Sāpate fakauiké, 'a ia 'oku talitali fiefia ai 'a e taha kotoá. 'Oku fakahoko ha ngaahi ouau toputapu 'i he ngaahi temipalé, ko ia, 'oku faka'atā 'a e ngaahi temipalé ki he kāingalotu pē kuo 'osi papitaiso 'oku nau fakafe'unga'i kinautolu ke ma'u 'a e ngaahi ouau ko iá.

Ka hili hano langa ha temipale fo'ou, 'e lava 'a e kakaí 'o 'a'ahi ki ai he lolotonga 'o e takimamatá. Ka hili hono fakatapui 'o e temipalé ki he 'Eikí, 'e kei lava pē 'a e kakai 'o 'eva atu ki tu'a, ka 'oku faka'atā 'a e temipalé kiate kinautolu pē 'oku 'i ai ha'anau lekomeni temipale 'oku 'aongá.

Ke ma'u 'a fakamatala lahi ange, vakai, "Temples" 'i he Frequently Asked Questions at Mormon.org.

temipalé. 'E lava ai 'e he hou'eiki tangatá mo e hou'eiki fafiné ke ma'u fakataha 'a e kakato 'o e ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí 'i he malí.

'I he ma'u kotoa ko ia 'o e ngaahi ouau fakahaofi 'o e lakanga fakataula'eikí, 'e lava leva 'a e kakai kotoa pē ke ma'u 'a e tala'ofa 'o e 'me'a kotoa pē 'oku ma'u 'e [hel] Tamaí" (vakai, T&F 84:35–38).

Na'e ako'i 'e 'Eleta Lāsolo M. Nalesoni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "'Oku tafe mai ha ngaahi tāpuaki fakafo mei he fakapapau mo e fuakavá ni ki he kakai tangata mo fafine mo'ui tāú, pea mo e fānau kotoa pē 'i he māmaní.⁵

AKO LAHI ANGE KI HE FAKAPAPAU MO E FUAKAVA 'O E LAKANGA FAKATAULA'EIKÍ

Vakai, Henry B. Eyring, "Tui mo e Fakapapau mo e Fuakava 'o e Lakanga Fakataula'eikí," *Liahona*, Mē 2008, 61.

Ko e 'Enitaumení

Ko e 'enitaumeni 'o e temipalé ko ha me'a-ofa ia 'okú ne 'omi ha 'ilo mo ha mālohi.

'Oku tau ma'u ha ngaahi fakahinohino mo fai ha ngaahi fuakava fekau'aki mo hotau hakeaki'i ta'engatá 'i he lolotonga 'o e 'enitaumeni 'o e temipalé. 'Oku fekau'aki 'a e 'enitaumeni mo e ngaahi ouau 'o e fufulú mo e paní pea mo hono fakakofu'aki e kāmeni 'o e temipalé, 'a ia ko ha fakamanatu 'o e ngaahi fuakava toputapu.⁶ 'Oku mātu'aki toputapu 'a e ngaahi ouau mo e ngaahi fuakava 'o e temipalé pea 'oku 'ikai ai ke talanoa'i fakaikiiki kinautolu 'i tu'a he temipalé. Ko ia ne fale'i mai ai 'e Palesiteni Poiti K. Peeka, ko e Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "'Oku mahu'inga ke ke fakafanongo lelei 'i he taimi 'oku fakahoko ai 'a e ngaahi ouau ko 'ení mo ke feinga ke manatu'i 'a e ngaahi tāpuaki 'oku tala'ofa atú kae'uma'ā 'a e ngaahi tu'unga 'e fakahoko ai kinautolú."⁷

Kuo ako'i mai 'e 'Eletá Sefilí R. Hōlani 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ko e kī ki hono ma'u 'o e mālohi fakalangi ke ikuna'i 'a e filí mo paotoloaki ki mu'a 'a e Siasí "ko e fuakava ko ia 'oku tau fai 'i he temipalé—'a 'etau palōmesi ke talangofua mo feilaulaú, mo fakatapui 'etau

mo'ui ki he'etau Tamaí, pea pehē ki He'ene tala'ofa ke fakamāloha kitautolu 'aki ha 'fakakoloa ma'ongo'ongá."⁸

Te ke lava 'o 'ilo lahi ange ki he ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ngaahi fuakava 'oku tau fai 'i he 'enitaumeni 'aki ha'o ako 'a e ngaahi me'a ko 'ení:

- "Talangofuá," *Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ongoongolelei* (2009), 235–242.
- M. Russell Ballard, "Ko e Fono 'o e Feilau-laú," *Liahona*, Mā'asi, 2002, 10.
- 'I he "fono ['o e] ongoongolelei" (T&F 104:18), vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 42.
- "Ko e Fono 'o e Angama'ā," *Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ongoongolelei* (2009), 263–74.
- D. Todd Christofferson, "Fakakaukauloto ki ha Mo'ui kuo Fakatapui," *Liahona*, Nōv. 2010, 16.

AKO LAHI ANGE KI HE 'ENITAUMENÍ

Vakai, Ko e Teuteu ke Hū ki he Temipalé (2002), 35–42; David A. Bednar, "Ma'u ha Hingoa mo ha Oongoongo 'Oku Leleí," *Liahona*, Mē 2009, 97.

Ko e Silá

'Oku hanga 'e he ouau fakatemipale ko ia 'oku ui ko e "mali temipalé" pe "silá" 'o fokotu'u ha feohi ta'engata 'i he husepāniti mo e uaifí 'a ia 'e lava ke fakalaka atu 'i he maté kapau 'e faivelenga 'a e ongome'a malí. 'E lava foki 'a e fetu'utaki 'a e mātu'ā mo e fānau ke tu'uloa 'o fakalaka atu 'i he mo'ui fakamatelié, 'o ne fakafehokotaki 'a e ngaahi to'u tangatá 'i ha feohi fakafāmili ta'engata.

Ko e taimi 'oku fakahoko ai 'e ha taha 'a e fuakava 'o e mali 'i he temipalé, 'okú ne fakahoko ai ha fuakava mo e 'Otuá *pea* mo hono malí. 'Oku fepalōmesi 'aki 'a e ongome'a malí ke na feangatonu 'aki pea ki he 'Otuá. 'Oku tala'ofa ange leva kiate kinau 'a e hakeaki'i pea 'e lava 'ena feohi fakafāmili ke hoko atu 'o a'u ki 'itāniti (vakai, T&F 132:19–20). 'Oku ma'u 'e he fānau 'oku fānau'i ki ha ongomātu'a na'e sila'i 'i he temipalé pe ko ha fānau na'e toki sila'i kimui ki he'e-nau mātu'ā 'a e totonu ke hoko ko ha konga 'o ha fāmili ta'engata.

'Oku fie ma'u 'a e angatonu fakafo'i tuituú

ki he'etau ngaahi fuakavá ki he ouau 'i māmaní 'o e silá, pe 'ai ke 'aonga 'i he langí 'e he Laumálie Mā'oni'oni 'o e Tala'ofá, 'o tatau mo e ngaahi ouau kehé.⁹ Ko e ní'ihi fakafo'ituitui 'oku nau tauhi 'enau ngaahi fuakavá—'oku 'ikai mole meiate kinautolu 'a e ngaahi tāpuaki na'e tala'ofa 'aki 'i he silá—'o a'u ai pē kapau 'oku 'ikai tauhi 'e honau malí.

AKO LAHI ANGE KI HE SILÁ

Vakai, Russell M. Nelson, "Ngaahi To'u Tangata Fehokotaki i he 'Ofá," Liahona, Mē 2010, 91.

Ko Hono Fakahoko mo Tauhi 'o e Ngaahi Fuakava Toputapú

'I he'etau fai 'a e ngaahi fuakava mahu'ingá ni, 'oku tau ma'u ai e fuakava fo'ou mo ta'engatá, "a hono kakato [‘o e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí]" (T&F 66:2). Ko e fuakava fo'ou mo ta'engatá ko hono "kānokato ia 'o e ngaahi fuakava mo e ngaahi tukupā 'o e ongoongolelei" kuo tau fái,¹⁰ pea 'oku kau 'i hono ngaahi tāpuaki aofangatukú 'a ia kotoa 'oku 'a e Tamaí, kau ai mo e mo'ui ta'engatá.

'Oku totonu ke tau manatu'i ko hono tauhi 'o 'etau ngaahi fuakavá 'oku 'ikai ko ha lisi pē 'o ha ngaahi me'a 'oku totonu ke tau fai 'i he'etau feinga ke mahino pea mo tauhi 'etau ngaahi fuakavá, ka ko ha tukupā ia ke tau hoko 'o hangē ko e Fakamo'uí.

Na'e ako'i mai 'e 'Eletā Tālini H. Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko e fakamaau faka'osí 'oku 'ikai ko hano fakafuofua'i pē 'o hono fakakātoa 'o 'etau ngaahi ngāue leleí pe ngāue koví—'o e

*Ko hono tauhi
'etau ngaahi
fuakavá ko ha
tukupā ia ke
hoko 'o hangē
ko e Fakamo'uí.*

me'a kuo tau fái. Ka ko hano fakahā ia 'o e ola aofangatuku 'o 'etau ngaahi ngāue mo 'etau ngaahi fakakaukaú—'a e me'a kuo tau a'usiá. 'Oku 'ikai fe'unga ke tau muimui pē ki he ngaahi me'a 'oku fái. Ko e ngaahi fekau, ngaahi ouau mo e ngaahi fuakava 'o e ongoongolelei, 'oku 'ikai ko ha lisi ia 'o e ngaahi me'a 'oku fie ma'u ke fakahū ki ha 'akauni fakalangi. Ko e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí ko ha palani ia 'okú ne fakahā mai kiate kitautolu 'a e founiga ke tau fakahoko ai 'a e tu'unga 'oku finangalo 'a 'etau Tamai Hēvaní ke tau a'usiá.¹¹ ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

- Thomas S. Monson, "Ko e Fiefia—'oku Kumia 'e Māmaní," Liahona, Mā'asi 1996, 5.
- Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasi (2010), 20.1.
- Vakai, Russell M. Nelson, "Ngaahi Fuakavá," Liahona, Nōv. 2011, 86.
- Delbert L. Stapley, 'i he Conference Report, 'Oka. 1965, 14; vakai foki, *Teachings of Gordon B. Hinckley* (1997), 561; *The Teachings of Spencer W. Kimball*, ed. Edward L. Kimball (1982), 220.
- Russell M. Nelson, "Ngaahi Fuakavá," Liahona, Nōv. 2011, 88.
- Vakai, Russell M. Nelson, "Teuteu ki he Ngaahi Tāpuaki 'o e Temipalé," Liahona, 'Oka. 2010, 46.
- Boyd K. Packer, "Ha'u ki he Temipalé," Liahona, 'Okatopa 2007, 16.
- Jeffrey R. Holland, "Ko Hono Tauhi e Ngaahi Fuakavá: Ko ha Pōpoaki Ma'anautolu 'e Ngāue Fakafaifekau," Liahona, Sān. 2012, 50. *New Era*, Jan. 2012, 4.
- Vakai, "Laumálie Mā'oni'oni," Tu'u Ma'u 'i he Tuí (2004), 99; vakai foki, T&F 132:7, 18–19, 26.
- Joseph Fielding Smith, *Doctrines of Salvation*, ed. Bruce R. McConkie, 3 vols. (1954–56), 1:156.
- Dallin H. Oaks, "Ko e Tukupā ke Hoko 'o Pehē," Liahona, Sānuali 2001, 40.

FETU'UTAKI
MO E KAKAÍ

*I he ngāue
'a e kau taki
lakanga faka-
taula eikí mo e
ngaahi faka-
taha alēlea
fakasiteiki mo e
fakavahefonua
'o e fetu'utaki
mo e kakai, te
nau lava kotoa
'o tokoni 'i hono
fakamālohaia
honau tukui
koló—pea mo
langa hake 'a e
pule'anga 'o
e 'Otuá he
māmaní.*

Ko Hono Fakafehōkotaki 'o e Siasí mo e Koló

Fai 'e Philip M. Volmar

Ngaahi Makasini 'a e Siasi

Ko e taimi na'e ui ai 'a Kalo Uiti Kulisiteniseni ke hoko ko e talēkita 'o e fetu'utaki mo e kakaí 'i he Siteiki Toupika Kenisesí, na'á ne ongo'i "manavasi'i mo ta'efe'unga" 'i he 'ai ke fetu'utaki mo e kau faiongo-ongó mo e kau 'ētitá 'o fakafonga'i 'a e kau taki 'o e siteikí.

'Okú ne pehē, "Ko e fakakaukau ko ia 'o e fetu'utaki hangatonu mo e kakai 'o e ongoongó na'e mei ongo fakailifa." Pea neongo na'e ako ki he lea faka-Pilitāniá 'i he 'univēsití, 'okú ne pehē na'e "ikai ha'ane 'ilo ha me'a fekau'aki mo hano fa'u ha ongoongo ke tukuatu."

Na'e pehē leva 'e Sisitā Kulisiteniseni ke falala pē ki he'ene fakamo'oní, ki he'ene maheni mo hono koló, pea mo e tui ko e ha'u hono uiui'i mei he kau taki lakanga fakataula'eiki 'oku ue'i fakalaumālié, neongo 'ene veiveiu 'iate ia peé. 'Okú ne pehē na'e kamata 'i he ngaahi ako mei he Potungāue Fetu'utaki mo e Kakaí 'a 'ene kamata ke "ako [hono] fatongiá, pea . . . ngāue 'i he lakanga kuo fakanofo ia ki aí, 'i he faivelenga kakato" (T&F 107:99).

Na'e kamata ke ne lau e ngaahi konga fakalotu 'o e nusipepa fakauike hono feitu'ú ke fakafuofua'i pe ko e hā 'oku fe'unga mo e ongoongó. Ne telefoni ki he taha fa'u ongoongo fakalotú ke 'ilo 'a e 'aho 'oku ngata aí, ki mu'a pea toki fakahū atu 'ene fuofua ongoongo ke fakamafolá.

'Okú ne pehē, "Na'á ku fakatokanga'i 'a e fa'ahinga 'o e fanga ki'i ongoongo iiki na'e pákí pea kamata ke u tokanga makehe 'i he lotú ki he ngaahi me'a 'oku faí, kakai mahu'ingá, pea mo e ngaahi lavame'a na'e ngali taau ke fakahā 'i he'emau nusipepá."

Na'e fāifai pea 'ilo 'e Sisitā Kulisiteniseni ko e fetu'utaki fakamītiaá 'oku 'ikai ko hono fakahū atu pē ha ngaahi fakakaukau fakaongoongo. 'Oku toe fekau'aki ia mo e 'ilo 'o e mītiá pea mo e tokoni ki he kau faiongoongó 'i hono fakahoko 'enau ngāue pea mo tokoni'i kinautolu 'i he taimi tatau pē ke mahino kiate kinautolu 'a e Siasi.

Hili ha'ane ola lelei hokohoko, kau ai ha fakamatala fekau'aki mo e polokalama semineli hono siteikí ne hā 'i he pepa fakafeitu'ú, 'okú ne pehē na'á ne lotolahi mo "vela māfana 'i ha holi ke 'omi 'a e Siasi 'mei he kakapú'" (vakai, T&F 1:30). Hili ha ngaahi ta'u 'eni mei ai, 'oku kei hoko pē 'a Sisitā Kulisiteniseni ko e talēkita fakasiteiki 'o e fetu'utaki mo e kakaí pea 'okú ne pehē, "ko e afi ko iá 'oku kei ulo kakaha pē."

'Okú ne fakamatala 'o pehē, "Ko e lahi taha 'o e me'a

Ne fetākinima 'i ha ta'u 'e ua 'a e Siteiki Lenikesa Kenisesí 'i he 'lunaiteti Siteiti mo ha ngaahi siasi kehe 'i he 'ēliá 'i hono fakahoko ha koniseti tokoni. Ko e totongi huú—ko ha kofukofu koloa—'a ia na'e foaki ki ha feitu'u tauhi'anga me'akai ma'a e kau masivá. Na'e 'i ai ha kakai 'e toko 700 nai ne nau omi ki ai, pea na'e fakahoko ia 'i ha senitā fakasiteiki fo'ou na'e toki 'osi. Na'e fokotu'utu'u mo ha ki'i ma'u me'atokoni talitali ke feohi ai 'a e kau taki fakakoló mo e kau taki fakalotú ki mu'a 'i he konisetí.

'o ha siasi 'e taha mo ha mēmipa hono siteikí 'o na alea'i ha ngaahi founiga 'e lava ai e ongo kulupú 'o fakataha ke fai ha fa'ahinga me'a lelei ma'a e koló. Na'e iku 'a e pōtalanoá ki ha kakai 'e toko ono—taki tolu mei he ongo siasí—'o fa'u ha kōmiti "Lelei Ange Fakataha" ke nau alea'i e ngaahi fakakaukau ki he fetākinimá ni.

Ne iku 'a e fetākinimá ni ki ha koniseti tokoni 'i he 2010 'a ia ne kau ai ha ngaahi kuaea mei ha ngaahi siasi kehekehe. Ko e totongi huú ko ha kofukofu koloa, 'a ia na'e foaki ki ha feitu'u tauhi'anga me'akai ma'a e kau masivá. Na'e 'i ai ha kakai 'e toko 700 nai ne nau omi ki ai, pea na'e fakahoko ia 'i ha senitā fakasiteiki fo'ou na'e toki 'osi. Na'e fokotu'utu'u mo ha ki'i ma'u me'atokoni talitali ke feohi ai 'a e kau taki fakakoló mo e kau taki fakalotú ki mu'a 'i he konisetí.

Hili e konisetí, ne kole ha siasi kehe 'e fā, ongo mēmipa 'e toko ua mei he kosilio fakakoló, pea mo ha pule polisi ke fakafofonga'i kinautolu 'i he kōmiti Lelei Ange Fakatahá, 'a ia 'oku nau fakataha fakamāhina he taimí ni. Na'e toe fakahoko 'a e konisetí 'i he 2011, 'o fakalelei ia 'e ha siasi 'e taha, ko ha siasi 'e fitu fakakātoa na'e kaú, pea 'oku fakafuofua ki ha kau mēmipa 'e toko 1,000 'o e koló na'e 'i aí.

'Oku pehē 'e Sisitā Tesilā, "Na'e hoko mai 'a e ongo'i fietokoni mo e uouangataha ko e kau muimui 'o Sisū Kalaisí 'i ha founiga mahu'inga 'i he ngaahi siasí." Na'e hāsino ki mui ange 'a e ngaahi ongo ko iá he taimi na'e 'i he mala'e vakapuna ai 'a Palesiteni Pilitei, 'oku maile 'e 1,000 tupu (1,600 km) mei hono 'apí. Ne fakafe'iloaki mai ha fefine na'e te'eki ke na fetaulaki ki mu'a 'o ne fakahā ange 'okú ne 'ilo'i ia mei he ongo koniseti kumi tokoni 'a e Lelei Ange Fakatahá, 'a ia na'e kau mo faka'ofo'ofa 'ia ai.

Na'a ne talaange, "Kuo te'eki ai ke u ma'u ha fa'ahinga ongo pehē 'o e 'ofá 'i hotau koló 'o hangē ko ia ne u ma'u 'i he ongo me'a ne fakahokó. Fakamālō atu 'i ho'omou kaungā fakalele 'a e ongo konisetí. 'Oku ou kau au ki ha kautaha lotu kehe, ka 'oku mau ma'u ha faka'apa'apa lahi mo tangane'ia 'i he Siasi 'o Sisū Kalaisí 'o e Kau Ma'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní."

Ne pehē ai 'e Palesiteni Pilitei, "Ko e tau mu'a kānokato ia 'o e fetu'utaki mo e kakai.

'oku mau feinga ke fakahoko 'i he fetu'utaki mo e kakaí, 'okú ne fakahaa'i 'oku tau 'ofa, tui, pea mo hū kia Sisū Kalaisi; fakakaume'a, ngāue fakataha, mo tokoni'i hotau ngaahi tuonga'ane mo e tokoua 'i he koló; pea mo fakaafe'i mai ai 'a e kakaí ki he ongoongolelei kuo fakafoki maí mo e Siasí."

'Oku fakahinohino mo poupou'i 'e he kau taki lakanga fakataula'eiki he funga 'o e māmaní 'a e kau mataotao mo e ngaahi fakataha alēlea 'o e fetu'utaki mo e kakaí 'i he'enau ngāue fakataha mo kinautolu 'i honau feitu'ú ke 'aonga ki honau ngaahi koló, fakatonutonu 'e ngaahi ma'u halá, pea mo fakahaa'i 'oku muimui 'a e kāngalotu 'o e Siasí kia Sisū Kalaisi.

Neongo na'e fakatefito e fuofua ngāue 'a Sisitā Kulisitenisení ki he fetu'utaki mo e ongoongó, 'oku lahi ha ngaahi founiga 'oku muimui ai 'a e ngaahi fakataha alēlea 'a e Siasí ki he fetu'utaki mo e kakaí, ki he fakahinohino fakalaumālie 'a e lakanga fakataula'eiki mo nau tokoni foki 'i hono langa hake honau tukui koló pea mo e pule'anga 'o e 'Otua.

Fetu'utaki Fakakolo mo Fakapule'angá

'Oku ngāue fakataha 'a Palesiteni Pulusi F. Pilitei (Bruce F. Priday), ko e palesiteni fakasiteikí, mo Sisitā Kalo Tesilā (Carol Deshler), ko e talēkita fakasiteiki 'o e fetu'utaki mo e kakaí, 'i ha maile pē 'e 65 (kilomita 'e 105) mei Topeka, 'i he Siteiki Lenikesa Kenisesí, ke fokotu'utu ha vā lelei mo e kakai ma'olunga 'i honau koló. 'Oku pehē 'e Palesiteni Pilitei, 'oku nau loto ke tokoni'i kinautolu ke nau 'ilo ko e Kāngalotu 'o e Siasí ko ha "kaungā'api lelei, ko ha ivi tokoni lelei 'i honau koló, mo e kau muimui 'o Sisū Kalaisi."

'Oku feinga 'a Sisitā Tesilā, 'a ia'oku ngāue mo e kau palesitenisí fakasiteikí mo ha kau mēmipa kehe 'o e fakataha alēlea fakasiteiki 'o e fetu'utaki mo e kakaí, ke ma'u ha ngaahi fai ngamālie ke ngāue fakataha ai mo ha ngaahi kulupu tui fakalotu pea mo ha ngaahi kautaha fakakolo kehe ke tokoni'i lelei ange 'a e kau tangata'i mo e fefine'i fonua honau feitu'ú.

'Oku pehē 'e Sisitā Tesilā, "'Oku meimeiko e ngaahi ola lelei kotoa 'i he'emau ngāue mo e ngaahi kulupu fakakoló ko e tupu ia 'i he feohi fakatāutaha." Hangē ko 'ení, na'e ma'u-me'atokoni ho'atā fakataha ha mēmipa

‘I he’etau fakalahi hotau ‘ātakaí mo fakalahi mo ‘etau vakaí, kuo tau fakatupulekina ai ha ngaahi kaume’ā makehe ‘i he kakaí kotoa. ‘Oku mau gefaka’apa’apa’aki ‘i he ngaahi tui fakalotú mo ma’u ha fe’ofa’aki mo’oni.”

Ko hono ma’u ‘o e fa’ahinga fengāue’aki mo faka’apa’apa peheeé mei he kau taki fakakoló kuo fakamo’oni’i ‘oku toe ola lelei pē ‘i ‘Iulope Hahake. ‘Oku ngāue ‘a Katia Seuiki (Katia Serdyuk), ko e talékita ‘o e fetu’utaki mo e faiongoongó ‘i he fakataha alēlea ‘o e fetu’utaki mo e kakaí ‘i ‘Iukuleiní, mo e kau faifekau fetu’utaki mo e kakaí pea mo e kau taki lakanga fakataula’eikí ke fakalelei’i ‘a e fengāue’aki ‘a e Siasí mo e kakaí. ‘Oku pehē ‘e Sisitā Setuiki, “‘Oku tokolahia ha kakai ‘oku nau ma’u ha fakakaukau hala mo ha fakamatala hala fekau’aki mo e Siasí. ‘I he’emau hoko ko e kau mataotao ‘o e fetu’utaki mo e kakaí ‘o ngāue mo e kau taki lakanga fakataula’eikí, ‘oku mau feinga ke liliu e ngaahi fakakaukau ko iá ‘aki ha’amau ngāue mo e kau taki ‘oku nau mā’u ha mālohi ki he kakaí, mītiá, pea mo e kakaí fakalukufua. ‘Oku hanga ‘e he ngaahi ngāue ola lelei ‘o e fetu’utaki mo e kakaí ‘o fakatupu ha ongo ‘e lava ai ‘a e kakai mā’olungá ‘o tokoni’i ‘a e Siasí ke a’usia hono ngaahi taumu’á, lolotonga iá ‘oku tau tokoni’i kinautolu ke nau a’usia ‘enau ngaahi taumu’á foki.”

Na’e kau ‘a e kāingalotu ‘o e Siasí ‘i Saitomae (Zhytomyr) ‘i ‘Iukuleiní ‘i ha ma’u me’atokoni na’e fakahoko ‘e he pule ‘o e koló, ‘a ‘Olekisanitá Mikoleiovísi Posikoviskí (Alexander Mikolayovich Bochkovskiy), ke faka’ilonga’i ‘aki e ngāue tokoni ‘ofa fakaetangata ‘a e Siasí na’á ne foaki ha ngaahi me’angāue na’e fu’u fie ma’u ki ha ngaahi ako’anga ‘e fitu ‘i he koló. Na’e toe faka’ilonga’i foki ai mo e ongo ngāue tokoni fakakolo ‘a e kāingalotu ‘o e Siasí ‘i he Pa’ake Kakaliní (Gagarin Park), ‘a ia na’e fakahoko ‘i ‘Epeleli pea mo ‘Okatopa ‘o e 2011. Na’e fakafonga’i ‘e he palesiteni ‘o e Kolo Saitomaé, ‘e ‘Alekisanitá Teivitovu (Alexander Davydov) ‘a e Siasí mo fakamalo’ia hono fakahounga’i ‘e he koló.

Ko Hono Palani ‘o e Ngaahi Me’á

‘Oku pehē ‘e Taniela mo Lepeka Mei (Daniel and Rebecca Mehr), ‘a ia ne na toki ‘osí ni mei ha’ana ngāue fakafafekau ‘i he fetu’utaki mo e kakaí ‘i he ‘Elia Kalipiané, ‘oku ‘i ai ha toe faingamálie kehe ‘i he fetu’utaki mo e kakaí ‘oku ma’u ‘i hono palani mo fakalele e ngaahi me’ā ‘oku faí, ‘o makehe ia mei he mītiá mo e fetu’utaki fakakoló.

‘Oku pehē ‘e Sisitā Mei, “Ko hono uki ‘o e kāingalotu ke nau a’i honau ngaahi kaungāme’á ‘i he ngaahi ekitiviti ‘oku tau tatau aí, ‘o hangē ko ha me’ā fakafonua, ma’u-me’atokoni efaifi, ngāue ‘ofa, pe ha toe ‘ekitiviti pē, ‘e lava ke mātu’aki ‘aonga ki hono fokotu’u ‘o e vā feohí.”

KO HA PŌPOAKI KI HE KAU TAKI LAKANGA FAKATAULA’EIKÍ

“‘Oku mau tapou atu ki he kau palesi-teni fakasiteiki, fakavahefonua, pea mo e Kau Fitungofulu Faka’elía ‘i he potu kotoa pē ke nau fakapapau’i kuo ‘osi ui ‘a e ngaahi fakataha alēlea fakavaha’ā siteiki ‘o e fetu’utaki mo e kakaí pea mo ako’i kinautolu. ‘Oku ‘i ai ha ngaahi vahefonua pea mo ha ngaahi feitu’u toki kamakamata ai ‘a e Siasí, ‘e sī’isī’i ai e ngaahi ngāue ‘o e fetu’utaki mo e kakaí he kamata’angá pea fakahoko ta’e ‘i ai ha fakataha alēlea kakato kuo fokotu’u. ‘E lava ‘e ho’omou talékita faka’elía ‘o e fetu’utaki mo e kakaí ke fokotu’utu’u ha ako pea mo fakahinohino’i kimoutolu ki he ngaahi ma’u’anga tokoni mahu’ingá.

“Te mou toki ‘ilo ‘a e malava ‘a e fetu’utaki mo e kakaí ke hoko ko ha me’angāue faka’ofo’ofa ki hono a’usia ‘o e ngaahi taumu’ā ngāue ‘o e lakanga fakataula’eikí ‘i ha’amou tanumaki e fetu’utaki mo fetākinima mo e kau taki fakakoló, ma’u’anga ongoongó, pea mo e kau taki mā’olunga kehé. ‘E hanga ‘e ha’amou tokanga ki he ngāuē ni ‘o fakatupulaki e ongoongo ‘o e Siasí ‘aki ha’amou tokoni ke mahino ki he kakaí ‘oku tau muimui ‘ia Sisū Kalaisi.”

‘Eletā L. Tom Perry ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolole ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, Sea ‘o e Kōmiti Fetu’utaki mo e Kakaí

Neongo ia, ‘oku fakatokanga mai ‘a Misa Mei ko e taha ‘o e ngaahi fehālaaki lahi taha ‘e lava ke fakahoko ‘e ha mataotao ‘i he fetu’utaki mo e kakaí ko hano “kamata palani e ngaahi ‘ekitiviti ta’etomu’ā fakakaukau’i e ngaahi fie ma’u ‘a e kakaí mo ta’efeongoongoi mo e kau taki lakanga fakataula’eikí.”

‘Oku tui ‘a ‘Eletā mo Sisitā Mei ko e founiga ‘e taha ‘e tokoni ki hono tataki ‘o e me’ā ‘oku palaní mei he kamata’angá ko ha palani fakata’u ‘oku hāsinio ai e fakahinohino ‘a e kau taki lakanga fakataula’eikí mo e fakahoko’u. Ke fa’u ha palani pehē, ‘oku fokotu’u ‘e Sisitā Mei ke fakafekau’aki ‘a e ngaahi me’ā ‘e hokó ‘o ngāue’aki ha palani konga fā ‘oku nofo taha ki he ola ‘o e founiga fakahoko’pe fepikitaki mo e ngaahi fie ma’u ‘a e kakaí mo e taumu’ā ngāue fakataula’eikí ‘o e feitu’u:

- Ko e hā e ngaahi fie ma’u vivili taha ‘i hotau kakaí?
- Ko e hā e ngaahi me’ā ‘i hotau feitu’u ‘okú ne uesia e fakalakalaka ‘a e Siasí, lelei pe kovi?
- Ko hai e kau taki ‘i he kakaí te tau lava ‘o fengāue’aki ke aleá’i e ngaahi fie ma’u mo fakalelei’i e ngaahi palopalemá?
- ‘E founiga fēfē ha’atau kamata pe hoko atu e fetu’utaki mo e kau taki ko ‘ení?

Ka tali e ngaahi fehu’i ko ‘ení, ‘e lava leva ‘a e kau taki lakanga fakataula’eikí mo e ngaahi fakataha alēlea ‘o e fetu’utaki mo e kakaí ‘o ta’ofi hano fai ha “ngaahi ‘ekitiviti

*Hili 'e mofuike 'o e 2011
'i Siapaní, ne ngāue leva
'a e kau taki lakanga
fakataula'eikí mo e kau
mataotao 'o e fetu'utaki
mo e kakai ke fokotu'u
tu'u ha ngaahi ngāue
tokoni 'o fakafou he
polokalama Nima Fie-
tokoni 'o e Māmongá. Ne
pehē 'e ha taha faiongo-
ongo fekau'aki mo e
ngaahi ngāue tokoni 'ofa
fakaetangatá ni: "Ko e
me'a pē taha 'oku fe'auhi
mo e malava 'e he Siasi
Māmongá 'o fakamafola
e folofolá ko hono ivi
ke feau e ngaahi me'a
fakatu'upakeé."*

noa'ia peé." Ka 'e lava 'e he ngaahi fakataha alēleá 'o palani mo fakahoko ha ngaahi me'a te ne lava ke fokotu'u ha fefalala'aki 'i he kakaí mo e kau taki lakanga fakataula'eikí. 'Oku toe 'omi foki 'e he ngaahi me'a ko 'ení ha faingamālie ki he kāingalotu 'o e Siasí mo e kakai 'o e koló ke nau feohi ai mo fokotu'u ha vā fakakaume'a.

Hangē ko 'ení, na'e ngāue fakataha 'i he Lepupelika Tominikení 'i he 2010 'a e kau taki lakanga fakataula'eikí, ngaahi fakataha alēlea 'o e fetu'utaki mo e kakaí, pea mo e kau mēmipa 'o e koló 'i ha me'a ne fakahoko'ata atu ai e ngaahi ngāue 'o e Nima Fietokoni 'o e Māmongá. Ne fakaafe'i 'e Misa mo Misisi Mei ha kau mā'olunga 'e ni'ihī 'o e fonuá 'a ia ne na fengāue'aki mo kinautolú.

'Oku pehē 'e Misa Mei, "Na'e tokolahī ha kakai mahu'inga 'oku nau fakaofonga'i ha ngaahi fa'unga kautaha ne nau ō mai," peá ne toe pehē ne lava mai foki mo e Kau Palesitenisí Faka'elia 'o e Siasí.

'Okú ne fakamatatala 'o pehē, "Na'e mātū'aki ola lelei 'a e me'a ni. 'Oku fakautuutu 'emau ma'u ha ngaahi kole mei ha kau pule kolo mo ha ngaahi kautaha fakakolo ke mau tokoni 'i ha fa'ahinga fakama'a 'o e koló. 'Ikai ngata ai, na'e lelei ange hono 'iloa 'o e Siasí 'i ha ngaahi kautaha lahi."

Neongo 'oku mahu'inga hono fakakau e fakahinohino 'a e lakanga fakataula'eikí ki ha me'a 'oku palani lelei ke fai, ka 'oku 'ikai ko ia pē 'e fakakaukau'i. 'Oku kau 'a Kefi Moala 'i he fakataha alēlea fakavaha'a siteiki 'o e fetu'utaki mo e kakaí 'i Senitieko 'i Kālefōnia 'i 'Amelika. Na'e pehē 'e ha taha 'o hono ngaahi kaume'a mei ha tui fakalotu kehe 'oku poto 'a e Kāingalotou 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'i hono fakaafe'i 'o e kakaí ki he ngaahi 'ekitivití 'oku fakalele 'e he Siasí ka 'oku 'ikai ke nau fa'a lava 'o fengāue'aki fakataha mo e kakai kehē 'i he ngaahi me'a 'a e ngaahi siasi ko iá.

'Oku manatu'i 'e Sisitā Moala ha pehē 'e hono kaungāme'a, "'Okú ke kole 'a e kakaí ke nau ō mai. 'E lelei ange kapau te ke 'eke mai pe 'oku mau fie ma'u tokoni. Ko e talí 'oku mahino ko e 'io."

'Oku pehē 'e Sisitā Moala, ko hono 'ai ke 'ilo e ngaahi fie ma'u 'a e kakaí, 'e lava leva 'e he ngaahi fakataha alēlea 'o e fetu'utaki mo e kakaí ke tokoni'i ha kolo he taimi 'e ni'ihī, 'o

laka ange 'i ha'anau fakalele pē 'e kinautolu e ngaahi me'a 'oku faí.

Ko e Fetu'utaki mo Tokanga'i e Ngaahi Fakatamakí

Neongo 'oku fakahoko e ngāue lahi taha 'a e fetu'utaki mo e kakaí 'i he ngaahi tūkunga faka'aho 'o e mo'ui fakakoló, ka te ne toe lava pē foki ke teuteu'i ha siteiki, fonua, pe 'ēlia 'o e Siasí ke ne feau e ngaahi me'a fakatu'upakeé, hangē ko ia ne hoko he ta'u kuo 'osí 'i Siapaní.

'I he taimi na'e kei Palesiteni ai e Pisope Pulé ko Keuli E. Sitivenisoni 'i he 'Ēlia Noate 'Ēsiá, na'á ne mātā tonu ai 'a hono liliu vave 'e he mofuike 'o e 2011 'a e fakakaukau 'a e ma'u-'anga ongoongó. 'Okú ne pehē, "Na'e puke 'e he mofuiké mo e peau-kulá 'a e tokanga 'a e māmaní pea mo Siapani kātoa 'i he me'a fakalilu he matāfanga fakatokelau hahaké."

'Oku pehē 'e Pisope Sitivenisoni na'e fakatupu 'e he me'a fakamamahí ni ha "tu'unga mā'olunga 'o e tokangá" 'i he tokoni 'ofa fakaetangatá mo e ngaahi ngāue ta'etotongi ne fai ki Siapaní, kau mo ia ne fakahoko 'e he Siasí.

Na'e kamata 'a e Siasí 'i ha ngaahi 'aho si'i pē mei he hoko 'a e peau-kulá ke 'oatu e ngaahi fie ma'u ki he kāingalotu ne tofanga he fakatamakí pea mo e kakai ta'esiasí fakatou'osi. 'Oku pehē 'e Pisope Sitivenisoni, "Na'e kamata 'a e ngaahi ma'u'anga ongongo fakalotofonuá mo fakavaha'a pule'angá ke mui-mui'i 'a e ongoongo kotoa pē."

'Oku pehē 'e Pisope Sitivenisoni, na'e lāngā'ia e tokanga e kau taki 'o e pule'angá fakalotofonuá 'i hono foaki atu ko ia 'e he Siasí 'a e toni koloa tokoni 'ofa fakaetangata 'e 250 mo uki ha kau ngāue tokoni 'ofa 'e 24,000 'a ia ne nau ngāue tokoni 'i ha houa 'e 180,000 tupú. Ko ha fonua ia 'oku si'i ange 'i he peseti 'e uá 'i he tokolahī fakakātoa 'o e kakaí 'oku pehē 'oku nau tui faka-Kalisitiane, ka ne fie ma'u 'e ha ni'ihī 'o honau kau takí ke nau 'ilo lahi ange ki he kaunga 'a e Siasi 'i he ngaahi ngāue ko 'ení. 'Okú ne pehē, ne 'omi 'e he fie'iló ni ha faingamālie ki he kau mataotao 'o e fetu'utaki mo e kakaí ke 'oua na'a ngata pē 'i he'enau tokoni'i kinautolu ne fie ma'u vivilí ka mo toe fokotu'u foki ha femahino'aki he taimi tatau pē. Hangē ko 'ení, 'osi ha uike 'e taha mei he hake 'a e peau-kulá 'i Siapaní, ne tohi

KO HA FAKA-HINOHINO FAKA-PALŌFITA KI HE FETU'UTAKI MO E KAKAÍ

'E lava 'a e ngaahi lea ko 'ení 'o tokoni'i 'e kau taki lakanga fakataula'eiki, ngaahi fakataha alélea 'o e fetu'utaki mo e kakaí, pea mo e toenga 'o e kāingalotú ke mahino lelei ange 'a e founa 'oku tokoni ai e fetu'utaki mo e kakaí 'i hono fakamāloha 'e ngaahi koló mo fakahoko e ngaahi taumu'a ngāue 'o e lakanga fakataula'eikí.

'Oku pehē 'e Sisitā Kalami, "Na'e ongo fakafiefa ke 'ikai ngata pē he'ete hoko ko ha nima tokoni ki he fale hūfanga'angá ka ki he kau taki lakanga fakataula'eiki foki ne nau feinga ke a'u kiate kinautolu ne si'i tukuhāusia."

'Oku fakamatala'i 'e 'Eletā Ni'iama ha ola lelei 'e taha 'o e ngaahi ngāue 'a e fakataha alélea 'o pehē: "Ne mau fakatokanga'i na'e mātu'aki mahu'inga hono vahevahe e fakamatala fekau'aki mo e ngāue tokoni 'a e Siasí mo e kāingalotú pea pehē ki he kau taki mā'olunga ta'esiasí, ki he ngaahi taumu'a ngāue 'o 'etau fetu'utaki mo e kakaí. 'Oku ou tui kuo ma'u 'e he kakai te'eki Siasí he taimí ni ha 'ata lelei ange 'o e Siasí pea 'oku falala lahi ange 'a e kāingalotú ki he ivi 'o e Siasí 'i Siapaní."

Hoko 'a e Fetu'utaki mo e Kakaí ko ha Me'angāue ki he Taki Lakanga Fakataula eiki Fakalotofonua

I he'ene hoko ko ha konga mahu'inga 'o ha fa'unga fakaemāmani lahí, 'e lava leva 'a e kau taki lakanga fakataula'eikí ke ma'u tokoni mei ha ngaahi fakataha alélea 'o e fetu'utaki mo e kakai 'oku nau 'ilo'i e pule'anga fakalotofonua mo malava ke tokoni 'i hono feau e ngaahi fie ma'u 'a e kakaí. 'Oku pehē 'e Sisitā Setuiki 'o 'Tukulení, "'Oku fakafiefa ke mama ki hono tali lelei 'e he kau taki lakanga fakataula'eikí e fetu'utaki mo e kakaí 'o hoko ko ha me'angāue ki hono a'usia 'o 'enau ngaahi taumu'a ngāue. Ko hano sīpinga 'e taha, 'a hono fakahoko 'o e tokoni fakakoló 'o fou 'i he ngaahi ngāue 'a e Nima Fietokoni 'o e Māmongá, he kuó ne fakatupulaki ha uouangataha 'i he kāingalotu 'o e fanga ki'i koló mo e ngaahi uōtí pea kuo tokoni 'i hono tanumaki ha feohi vāofi ange 'i he vā 'o e Siasí mo e kakai 'o e fonuá." ■

Ko e uepisaiti 'a e Siasi ki he fetu'utaki mo e kakaí—ma'u 'i he lea faka-Pilitāniā he publicaffairs.lds.org—'okú ne 'oatu ha fakamatala 'aonga makehe.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Kari Huus, "In Japan, the Mormon Network Gathers the Flock," World Blog from NBC News, Mar. 18, 2011, http://worldblog.msnbc.msn.com/_news/2011/03/18/6292170-in-japan-the-mormon-network-gathers-the-flock.

'e ha faiongoongo 'e taha: "Ko e me'a pē taha 'oku fe'auhi mo e malava 'e he Siasi Māmongá 'o fakamafola e folofolá ko hono ivi ke feau e ngaahi me'a fakatu'upakeé. . . . 'Oku 'ikai tokanga 'ata'atā pē Siasí ia ki hono kakaí."¹

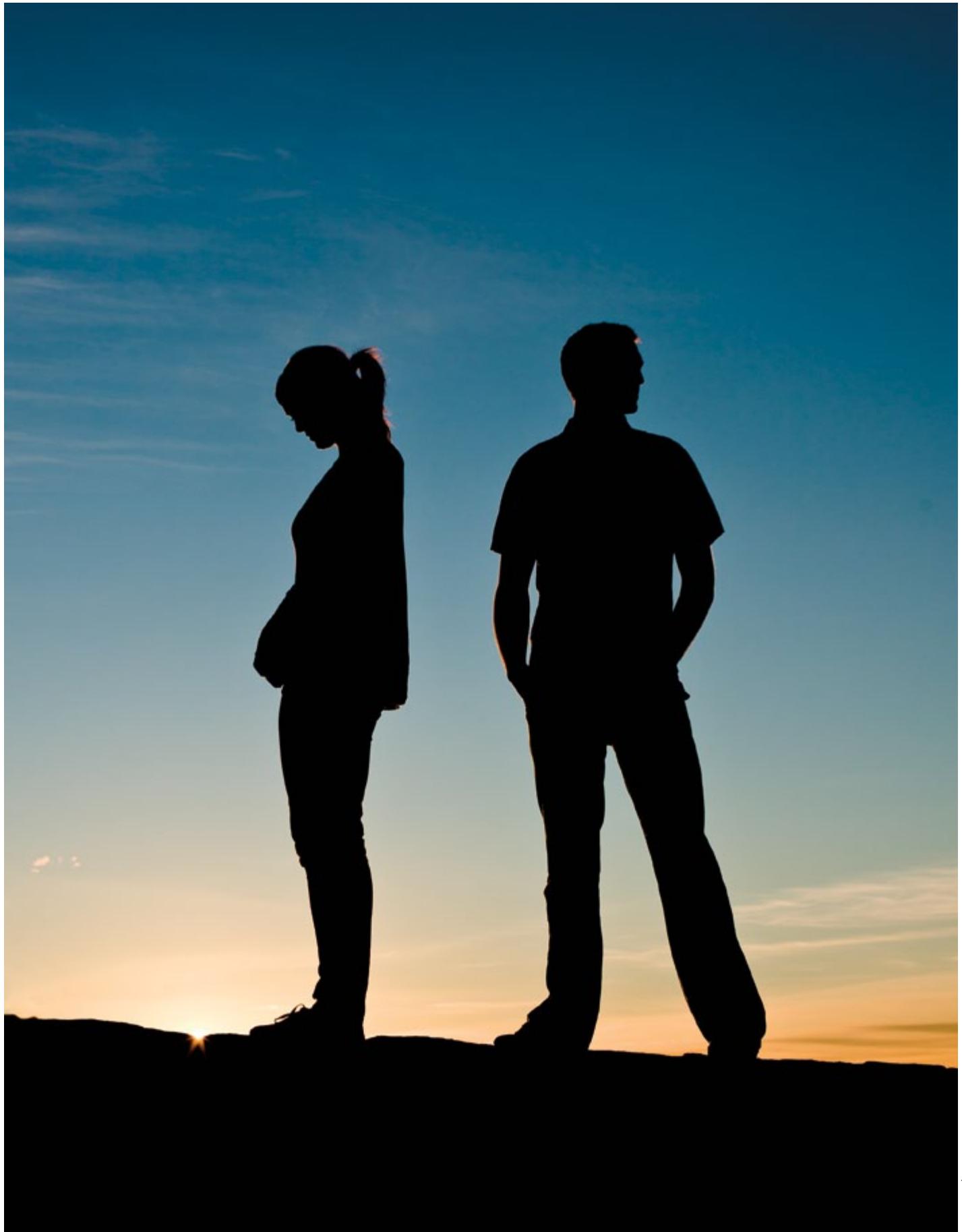
Na'e malava 'a e fakamatala leleí ni tu'unga 'i he ta'u lahi hono tanumaki 'o e vā fetu'utaki. 'Oku pehē 'e Kōneni mo Siniti Kalami, 'a ia ne na kamata hoko ko e ongo fakafofonga fetu'utaki mo e kakaí he 'Elia Noate 'o 'Esiá 'i 'Aokosi 2010, "na'e pau ke ngāue lahi 'a e fakataha alélea fetu'utaki mo e kakaí 'i Siapaní 'i ha ngaahi ta'u lahi mo e kau taki mā'olunga he fonuá. Na'e fakaava 'e he maheni ko 'ení 'a e ngaahi matapā ki he ngaahi kautaha fakalotofonua, 'o nau loto fiemālie ai ke tali 'etau tokoní." 'Oku fakamahino mai 'e 'Eletā Iāsuo Ni'iama, 'oku hoko mo hono uaifi ko e talēkita 'o e fakataha alélea 'o e fetu'utaki mo e kakai 'o Siapaní he Siasí, "na'a mo e kau taki fakafonua he pule'anga 'i Siapaní na'e a'u 'o mahino kiate kinautolu e maau 'a e Siasí pea mo e vave 'o 'etau lava 'o nga'unu ke fai ha tokoní."

Ko ha fakatātā 'o e fakahounga'i 'e he kau taki 'o Siapaní e tokoni taimi tonu 'a e Siasí, ko e taimi ko ia ne kumi ai 'e he kau taki lakanga fakataula'eiki fakalotofonua ha feitu'u kumi hūfanga'angá tokolahi 'a ia na'e 'ai 'i ha 'apiako 'i ha feitu'u mama'o. Ne nau hanga leva mo e fakataha alélea 'o e fetu'utaki mo e kakai pea mo e pule uelofea fakalotofonua 'o e Siasí, pea mo e kau taki lakanga fakataula'eikí 'o fokotu'utu'ha ngaahi koloa tokoni kehe ke 'oatu ki he hūfanga'angá ni, 'a ia ne nofo ai ha kakai 'e meimeい toko 270 ne mole honau 'apí he peau-kulá.

Pea neongo na'e mu'aki 'ohovale e kakai he fale hūfanga'angá ni 'i hono ma'u e tokoní mei ha siasi faka-Kalisitiané, ko e taimi hoko ne toe ō mai ai 'a e kau ngāue tokoni 'o e Nima Fietokoni 'o e Māmongá 'oku tui honau ngaahi uasikote engeengá, ne kaila ha ki'i tamasi'i ia, "Ko 'eni kuo nau ō mai! 'Oku ou fifili pe ko e hā te nau ō mai mo ia he taimi ní!"

Na'e talaange 'e he kou'ōtineita 'o e fale hūfanga'angá kia 'Eletā mo Sisitā Kalami, 'i he hili hono ma'u 'o e ngaahi tokoní, "Ko homou Siasí na'a nau 'omai e fuofua kakano'i manu mo e fuofua vesitapolo kei fo'ou ne mau ma'u 'i he hili 'o e mofuiké."

- L. Tom Perry, "'Oku Teke'i Atu 'a e Manavaheé 'e he 'Ofa Haohaoá,'" *Liahona*, Nōv. 2011, 41–44.
- M. Russell Ballard, "'Ko e Mahu'inga 'o ha Hingoá,'" *Liahona*, Nōv. 2011, 79–82.
- M. Russell Ballard, "'Tuí, Fāmilí, Mo'oni'i Me'a mo e Ngaahi Fuá,'" *Liahona*, Nov. 2007, 25–27.
- Gordon B. Hinckley, "'What Are People Asking About Us?'" *Ensign*, Nov. 1998, 70–72.
- Ezra Taft Benson, "'May the Kingdom of God Go Forth,'" *Ensign*, May 1978, 32–35.

NGAAHI TAÁ NAE FAI E CRAIG DIMOND

‘Oua Na’á Ke Teitei Fo’i

Ko hano fakamatala ‘i ‘e ha husepāniti mo ha uaifi ‘ena ului ki he ongoongolelei ‘o Sisū Kalaisí—mavahevahe ‘aki ha ta‘u ‘e 35.

Fai ‘e Al mo Eva Fry

Ko e Fakamatala ‘a ‘Ivá

Ko e ta‘u ‘e 35 ‘o ‘eku faka‘amu mo tatali ke hoko hoku husepāniti ko ha mēmipa ‘o e Siasí. Ne fakafonu ‘aki e ngaahi ta‘u lōloa ko iá ha ngaahi lotu fakamātoato, ka ‘oku ‘i ai ha lotu ‘e tolu ne hoko ko ha liliu‘anga fakangalongata‘a kiate au.

Ne u mali mo ‘Alo ‘i he 1959. Hili ha ta‘u ‘e hongofulu mei ai kuo ‘i ai ha‘ama fānau ‘e toko tolu pea mau nofo ‘i ha ki‘i kolo ‘i Kānata. Na‘e fakalele ‘e ‘Alo ha ki‘i pisinisi langa, ka ne u hoko pē ko ha fa‘ē nofo pē ‘i ‘api ‘o fa‘a tokoni he taimi ‘e ni‘ihī ‘i he pisinisi. ‘I he ngaahi faka‘osinga ‘o e uiké, ne u fa‘a fakafiefia ai mo ‘Alo mo homa ngaahi kaume‘á, ‘o fakahoko ma‘u ‘aki pē ‘a e kava mālohi. Na‘e ‘olokahōlika ‘eku tangata‘eikí, pea na‘e ‘ikai ke u saī‘ia ‘i he hoko ‘a e inú ko ha konga lahi ‘o ‘ema mo‘uí, ka ne hoko ia ko ‘ema founiga feohi.

Na‘á ku fakatokanga‘i he ta‘u ko iá, 1969, ‘oku ‘ikai ha tupulaki ‘i he‘eku mo‘uí pea na‘e ‘i ai ha totonus ‘o ‘ema fānau ki ha me‘a lelei ange ‘i he me‘a ne ma ‘oangé. Pea ‘i ha pō ‘e taha, hili ‘emau fakafiefia konaá, na‘á ku tū‘ulutui ‘o lotu, “E ‘Otua, kapau ‘okú Ke ‘i ai, tokoni mai mu‘a ke u liliu ‘eku mo‘uí.” Na‘á ku palōmesi ange he ‘ikai ke u toe inu kava mālohi, ‘a ia ko ha tukupā ne u tauhi talu mei ai.

Ko e fuofua lotu fakangalongata‘á ia, pea na‘e tali vave mai. Na‘e fakaafe‘i e ki‘i ta‘ahine hoku tokoua ‘i he fonó, ‘a ia ‘oku ou ‘ilamutu ‘aki, fakataha mo hano kaume‘a Siasi ki he Palaimelí. Pea ‘i he ‘ilo lahi ange hoku tokoua ‘i he fonó ki he Siasi, na‘á ne ongo‘i hono ue‘i ke ne ‘omai ha‘aku makasini ‘o e Siasi, ‘a ia ne ‘a‘u mai ‘i ha māhina ‘e taha, hili hono fakahoko ‘eku ‘uluaki

lotú. Na‘e ‘ikai ke u ‘ilo ‘e au pe ko e hā ‘a e Māmonga, ka na‘á ku saī‘ia ‘i he ngaahi pōpoaki na‘e ‘i he makasiní mou toutou lau mei he kamata‘angá ki he ‘osi. Na‘á ku pehē leva ke u vakai‘i ‘a e Siasí pea na‘á ku ma‘u ai ‘eku talí. Na‘á ku liliu mo‘oni ai ‘eku mo‘uí, pea na‘e papitaiso au he ‘aho 19 ‘o Sune 1970.

Na‘e ‘ikai ke tui tatau ‘a ‘Alo mo ‘eku faka‘ānauá. Na‘e saī‘ia pē ia he‘ema tō‘onga mo‘uí ki mu‘á pea hokohoko atu pē ia ai. Na‘e kei hoko pē ko ha husepāniti, tamai, mo ha tauhi lelei, ka ‘i he ta‘u ‘e 35 hono hokó, na‘á ku toko taha pē, ‘i he ngaahi me‘a fekau‘aki mo e ongoongolelei.

Na‘á ku ohi hake ‘ema ki‘i fānau ‘i he Siasi, ka ‘i ha ngaahi ta‘u si‘i pē, kuo fakakaukau ‘ema fānau ‘oku nau fie fakamoleki ‘e kinautolu e ngaahi ‘aho Sāpaté ke ‘eva vaka mo ‘enau tamaí kae ‘ikai ō mo au ki he lotú. Na‘á ku loto mamahi. Na‘á ku talanoa ‘i ha ‘aho ‘e taha he 1975 mo ‘eku palesiteni fakasiteikí peá u fakahā ange kuó u fakakaukau ‘oku fie ma‘u ke u mavahe mei he Siasi he ‘okú ne veuki homau fāmilí. Na‘e fanongo fakalongolongo pē pea pehē mai, “Fai e me‘a kuo pau ke ke fakahokó, ka ke fakapapau‘i ‘oku tali ia ‘e ho‘o Tamai ‘i he Langí.” Ko ia, ne u foki hení ki ‘api ‘o lotu mo ‘aukai. Ko e lotu fakangalongata‘a ia hono uá. Ko e tali na‘e hoko maí ko ha ongo ko e fehokotaki‘anga au ‘i he ongoongolelei ma‘a hoku fāmilí; kapau pe motu, ‘e mole ‘a e taha kotoa. Na‘á ku ‘ilo ko e ha‘u ‘a e talí mei he ‘Otuá, pea na‘á ku tukupā ai he ‘ikai teu teitei mavahe mei he Siasi. Pea na‘e ‘ikai ke u teitei fai ia.

Na‘e ‘ikai faingofua ‘e te tu‘u ma‘u, ka na‘e tokoni ha

MO'UI 'AKI IA, LOTUA IA

"Mou fekumi faivelenga lolotonga ho'o-mou mo'ui 'i he māmaní ki he ngaahi taumu'a mahu'inga taha 'o e mo'ui ko 'ení 'o makatu'unga 'i he *fāmili fa'i fa'i-taki'anga* ko 'ení. Neongo 'oku te'eki ke mou a'usia 'a e taumu'a mahu'inga ko iá, ka ke fai homou tūkuingatá 'i he talangofua mo e tui ki he 'Eikí mo 'unu'unu atu ma'u pē ke ofi ki ai. 'Oua na'a mou tuku ha me'a ke ne ta'ofi 'a kimoutolu mei he taumu'a ko iá. . . . Kapau 'e 'ikai kau ai ha fie ma'u ke mou fakama'u 'i he temipalé ki hamou hoa 'oku mā'oni'oní, pea mou feinga ke mou taau ke fakahoko ia. Mou lotua ia ma'u pē. Mou tui te mou ma'u ia. 'Oua na'a mou fai ha me'a te mou ta'efe'unga ai ke ma'u ia. Kapau kuo mole meiate ki-moutolu 'a e visone ki he mali ta'engatá, pea mou feinga ke mou toe ma'u ia. Kapau 'oku kau 'i he me'a 'oku mou faka'amu ki aí ke mou fa'a kātaki, pea mou kātaki'i ia. Na'e lotu mo ngāue 'a homau ngaahi tokouá 'i ha ta'u 'e 30 pea toki lava 'o fakama'u 'i he temipalé 'a 'emau fa'eé mo 'emau tamai na'e te'eki Siasí. 'Oua na'a mou fu'u hoha'a ai. Kae fai pē ho'omou lelei tahá. 'Oku 'ikai ke tau lava ke pehē 'e ma'u 'a e ngaahi tāpuaki ko iá 'i he mo'ui ko 'ení pe 'i he maama kaha'ú, ka kuo pau ke fakahoko 'e he 'Eikí 'a 'Ene ngaahi tala'ofá."

'Eletá Richard G. Scott 'o e Kōlomu 'o e Toko Hongofulu Mā Uá,
"Fakam'u'omu'a 'a e Me'a 'oku Mu'omu'a," *Liahona*, Siulai 2001, 7.

ngaahi me'a ke u pukepuke 'eku tuí mo fa'a kātaki 'i he 'amanaki ki ha 'aho 'e toe fakakaukau'i ai 'e 'Alo 'a e ongoongoleleí:

- Na'a ku 'ofa ma'u pē 'ia 'Alo mo fai hoku lelei tahá ke tokanga'i ia pea mo hoko ko ha uaifi 'oku poupou mo faivelenga.
- Na'a ku lotu ma'u pē. Ne hoko 'a e Tamai Hēvaní mo Sisú Kalaisi ko haku ongo takaua 'i he ongoongoleleí. Ko e taimi ne faingata'a ai ke te nofo mo 'Alo 'i he 'ikai ke ne mo'ui 'aki 'a e ngaahi tu'unga 'o e ongoongoleleí, na'a ku fakataufolofola ki he Tamai Hēvaní pea a'u 'ou 'ilo hoku Fakamo'uí.
- Na'a ku fa'a lau ma'u pē 'eku folofolá mo e ngaahi tohi kotoa pē 'a e Siasi na'a ku lava 'o ma'u, kau ai e *Ensign*. Na'e mahu'inga mo ongo mo'oni kiate au ha veesi 'e ua he folofolá, 3 Nifai 13:33 mo e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 75:11. Na'a na 'omi ha ivi mo ha kātaki fuoloa ke u kei pīkitai pē he lolotonga 'eku tatali ki ha liliu he loto hoku husepāniti mo e fānaú.
- Na'a ku 'alu tokotaha ma'u pē ki he lotú 'o a'u ki he foki kotoa ange 'ema fānaú. Kuo nau mālohi kotoa

he 'ahó ni. Ko e taimi ne nau lalahi ai 'o mavahé mei 'apí, na'a ku kei hoko atu pē ma'u lotu tokotahá.

- Na'a mau fakahoko e efiafi fakafāmili 'i 'apí ta'e 'ilo 'i 'e 'Alo 'a e me'a na'a mau faí. Na'a ku 'ohake ha kaveinga 'i he emau tēpile ma'u-me'a-tokoní, pea mau alea'i fakafāmili ia.
- Na'a ku feinga ma'u pē ke talangofua mo fai e me'a totónu.
- Na'a ku ma'u ha toe mālohi 'aki ha'aku kole ha ngaahi tāpuaki fakataula'eiki.
- Na'a ku kole ha fale'i mei he kau taki lakanga fakataula'eikí.
- Na'a ku lau hoku ngaahi kaumé'a he Siasí ko e fāmili.
- Na'a ku 'alu ki he temipalé 'o ma'u hoku 'enitaumení. Na'e ta'u lahi peá u toki fai e fili ko 'ení; na'a ku manavasi'i na'a ne 'ai hoku vā mo 'Aló ke faingata'a ange. Ko hono iku'angá, na'a ku 'ilo ne hoko ia ko e fili lelei taha kiate aú. Na'e poupou'i 'e 'Alo, pea ne u fiefia ai, pea 'i he hili 'eku ma'u iá, na'e 'ikai ke u toe tukuaki'i 'a 'Alo 'o pehē ko e 'uhinga ia na'e 'ikai ke u 'alu ai ki he temipalé. Ko e taimi ne u kau ai he lotu 'i he temipalé, na'a ku fa'a hiki e hingoa 'o 'Aló he lisí 'o e lotú.

Ko hono mo'oní, na'a ku hokohoko atu ke mo'ui ko ha mēmipa faivelenga 'o e Siasí. Na'a ku kumi ha fanga ki'i founiga ke vahevahe ai e ongoongoleleí mo ia, neongo na'e 'ikai fa'a fiefanongo ki ai. Ka na'a ku 'ilo 'e tataki au 'e he Laumālie Mā'oni'oní 'i he ngaahi me'a totonu ke u lea'akí 'i he founiga totonú pea mo e taimi totonu ke fakamatatala'i aí. Na'a ku toki 'ilo ki mui ne tu'unga he'eku faivelenga mo mateaki'i iá, 'a e ongo kia 'Alo e ue'i 'a e Laumālié.

Na'e a'u 'o loto ke fanongo ki he ngaahi lēsoni faka-faifekaú 'i ha taimi 'e ní'ihi. Ka ne u loto mamahi he meime'i taimi kotoa pē, he na'e foki ma'u pē ia ki he'ene tō'onga mo'ui fuoloa. Ka neongo e ngaahi momeniti fakalotofo'i ni, na'e tauhi au 'e he Tamai Hēvaní mo fakalato 'eku ngaahi fie ma'u 'aki ha ngaahi tāpuaki, 'i he ngaahi me'a na'e 'ikai ke u ma'u. Ka ne u 'ilo 'i he taimi kotoa ko 'ení 'oku 'i ai ha me'a 'ia 'Alo 'e mahu'inga ke u tatali ki ai.

Na'e kamata māmālie 'a 'Alo ke fai ha ngaahi liliu. Ne tuku 'ene kapekapé. Tuku mo 'ene konaá. Na'e anga lelei ange kiate au 'o laka 'i ha toe taimi ki mu'a. Pea kamata ha'u ki he lotú.

Peá u kei lotu pē.

Na'e ma'u e tali ta'e'amane kina 'o 'eku lotu fakangalo-ngrata'a hono tolú 'i 'Epeleli 2005. Na'a ku fifili pe 'e faifai koā pea tali 'e 'Alo 'a e ongoongolelei 'o Sisú Kalaisí—Na'a ku ki'i ongo'i loto fo'i. Na'a ku tangi ai ki he Tamai Hēvaní

ke tokoni. 'Oku pau pē kuo fāifai pea a'u ki hono taimi totonú he na'e papitaiso 'a 'Alo 'i he 'aho 9 'o Siulaí.

Neongo na'e 'ikai faingofua e a'u mai ki he tu'unga ko 'ení, ka 'oku ou fakafeta'i 'i he'eku siontu 'i he mālohi 'o e 'Otuá 'i hono liliu ha loto ta'etui ke hoko ko ha taha tui. 'Oku ou 'ilo na'a Ne ongo'i mo tali 'eku ngaahi lotu lahi na'e fai he ta'u ko 'eni 'e 35. 'Oku ou nofo ai he taimí ni mo ha tangata kuo liliu, ko ha taha 'oku 'ofa he'etau Tamai Hēvaní 'o tatau pē mo au, tu'unga He'ene ngaahi talí. 'Okú ma toe fe'ofa'aki lahi ange 'o laka ange 'i ha toe taimi ki mu'a.

'Oku ou 'ilo 'oku 'i ai mo ha ni'ihi kehe 'i he Siasí 'oku tatali, 'amanaki, pea mo lotua ha 'ofa'anga ke foki mai ki he Siasí. 'Oku ou fie poupou atu ki he ngaahi tounga'ane mo e ngaahi tokoua ko 'ení ke nau tali e fakaafe 'a e Fakamo'uí kiate kinautolú ke "ha'u kiate aú" ('Alamā 5:34) he 'oku 'ikai ma'a honau ngaahi 'ofa'angá pē. 'Oku ou 'ilo mei he me'a kuó u fouá, 'e hanga he'etau fai 'ení 'o foaki mai ha mālohi he 'oku 'ikai ha me'a ia te ne toe lava. 'Oku 'omi 'e he nofo ofi ki he Tamai Hēvaní, talangofua ki He'ene ngaahi fekaú, mo hono ma'u 'o e ngaahi tāpuaki lolotongá, 'a e fiefiá pea malava ke Ne ngāue 'o fakafou 'iate kitautolu.

'Oku ou fakamo'oni 'oku ongo'i 'e he 'Otuá 'etau ngaahi lotú. 'Oku 'ikai ke fa'a faingofua 'a e tatali ki he 'Eikí mo tali 'Ene taimi-tēpilé 'i he tuí, ka 'oku ou 'ilo 'oku tonu ma'u pē 'Ene taimí.

Ko e Fakamatala 'a 'Aló

Ne ta'u 'e 35 ha'aku talanoa mo ha kakai tokolahí 'o kau ki he ongoongoleleí. Na'e 'ikai teitei tukunoa'i 'e hoku uaifi ha faingamālie ke fakamatala'i ai, peá ne fa'a fakapoto'i hono tuku e Tohi 'a Molomoná mo e makasini *Ensign* ke u lava 'o fakatokanga'i. Mo'oni pē, na'e 'ikai ke u teitei to'o ia. Na'a ne fakaafe'i 'a e kau faifekaú ke nau ha'u 'i he ngaahi taimi lahi; mahalo ko e hoa 'e ua pe tolu na'a nau ako'i au 'i he ngaahi lēsoni fakafaifekaú.

Ko e hā leva e me'a na'a ne ta'ofi au mei he'eku hifo ki he vai 'o e papitaisó?

Na'e 'i ai ma'u pē 'eku 'uhinga. Na'a ku ngāue 'i ha ngaahi houa lōloa. Na'e 'ikai ke u tui 'e faifai angé pea 'i ai haku taimi ki he ongoongoleleí. Na'a ku fu'u femo'uekina au he ngāue pa'angá. Ne u talaange ai kia 'Iva "E 'i ai ha taimi 'e hōloa ai e ngāue pea 'atā leva hoku taimí pea te u lau e Tohi 'a Molomoná."

Hala pē ke u teitei fai ia 'e au. 'Ikai ngata ai, na'e 'ikai ko ha taha lautohi au, pea ko e taimi na'a ku feinga ai ke lau e Tohi Tapú, na'e 'ikai 'uhinga ia kiate au. Ko 'ene 'osí ai pē ia 'a'ana.

Na'e 'i ai ha me'a na'a ne ta'ofi au mei he'eku kau ki he Siasí, ko ha me'a mamafa ange: ko e mo'ui angahala'i a na'a ku 'i aí. 'Oku ako'i mai 'e he Tu'i ko Penisimaní ko e "tangata fakakakanó ko e fili ia ki he 'Otuá . . . kae 'oua kuó ne talangofua ki he ngaahi fakahinohino 'a e Laumālie Mā'oni'oni" (Mōsaia 3:19). Na'e 'ikai ke u talangofua—na'a ku tu'u pē 'i loto. Na'e folofola 'a e Fakamo'uí, "Ko ia 'oku 'ikai kau mo aú, 'oku angatu'u ia kiate au" (Mātiu 12:30). Kuó u toki fakatokanga'i he taimí ni ko 'eku founiga tō'onga mo'uí, na'a ku angatu'u ai kiate Ia. Na'e fie ma'u ke u liliu.

Na'a ku mo'ui takai pē 'i he ongoongoleleí ka na'e 'ikai ke u mo'ui 'aki ia, ka 'i he fakalau atu 'o e taimí, ne u kamata ke ongo'i 'a e Laumālié. Na'e tuku leva 'eku fakafiefiá mo 'eku konaá. Pea 'i he'eku fakahoko e liliu ko iá, na'e kamata leva ke toutou hāsino mai e Laumālié. Na'e te'eki pē ke u a'u ki he tu'unga na'e fie ma'u ke u 'i

'I he'eku lau e tohi hoku 'ofefiné, na'a ku fakatokanga'i 'oku 'ikai ha'aku toe kumi 'uhinga.

aí—na'e 'ikai ke fu'u lelei 'eku tō'onga leá pea na'e 'i ai mo haku ngaahi 'ulungaanga kovi kehe ke fakalelei'i—ka na'a ku liliu.

Ka ne u ma'u ha fakamoimo'i ha 'aho 'e taha. Ko e 'omi ia mei ha taha 'o hoku ngaahi 'ofefiné, ko Linitā. Na'e 'i ai ha Tohi 'a Molomona mo ha Tohi Tapu ne lahi ai ha ngaahi potufolofola ne 'osi faka'ilonga'i. Na'a ne toe fai mai foki ha tohi 'o ne fakahā mai ai e lahi 'o 'ene 'ofa 'iate aú mo 'ene fie ma'u ke u 'ilo e me'a kuó ne 'iló.

Na'a ne tohi 'o pehē, "Ko e founiga pē taha ke 'ilo ai pe 'oku mo'oní e ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí ke fehu'i 'i he loto fakamātoato mo e loto mo'oní."

Pea toki fakamatala mai leva 'e Linitā ha ngaahi potu folofola ne nau taki au 'i ha fononga 'o e lotu mo e ako folofola.

Na'a ne tohi mai 'o pehē, "Ko e founiga pē taha ke u 'ilo ai hoku Fakamo'uí mo e Tamai Hēvaní ko e lotu mo lautohi fekau'aki mo Kinaua 'i he folofolá."

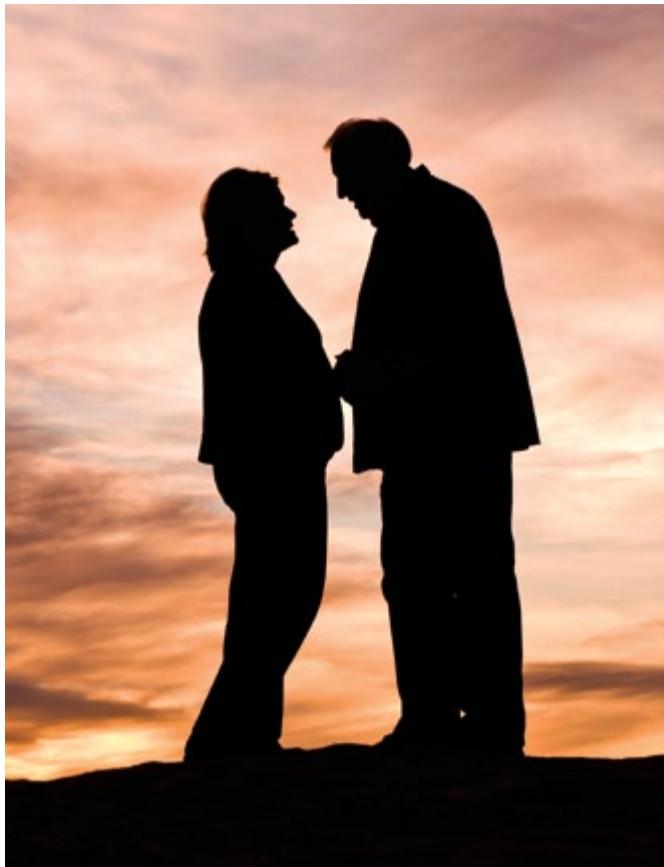
Hili ia peá ne toki fakamatala'i mai hono mahu'inga 'o e loto fakatōkilaló pea ka ne ta'e'oua 'a e 'Otuá 'i he'ene mo'uí, ne mei 'ikai ke ne lava 'o ma'u ha nonga. Fāfafai, pea tohi mai, "Oua te ke toe fakatoloi. Kuo lahi ha ngaahi me'a kuo foaki atu kiate koe. Ko e taimi 'eni ke ke fakafoki ai ki he Tamai Hēvaní. Ko e founiga pē 'eni ki he fiefia mo'oní."

Na'e 'ikai ke toe 'i ai ha'aku 'uhinga. Hōloa e ngāuē, pea ma'u haku taimi lahi. Ne u kamata leva ke lau mo ako e ngaahi potufolofola na'a ne fokotu'u mai kiate aú, 'o nau 'omi kiate au 'a e holi ke lau kakato e Tohi 'a Molomoná. Ka na'e kei toe lahi pē ngaahi me'a na'e te'eki mahino kiate au.

A'u ki he taimi ko 'ení kuó u 'osi ma'u houalotu sā-kalamēniti au he na'e talamai 'e hoku uaifí 'e lelei kapa'u te u 'alu ange 'o tangutu hono tafa'akí. Na'a ne toe fokotu'u mai foki ke u lau 'a e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá. Na'a ku fai ia, pea mahino lelei ange ai kiate au. Pea, fakataha mo e tokoni hoku uaifí, na'a ku lau ai e Tohi 'a Molomoná 'o 'ilo'i e mo'oní 'o e ngaahi potu folofolá. Na'e kamata ke ue'i mālohi au 'e he Laumālié tu'unga 'i ha ngaahi lotu lahi.

Ko e hā na'a ne fakahoko e liliú? Ko e Laumālié Mā'oní-'oní mo e 'ilo 'o e folofolá. Na'a na fakatou foaki mai kiate au ha loto to'a ke liliu 'eku mo'uí mo kole ki he 'Otuá ha fakamolemole ki he'eku ngaahi angahalá, he ko e ongo me'a ia na'a na ta'ofi mo'oní au mei he'eku kau ki he Siasí 'i he ngaahi ta'u kotoa ko iá.

Na'e mātu'aki faingata'a hono vete 'o 'eku ngaahi angahalá. Na'a ne 'omi kiate au ha mamahi lahi 'ou tokoto ai 'i hoku mohengá 'i ha 'aho 'e tolu. Ka 'i he

Kuo hoko mai e fiefia lahi ki he'ema mo'uí koe'uhí he kuo mau taha 'i he ongoongolelei.

Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí, na'e fakamolemole'i au. Pea toki foaki mai leva 'e he Tamai Hēvaní ha ivi ke u tu'u 'o hoku atu 'eku mo'uí.

Na'e papitaiso au 'e hoku foha ko Kēviní he 'aho 9 'o Siuilai 2005. Na'e 'i ai ha taha 'o e kau faifekau ne nau ako'i hoku uaifí 'i he ta'u 'e hongofulu tupu ki mu'á. Hili mei ai ha ta'u 'e ua kuó u 'ave hoku fāmilí ki he Temipale Sani Tiako Kalefōniá ke mau sila ki he mo'uí ni mo 'itāniti.

Ko e ngaahi ta'u fakafiefia taha 'o 'eku mo'uí 'a e ta'u 'e fitu ne toki 'osí. Kuo fāfafai peá u lava 'o tu'u 'i hoku tu'unga ko e pēteliake mo e taki fakalaumālie 'o homau fāmilí 'o 'inasi fakataha he ongoongoleí mo hoku uaifí, 'ema fānaú, pea mo homa makapuná 'e hiva. Kuo hanga 'e he ouuangataha fakafāmili ko 'ení 'o fakaivia fakalaumālie 'a e taha kotoa. Kuo kau ha foha 'i he fono ki he Siasí, pea ko ha toko fā 'o homa ngaahi makapuná kuo nau 'osi pe lolotonga ngāue fakafafeikau. Kuo hoko 'eku mo'uí fo'ou 'i he Siasí ko ha mana. Na'e hala ha'aku misi ki he fiefia lahi mo e tupulaki te ne 'omi kiate aú.

'Oku ou fakamālō lahi 'i he faingamālie hono ua ko 'ení. 'Oku ou fakamālō 'i he'eku lava 'o fetongi 'a e ngaahi ta'u mole ko iá 'aki 'eku fai e ngāue 'a e 'Otuá. ■

FEHANGAHANGAI MO E KAHA'Ú 'I THE ‘AMANAKI LELEI

Fai 'e 'Eletā
José A. Teixeira
‘O e Kau Fitungofulú

*‘E hanga ‘e hono fakamu ‘omu ‘a
‘o e ‘Eikí, Hono pule ‘angá,
pea mo hotau fāmilí ‘o ‘omi ‘a
e ‘amanaki lelei ‘oku tau fie
ma‘u ke fehangahangai ai mo e
ngaahi faingata‘a ‘o e lolotongá
mo e kaha’ú.*

Ne hoko ‘a ‘Anolo Telesi Kulilo ko e taha hoku ngaahi kaume‘a lelei tahá ‘i he taimi na‘á ku ta‘u 20 tupu aí. ‘I hono ta‘u 62, ne ui ai ‘a Misa Kulilo, hili ‘ene ma‘u vāhenga mālōlō ko e ‘enisiniá, ko e taha ‘o hoku ongo tokoni ‘i he kau palesitenisií ‘i he Vahefonua ne ‘iloa he taimi ko iá ko e Vahefonua ‘Olisa Potukalí, ‘o mau ngāue fakataha ai ‘i ha ngaahi ta‘u.

Na‘e ‘omi kiate au, ko ha taha taki lakanga fakataula‘eiki kei si‘i, he‘ene fakapotopotó mo ‘ene taukeí ha fale‘i mahu‘inga lahi pea mo ha ‘ilo. Ko ha taha natula fakatu‘amelie; na‘e sio ma‘u pē ki he tafa‘aki lelei ‘o e tükunga kotoa pea na‘e poto he huá. Ne hoko hono lotó ko ha ma‘u‘anga ue‘i fakalaumālie lelei kiate kinautolu na‘e ‘iate iá pea tautaufito kiate au koe‘uhí he na‘á ku ‘ilo ‘a e ngaahi faingata‘a fakalilifu na‘e fehangahangai mo iá.

Hili ‘ene ‘osi mei he akó ko e ‘enisiniá, ne hū leva ‘a Misa Kulilo ki he Potungāue Fakafonua ‘o e ‘Akolonōmiká (National Agronomic Agency) ko ha taha fakatotolo ‘i Potukali pea folau ki mui ange ai ki he taha ‘o e ngaahi kolonia ‘o Potukalí ‘i ‘Afilika ke taki ‘i ha fatotolo ki he vavaé (cotton). Ne ‘oatu ia ‘e he ngāue ni ki ha ngāue ma‘u‘anga mo‘ui lelei ‘o ne hoko ko ha pule mā‘olunga ‘i ha pangikē fakavaha‘apule‘anga lahi he fonuá.

Ko Misa 'Anolo

*Telesi Kulilo—'oku
'asi 'i to 'omata ú
i he 1956 pea mo
'olunga 'i he 1960
fakataha mo e kā
na 'á ne foaki ki
hano kaungāme 'a
ke tokoni 'i ia ke hola
mei he tau—na 'e
pau ke ne li 'aki 'a e
me 'a kotoa pē na 'á
ne ngāue 'i, ka na 'e
kei tu 'u ma 'u pē 'i
he ngaahi tefito 'i
mo 'oni paú, 'ofa ki
hono fāmilí, pea mo
e tui kia Sisū Kalaisí.*

Lolotonga e ta'u 'e meimeei 30 'o 'ene 'i 'Afiliká, na 'á ne ohi hake ai ha fāmili faka'ofa'ofa mo ma'u ha mo'ui fiefia ka ne ta'e'oua si'ono fakamālohi'i fakatu'upakē hono fāmili ke foki ki Potukali tu'unga he fakamamahi 'o e feke'i mo e tau.

Ne li'aki ai 'e Misa Kulilo mo hono fāmili 'a e me 'a kotoa pē ne nau ngāue 'i—honau 'apí mo 'enau ngaahi koloa fakafo'ituituí—hili ha'anau siontu 'i he ngaahi nunu'a fakamamahi 'o e tau 'i ha fonua ne nau 'ofa aí.

Ka neongo e puputu'u mo e me 'a fakamamahi ne fakatupu 'e he tau faka'au 'o ne kapu 'a e melino mo e tu'uloa 'a e fonuá he lolotonga 'o hono ngaahi māhina faka'osi 'i 'Afiliká, ne fakahaofi 'e Misa Kulilo ha taha 'o hono ngaahi kaungāme 'á 'aki ha'ane foaki ange ha kā totongi mamafa na 'á ne fakatau 'i Siamane. Ko e kā 'eni na 'e lava ai hono kaungāme 'á mo e fine'eiki hono kaungāme 'á ke na hola mei he tau.

Na 'e 'ikai ke fulihi 'e he koloa hulufau ne 'omi 'e he mo'ui ngāue mālohi 'a Misa Kulilo 'a e me 'a na 'e mu'omu'a kiate iá. Na 'e kei tu 'u ma'u 'i he ngaahi tefito 'i mo 'oni paú mo e 'ofa 'i hono fāmili.

'I he'ene foki ki Potukali kuo ta'u 52, na 'e fehangahangai ai mo e mo'oni 'o e kamata fo'ou e me 'a kotoa mei he hala'ataá. Ka 'i he ngaahi fili mo e me 'a fakamamahi ko 'ení, ko e hā na 'á ne fakahoko ha liliu 'i he'ene mo'ui.

Ko e hā na 'e kei fakatu'amelie ai fekau'aki mo e lolotongá pea mo e kaha'ú? Ko e hā na 'e fu'u lototo'a pehē aí?

Na 'e ului 'a Misa Kulilo 'i he ngaahi 'uluaki 'aho 'o e Siasí 'i Potukalí 'o ne hoko ko ha pou mālohi mo ha paonia 'i he fonuá. Ne tu'o lahi ha'ane taki hono fāmili ki he tempipale 'i Suisalaní, ko ha fononga fefoki'aki 'i ha maile 'e 2,800 (4,500 km), 'o fakahaa'i ai 'a e tuí mo e li'oá. I hono ngaahi ta'u ngāue, kuo 'omi ai 'e Misa Kulilo mo hono uaifi 'a e fiefiá ki hono fāmili pea mo ha ni'ihi tokolahī.

Na 'e fakatefito e tui 'a Misa Kuliló 'ia Sisū Kalaisí pea mo e 'ilo ko e ngata'angá, 'e pule ai 'a Sisū Kalaisí. Na 'e 'oange 'e he me'á ni kiate ia ha 'amanaki lelei 'i he lolotongá ni pea mo e kaha'ú.

'Oku faka'osi 'aki e Fuakava Fo'oú ha pōpoaki 'o e 'amanaki lahi.¹ Na 'e mamata 'a e kau palōfita hangē ko Sione Fakahaá ki ha ngaahi me 'a kuo pau ke hoko mai pea nau fakahā mai kiate kitautolu 'a e ngaahi tāpuuki te tau ma'u 'o kapau te tau kei angatonu ma'u ai pē mo kātaki ki he iku'angá.

Na 'e mamata 'a Sione ki ha tohi 'oku 'i ai hono ngaahi me 'a fakama'u 'e fitu, vaha'a taimi, peá ne fakamatala'i 'a e founiga faka-fepaki'i ma'u pē 'e Sētane 'a e kau angatonú (vakai, Fakahā 5:1–5; 6). Ka na 'e toe mamata foki 'a Sione 'e ha'i 'a Sētane pea 'e pule 'a Kalaisí 'i he ikuna (vakai, Fakahā 19:1–9; 20:1–11). Na 'e fāifai peá ne fakatokanga'i 'e nofo fakataha 'a e kau angatonú mo e 'Otuá 'i he hili 'o e Fakamaau Faka'osi (vakai, Fakahā 20:12–15).

Ko e taha 'o e ngaahi palopalema lahi 'o e 'aho ní ko e feinga ke ikuna'i 'a e manavasi'i mo e loto fo'i kae lava ke ikuna'i 'a e ngaahi faingata'á mo e ngaahi fakatauelé. 'Oku lau momeniti pē ha'atau fakaava ha nusipepa, fekumi 'i he uepisaití, pe fanongo 'i ha fakamafola ongoongo he leitoó pe televīsoné kuo tau fehangahangai mo ha ngaahi fakamatala fakamamahi 'o ha hia pe fakamamahi fakanatula 'oku hoko he 'aho kotoa pē.

'E lava ke tokoni 'a e mahino ki he ngaahi tala'ofa 'i he folofolá fekau'aki mo e founiga 'e ikuna'i ai 'e he 'Eiki 'a e koví mo e founiga 'e ikuna'i ai 'e he mo'oni 'a e halá, ke tau fehangahangai ai mo e kaha'ú 'i he 'amanaki lelei mo e fakatu'amelie. 'Oku tau mamata he

māmaní he 'ahó ni ki he taú, ngaahi fakamahi fakanatulá, pea mo e ngaahi palopalema faka'ekonōmiká. Taimi 'e ní'ihi, ko e ngaahi me'a ko 'ení 'oku 'ikai ko ha ngaahi me'a pē 'oku tau mamata ki ai mei he mama'ó ka ko ha ngaahi me'a 'okú ne uesia fakafo'ituitui kitautolu.

'Oku 'ikai fie ma'u ia ke tau tēngihia 'a e ngaahi koloa fakamāmani kuo molé pe ke tau tokanga pē ki he ngaahi me'a fakamāmaní, he 'e lava 'e he ngaahi me'a ko iá ke kaiha'asi meiate kitautolu 'a e fiefia 'o e ngaahi me'a faingofua mo mahu'inga 'o e mo'uí.

'Oku ou fakamālō 'i he sīpinga 'a Miss 'Anolo Telesi Kuliló. Na'á ne 'ai e ngaahi me'a fakalaumālié ke hoko ko ha ngaahi me'a "e 'aonga lahi kiate [kimautolu] 'i he 'aho faka'osi" (2 Nifai 25:8), kau ai 'a e ngaahi fetu'utaki fakafāmilí mo e tokoni ki he ni'ihi kehé.

'Oku totonu ke tau fehangahangai kotoa mo e kaha'ú 'i he 'amanaki lelei koe'uhí he 'oku tau 'ilo 'e ikuna'i 'a e ngaahi mālohi 'o e koví. 'Oku totonu

ke tau ma'u ha fakatu'amelie 'i he'etau fehangahangai mo e ngaahi faingata'á he 'oku tau ma'u he 'ahó ni 'a e folofolá, 'a e ngaahi akonaki 'a e kau palōfita mo'uí, mafai 'o e lakanga fakataula'eikí, temipalé, pea mo 'etau fepoupouaki ko e kāingalotu 'o e Siasí. 'Oku totonu ke tau "ikuna" koe'uhí ko e lotú (T&F 10:5). Ka ko e mahu'inga tahá, 'oku totonu ke tau ma'u ha 'amanaki lelei ki he mo'ui ta'e-ngatá koe'uhí ko e feilaulau fakalelei haohaoa 'a e 'Eikí (vakai, Molonai 7:41).

Ko e taimi 'oku tonu ai 'a e ngaahi me'a 'oku tau fakamu'omu'á, te tau ma'u leva ha mo'ui lelei mo mahu ange. 'E hanga he'etau fakamu'omu'a 'o e 'Eikí, Hono pule'angá, pea mo hotau fāmilí 'o 'omi kiate kitautolu 'a e amanaki lelei 'oku tau fie ma'u ke fehangahangai ai mo e ngaahi faingata'a 'o e lolo-tonga ní mo e kaha'ú. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Fakahā 19–22; vakai foki, lēsoni 46, *Tohi Lēsoni 'a e Faiako Fuakava Fo'ou he Tokāteline 'o e Ongongolelei* (1997).

'Oku totonu ke tau ma'u ha fakatu'amelie lelei 'i he'etau fehangahangai mo e ngaahi faingata'á koe'uhí he kuo tau ma'u he 'ahó ni 'a e ngaahi folofolá, ngaahi akonaki 'a e kau palōfita mo'uí, mafai 'o e lakanga fakataula'eikí, temipalé, pea mo 'etau fepoupouaki ko e kāingalotu 'o e Siasí.

'OKU FAKA-HEPELŪ E FAKAMATALÁ NI

Hili 'eku lau e Fuakava Motu'á 'i he ngaahi ta'u kuo hilí, ne u mahu'inga'ia 'i hono ngaahi akonakí, tautaufito ki he ngaahi tohi 'a 'Isaiá, peá u hokohoko atu leva hono akó. I he 2010, ne u tangutu fakataha ai mo ha faifekau lāpai Siu. Na'á ku kamata'i ha pōtalanoa 'aki ha'aku fehu'i ange ha ngaahi fakamatala 'i he tohi 'a 'Isaiá. I he fākalalahi 'o 'ema pōtalanoá, ne ma ale'a'i hono mahu'inga 'o e mafai e lakanga fakataula'eikí, fakatatau mo e Fuakava Motu'á.

Ne 'eke mai 'e he faifekaú pe na'e ma'u mei fē 'e he kau mēmipa hoku siasí 'a e mafai 'o e lakanga fakataula'eikí. Na'á ku faka'aonga'i e faingamalié ni ke fakamatala ange kiate ia fekau'aki mo e 'Uluaki Mata

Me'a-hā-mai 'a Siosefa Sāmitá pea mo hono fakafoki mai 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-'Eloné mo e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí. Na'á ma talanoa ki hono liliu 'o e Tohi 'a Molomoná pea mo hono taumu'á 'i he'ene hoko "Ko ha Fakamo'oni 'e Taha 'o Sīsū Kalaisí."

Na'e ofo 'a e faifekaú. Na'á ne 'eke mai pe na'e ta'u fiha 'a Siosefa 'i he'ene ma'u 'a e 'Uluaki Mata-me'a-hā-mai. Ko e taimi na'á ku fakahā ange ai na'e ta'u 14 pē 'a Siosefa, 'o meimeei ta'u tatau pē mo Samuela 'o e Fuakava Motu'á, talamai 'e ia na'e ui ha kau palōfita tokolahī 'i he'enau kei ta'u hongofulu tupú. Pehē 'e ia 'oku fenā-pasi pē ia ke ui 'e he 'Otuá 'a Siosefa Sāmita 'i hono ta'u hongofulu tupú.

Na'e fehu'i mai 'e he lāpai pe na'e ma'u mei fē 'e he kau mēmipa hoku siasí 'a e mafai 'o e lakanga fakataula'eikí. Na'á ku fakamatala ange 'o kau ki he 'Uluaki Mata Me'a-hā-mai 'a Siosefa Sāmitá pea mo hono fakafoki mai 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-'Eloné mo e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí.

Na'á ku fakaava leva 'eku folofolá, peá ma lau fakataha e fakamo'oni 'a e Kau Fakamo'oni 'e Toko Tolú pea mo e Kau Fakamo'oni 'e Toko Valú. Na'á ku talaange ne 'i ai ha kau fakamo'oni ne nau mavahe mei he Siasí ka na'e hala ha taha ke ne faka'ikai'i 'ene mamata ki he 'ū lau'i peleti koulá.

Fehu'i mai ia, "Anga fēfē 'enau mavahe mei he Siasí hili 'enau mamata ki ha 'āngelo mo e 'ū lau'i peleti"

Ne u tali ange, "'Oku ou manatu'i na'e fa'u 'e he fānau 'o 'Isilelī ha 'uhiki'i pulu koula, hili pē ha taimi nounou mei he'enau siotonu ki hono fakamavaeua'i 'o e Tahī Kulokulá."

Na'á ne huke leva ki he 1 Nifaí pea kamata ke ne lau. Ki'i ta'ofi pea pehē mai leva, "'Oku faka-Hepelū e fakamatala ni."

Peá ne toki fakamatala mai leva 'a e 'uhinga 'oku ngali ai ko e fakamatala ko hano liliu faka-Pilitānia ia 'o e faka-Hepeluú. Na'á ku talaange ko e tohí na'e hiki ia 'e ha fa'ahinga 'o 'Isileli. Na'á ku lau ange leva 'a e 'Isikeli 37:15–20, 'a ia 'oku lau ki ha va'akau 'o Siuta mo ha va'akau 'o Siosefa. Na'á ma felotoi ko e va'akau 'o Siutá 'okú ne fakaofonga'i 'a e Tohi Tapú, pea ko e va'akau 'o Siosefá ko e Tohi 'a Molomoná ia.

Ne fakahaa'i 'e he faifekaú 'i he 'osi 'ema talanoa houa 'e tolú ha'ane fie ma'u ha tatau 'o e Tohi 'a Molomoná. Ko e taimi ne u foki ai ki 'apí, ne u 'ave leva ha'ane Tohi 'a Molomoná kuo 'osi tohi'i fakafo'ituitui ki ai 'eku fakamo'oni. 'Oku ou fakamālō ne teuteu'i au 'e he'eku feinga ke ako e Fuakava Motu'á ke u ale'a'i e folofolá pea mo vahevahē 'eku fakamo'oni mo hoku kaume'a fo'oú ni, 'a ia ko ha lāpai. ■

Derk Palfreyman, 'Iutā, USA

SAI ANGE KE KE 'ULUAKI LOTU

Na'á ku mei mavahe mei he Siasí tu'unga 'i ha'aku ta'efefiemālie'aki mo 'eku palesiteni fakasiteikí. Na'á ku ongo'i na'á ne fai ha me'a na'e'ikai totonu. Na'e 'ikai ke hāsino mei he'ene me'a ne faí 'a e founga na'á ku pehē 'oku totonu ke fakahokó, pea 'ikai leva ke u toe 'alu ki he lotú.

Talamai 'e hoku uaifí, "Oku 'ikai totonu ke ke fai ha fa'ahinga fili pehē ta'etomu'a fai ha lotu mo ha 'aukai fakamātoato."

Na'e tonu ia. Pea hili ha'aku lotu 'i ha vaha'a taimi, ne hū mahino mo fakahangatonu mai 'a e ngaahi lea ko 'ení kiate au: "Oku ui 'e he 'Otuá 'a e tamaio'eiki 'a e 'Otuá."

Na'á ku misi 'i he pō ko iá. Na'e valoki'i au he'eku kui tangatá 'i he'eku misí 'i he'eku fakafepaki'i hoku takí. Na'á ku ofo ai mei he'eku misí 'o 'ikai ke u toe lava 'o mohe he toenga 'o e poó. Na'á ku 'ilo 'a e me'a na'e fie ma'u ke u faí 'i he hili e pō fuoloa 'o e fakakaukau fakamātoató. Na'á ku 'alu leva ki he'eku palesiteni fakasiteikí 'o kole fakamolemole. Na'á ne tali fiefia 'eku kole fakamolemolé, peá ma lotu fakataha.

Na'á ku foki leva ki he lotú. Hili mei ai ha uike 'e ua kuo hiki au 'e he kautahá ki 'Apusa (Abuja), ko e kolumu'a 'o Naisiliá. Na'á ku mo'utāfu'ua, peá u fifili pe ko e hā na'e to'o ai au mei he siteikí 'i he hili 'eku feinga ke fakalelei'i aú.

Na'e 'ikai fuoloa kuó u 'ilo ko hano teuteu'i ia au 'e he 'Eikí. 'I hoku māhina hono ua 'i 'Apusá, kuo ui au ko ha palesiteni fakakolo.

'Oku ou tui pau ne finangalo e Tamai Hēvaní ke ako'i au 'i hono mahu'inga 'o e poupou'i 'o e kau taki faka-Siasí ki mu'a peá Ne tokí ui au ko e takí. Na'e fakamāloha 'eku fakamo'oni 'e he me'a ni. 'Oku ou feinga 'eni 'aki hoku mālohi tahá

Hili ha'aku lotu 'i ha vaha'a taimi, ne hū mahino mo fakahangatonu mai 'a e ngaahi lea ko 'ení kiate au: "Oku ui 'e he 'Otuá 'a e kau tamaio'eiki 'a e 'Otuá."

ke fakafanongo ki he fale'i hoku kau takí koe'uhí he 'oku ou 'ilo na'e ui kinautolu 'e he 'Otuá. Pea ka 'i ai ha taha 'okú Ne ui, 'okú Ne fakafe'unga'i.¹

Ko hotau kau takí ko e tangata pē. Neongo 'oku ue'i fakalaumālie kinautolu, ka 'oku 'ikai ke nau haohaoa. Na'á ku 'ilo kapau te tau ta'efelotoi

mo kinautolu, 'oku fie ma'u ke tau poupou'i, fakalotolahii'i, pea mo lotua kinautolu pea ma'atautolu foki koe'uhí ke tau lava 'o falala ki he 'Otuá pea mo e kau tamaio'eiki kuó Ne filí. ■

Martins Enyiche, Naisilia

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Palesiteni Thomas S. Monson, "Fie ma'u 'a e Ngāué," *Tūhulu*, Siulai 1996, 51.

Na'á ku 'eke ange pe 'oku palani ke fai 'ene fakamo'oní 'o ka a'u mai ki ai. Talamai 'e ia 'io peá ne 'eke mai, "Féfē koe?"

TE KE FAI HO'O FAKAMO'ONÍ?

Na'á ku ma'u ki muí ha faingamālie 'i ha siteiti 'e taha fakataha mo ha kāingalotu 'o e Siasí na'e 'ikai ke mau maheni. Na'á ku 'eke ange ki he tangata na'e tangutu hoko mai kiate aú pe 'oku palani ke fai 'ene fakamo'oní 'o ka hokosia e taimí, ko e feinga pē ke fakapōtalanoa ki ai. Talamai 'e ia 'io peá ne 'eke mai, "Féfē koe?"

Na'á ku tali ange, "Ikai, mahalo pē 'ikai." Peá u toe pehē ange, "Ka 'oku mo'oní 'a e Siasí, pea 'oku mo'oní mo e ongoongolelei."

Na'e 'ikai fuoloa kuo ngalo 'ema ki'i pōtalanoá. Ko e taimi na'e hoko ai e faingamālie ke kamata e ngaahi

fakamo'oní, na'e poupou mai ke fakanounou'i pē homau taimí kae ma'u 'e ha tokolahi ha faingamālie ke fai 'enau fakamo'oní. Ko e taimi na'e tu'u ai e tangata na'á ma talanoá ke fai 'ene fakamo'oní, na'á ne fakamahino 'oku 'ikai fe'unga e taimí ke fakahā ai e me'a kotoa na'á ne fie vahevahe fekau'aki mo e ongoongolelei pea mo e fiefia 'okú ne 'omaí. Ka, na'á ne fakamatala'i 'ene pōtalanoa mo aú, ko ha taha na'e toki fetaulaki pē mo ia, mo hono fālute 'e ha ki'i kupu'i lea mahino e me'a kotoa peé: 'oku mo'oní 'a e Siasí, pea 'oku mo'oní mo e ongoongolelei. Ko e me'a ia 'oku mahu'ingá.

'Oku mahino 'i he'eku fakakaukau

ki he me'a ko iá, te tau lava ke fai 'etau fakamo'oní 'i ha ngaahi founiga kehekehe, pea 'e lava ke tau ma'u ha mālohi lelei ki he kakai kehē 'i ha ki'i taimi nounou. Tatau ai pē pe ko e hā hano nounou 'o 'etau fetu'utaki mo ha taha, te tau kei lava pē ke tuku ha ongo 'oku lelei 'o e ongoongolelei pea mo kitautolu.

Na'e 'ikai ke u fai 'eku fakamo'oní 'i he tu'unga malangá he 'aho ko iá, ka na'e fakahoko 'eku ki'i fakamo'oní nounou mo fakatou ongo'i hoku mālohi 'e he tangata na'á ma talanoá pea mo kinautolu ne nau fanongo ki he'ene fakamo'oní. ■

Laleina Hingisoni, 'Initiana, USA

'OKU OU FIE HUKI 'IA SISŪ

Na'e kei ta'u fā pē homa mokopuna tangatā 'i hono fakaheka ia 'e ha polisi he ve'e hala lahí. Talaange 'e ia ko 'ene 'alu ki he fale 'o Kulenimaá, 'oku maile 'e nima (kilomita 'e 8) hono mama'ó.

Ko e tu'o ua 'aki ia 'ene hola mei he mamahi 'i 'apí, ko e feinga ke a'u mai kiate au. Na'e a'u 'o u fakatokanga'i 'i he ngaahi māhina sī'i ne hokó, ko e fatongia ki hono ohi hake hoku mokopuna tangatā mo hono ongo tuofafine ikí 'e ngali hilifaki mai ia ki hoku umá—ko ha fakakaukau na'e 'ikai ke u tali lelei.

Na'á ku fakahoko mo hoku huse-pāniti 'ema lelei tahá ke ohi hake 'ema fānaú 'aki e ngaahi tefto'i mo'oni 'o e ongoongoleléi, ka na'e iku pē 'o nau si'aki e ngaahi tefto'i mo'oni ko iá. Na'á ku ta'u 50 tupu mou ongo'i kuo fāfafai peá u ma'u e totonu ke tulifua ki he ngaahi me'a 'oku ou manako aí. Na'á ku mahu'inga'ia he taumu'a ne ma fokotu'u mo hoku husepāniti ke ma ngāue fakafafelekau fakataha 'i ha'ane ma'u vāhenga mālōlō. Ka ko e fakakaukau 'o e ò 'o fakatau mo e longa'i fānau te'eki akó, fokotu'utu'u 'o e taimi kaí, fō ha falukunga fō 'e lauiafē, pea toe hoko ha 'aho ko ha fa'ē ki ha kau ta'u hongofulu tupú, na'á ne fakatupu 'e ia ke u tangi.

Ka neongo ia, ne liliu hoku lotó 'e ha me'a 'i ha ho'atā efiafi 'e taha. Na'e fakalotomamahi'i hoku ki'i mokopuna tangatā 'e ha ki'i me'a, pea na'á ku hiki hake leva ia 'o huki mo holoholo'i hono lo'imata. Ne ma talanoa 'i he'eku pukepuke iá, 'o fekau'aki mo e lahi 'o e 'ofa 'a Sisū ki aí. Na'á ku ma'u ha tohi māhina 'o ha ngaahi tāvalivali 'o e Fakamo'uí ne ofi mai, ko ia ne ma vakai taha taha ki he ngaahi 'imisi faka'ofo'ofá.

Na'e tautaufitio e tokanga hoku ki'i mokopuna tangatā ki ha fakatātā

'o e Fakamo'uí 'oku tangutu 'i ha matapā hū'anga maka mo ha ki'i ta'ahine lou'ulu lanu kelo fakapōpō-'uli 'i Hono fungá. Na'e mahino 'i he fakatātā na'e fakatou fakaho'ata atu 'e he Fakamo'uí mo e ki'i ta'ahiné 'a e nongá. Na'e sio fakamātoato pē hoku ki'i mokopuna tangatā, tuhu ki he ki'i ta'ahiné, mo ui ia 'aki e 'uluaki hingoa hono tuofefiné.

'Eke mai 'e ia, "Kulenimā, 'oku anga fefē huki 'a Keiti 'ia Sisú? 'Oku ou fie huki mo au 'ia Sisú!"

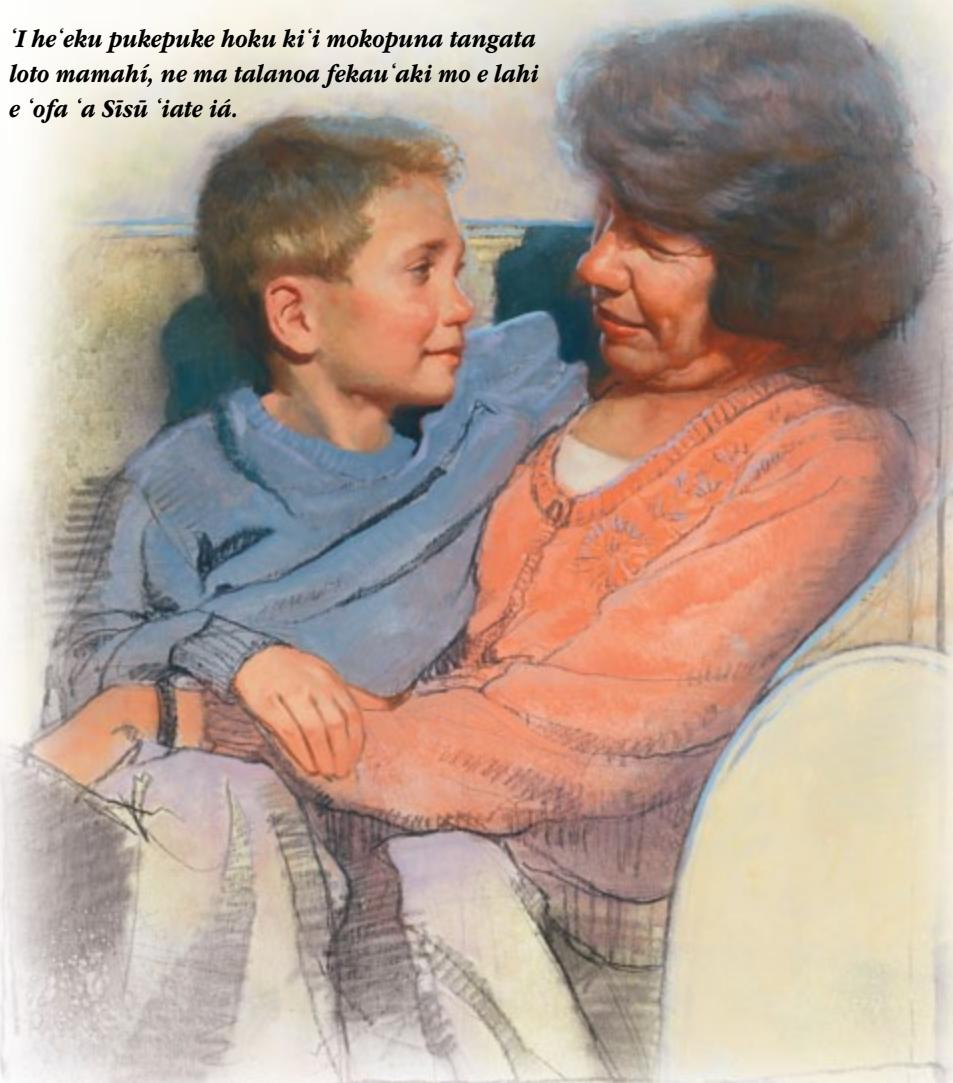
Na'á ku talaange, "Ofa'anga, he 'ikai ke ke lava koe 'o huki 'ia Sisú he taimi ni, ka te ke lava 'o huki 'iate au. 'Oku foaki 'e Sisú ki he fānau valevalé

ha'anau kui fefine ke 'ofa'i mo puke-puke pea mo tokanga'i kinautolu 'i he'enau fie ma'u iá."

Fakafokifa pē kuo ma'u 'e hoku lotó ha kaha'u 'o e 'ofa—"o hangē ko e 'ofa na'e mei fai 'e he Fakamo'uí—ko ha ki'i fānau 'ofeina 'e toko tolu 'oku nau fie ma'u au. Na'e 'ikai ke nau kei hoko ko ha kavenga ka ko ha tāpuaki faka'ofa mo ha faingamālie ke tokoni ki hotau 'Eikí.

Te u fakafetai ta'etükua 'i he 'alo'ofa ongongofua 'a e 'Eikí kuó ne foaki kiate au he ho'atā efiafi ko iá. Na'á ne liliu 'eku mo'uí pea 'okú ne kei faka-māloha mo tāpuaki'i hoku 'apí. ■ 'Ikai fakahā 'a e hingoá

*The'eku pukepuke hoku ki'i mokopuna tangata
loto mamahí, ne ma talanoa fekau'aki mo e lahi
e 'ofa 'a Sisú 'iate iá.*

'I HE TAIMI 'OKU 'IKAI

Fai 'e Stephanie J. Burns

HOKO AI 'A ENGAahi, PALANI LELEI

'Oku mahu 'inga 'a e palani ki he kaha 'ú, tautaufito ki ho 'omou kakai lalahi kei talavoú. Ka ko e hā 'e hoko he taimi 'oku 'ikai ngāue ai 'a e ngaahi palani lelei taha kuo fokotu 'ú?

Na'e 'ikai ke lava 'a Sungi Sungi 'Iuni 'o Kōleá he sivi ke hoko ko ha faiakó. Ne mole ha ngāue 'a Tina Loupa 'o 'Iutā 'i he USA, na'e 'amanaki ke ne faka'ao-nga'i ko ha'ane ma'u'anga mo'ui. Na'e ma'u 'e Toti Silenisikā 'o 'Ohaiō 'i he USA, ha fakamahino fakalau-mālie ke mali ka na'e fakangata 'ene fakama'ú. Ne ngata e me'a na'e hangē kia 'Alesia Masolali (ne fulihi 'a e hingoá) 'o 'Italí, ko ha fe'ofa'aki haohaoá.

'Oku hala ha taha ia 'e sai'ia ke liliu ki he "palani fika 2." Ka na'a moe taimi 'oku 'ikai hoko ai 'etau ngaahi palaní, 'oku 'ikai li'ekina 'e he Tamai Hēvaní 'Ene fānaú. 'Oku lahi fau ha ngaahi founiga lelei ke hoko ai 'a e mo'ui. Te tau toki fakatokanga'i he taimi 'e ni'ihi, na'e hanga 'e he ngaahi fakafe'ätungia 'i hotau halá 'o 'omi 'a e 'ilo pea mo e taukei ne tau fie ma'ú (vakai, T&F 122:7) pea mo fakaiku ki ha me'a 'oku lelei ange.

Fa'u 'o e Ngeiá, 'Ikai ko e Fakamatala Tu'uakí (Résumés)

Na'e ngāue mālohi 'a Sungi 'Iuni ke a'usia 'ene faka'ānaua 'i he'ene mo'ui ke hoko ko ha faiakó. 'Okú ne

pehē, "Na'á ku fa'a mei lava ma'u pē ke ma'u 'a e me'a na'á ku faka'amu mo lotu ki aí, he na'á ku feinga ma'u pē ke fai hoku lelei tahá 'i he me'a kotoa 'oku ou faí. Ka na'e 'ikai ke hoko ia 'i he taimi na'á ne fakahoko ai 'a e sivi fakafaiakó. 'Okú ne pehē, "Ko e taimi na'á ku tō aí, na'á ku ongo'i kuo mole kotoa 'eku ngaahi 'amanaki 'i he 'aho pē 'e taha."

Na'e 'ikai hoha'a 'a Tina ia he kamata'angá, 'i he taimi na'e ma'u ai 'e ha kautaha 'e taha 'a e kautaha na'e ngāue ki aí. Na'e palōmesi ange 'e he kautaha fo'oú ha tu'unga 'e ngāue fuoloa ai, ko ia, ne hiki mai leva ke ofi ange ki he ngāue mo lahi 'ene 'amanaki ki ha ngāue fo'ou fakafiefia. Ka ko e taimi na'e tukuanage ai ia 'e he kautahá 'i ha ngaahi māhina si'i ki mui atu aí, na'á ne ongo'i 'tuēnoa, puputu'u, loto māmahi, pea mo ilifia mo'oni."

Na'e fakatokanga'i 'e Sungi 'Iuni mo Tina te na toe lava pē ke tokanga ki hono fakalelei'i 'o 'ena mo'ui kae 'ikai tokanga taha pē ki hono fakalelei'i 'ena ongo pepa tu'uakí 'ena taukeí (résumés). Na'e ma'u 'e he ongo fefiné ni fakatou'osi ha nonga 'i hono ako 'o e ongoongolelé mo lotú.

'Oku pehē 'e Sungi 'Iuni, "Na'e hoko 'a e 'Apostolo ko Paulá ko ha kaume'a lelei na'á ne tokoni'i au ke u fa'a kātaki mo hokohoko atu 'i hono fakafepaki'i 'o e ngaahi faingata'á. Na'á ne ma'u pē ha loto 'oku lelei mo loto kei fie tatali pē ki he me'a kuo teu 'e he 'Otuá ma'aná, kae 'ikai ko hono loto 'o'oná.

"Na'á ku ako ha me'a mei he'ene sīpingá: ko e vaha'a taimi 'o e tatalí 'oku 'ikai ko ha me'a pē ia kuo pau ke tau foua ke ma'u e me'a 'oku tau fie ma'ú. Ka, ko ha me'a ia 'oku tau a'usia ai 'a e tu'unga 'oku fie ma'u he'etau Tamai Hēvaní ke tau a'usia 'i he ngaahi liliu 'oku tau fakahokó."

Na'e toki 'ilo 'e Tina ko e liliu na'á ne fie ma'u tahá ko ha liliu 'i he'ene fakakaukaú. 'Oku manatu 'o pehē, "Na'á ku 'ohovale ke toki 'ilo ta na'á ku fakafuofua'i hoku mahu'ingá 'i he ngaahi fakakaukau 'o e mahu'inga fakamāmaní. Na'á ku ongo'i mahu'inga koe'uhí ko 'eku ngāue mo hoku tu'ungá, 'a ē na'e to'ó. Kuó u 'ilo 'eni ko hoku mahu'ingá 'oku 'i he fo'i mo'oni ta'engata ko ha 'ofefine au 'o 'eku Tamai Hēvaní pea 'oku 'i ai haku tu'unga fakalangi. He 'ikai ke teitei lava 'o to'o 'a e ongo mo'oni ko 'ení."

'Oku fakatou fakahā 'e Tina mo Sungi 'oku 'ikai fakafiemālie ma'u pē e lolotonga hono fakalelei'i 'o 'ete mo'uí, ka ko e fua 'o e tupulaki fakafo'ituituí 'oku fakafiefia. 'Oku pehē 'e Sungi 'Iuni, "Na'e 'ikai ngata pē hoko 'a e ta'u hili 'eku tō he sivi fakafai-akó ko e ta'u fakamamahi taha mo e vaha'a taimi fakaloto fo'i, ka na'e toe hoko foki ia ko e taimi mahu'inga taha. Na'e lava ke mahino mo'oni ange kiate au 'a e ngaahi faingata'a'ia 'o e kakaí mou ma'u ha holi ke tokoni'i kinautolu 'i he loto fakamātoato mo'oni mo tokanga."

Na'e fakahaa'i 'e he sīpinga 'o 'Amoni mo hono ngaahi tokouá 'i he Tohi 'a Molomoná kia Tina hono sivi'i 'e he 'Eikí 'ene tuí ke tokoni'i ai ia ke ne a'usia hono tu'unga kakató. 'Okú ne fakamatala 'o pehē, "Ko e palani 'a e 'Eikí ki he kakai Nifaí ke fakahaofi honau ngaahi tokoua Leimaná kae 'ikai faka'aonga'i 'a e heletaá ki hono fakalelei'i 'o e palopalemá. Na'e tuku ki he ngaahi foha 'o Mōsaíá 'a e ngafa na'e fie ma'u ai ha tui lahi ange, pea na'e toe tuku foki kiate kinautolu ha tala'ofa kapau te nau kātekina honau ngaahi faingata'a'ia 'i he fa'a kātaki, te nau ma'u ha ola (vakai, 'Alamā 26:27). 'Oku hoko 'a e fa'a kātakí ko hoku faingata'a'ia lahi taha koe'uhí he 'oku ou loto ke mahino kiate au 'eku palaní kakato—ka na'a ku toki fakatokanga'i ko e palani mo e taimi 'a e Tamai Hēvaní kiate kitautolú ko ia 'e hoko ko e lelei tahá."

Ko Hono Tauhi 'o e Ngaahi Fekaú Tatau ai Pē pe Ko e Hā

Ne hanga atu 'a Toti ki ha kaha'u lelei 'i he'ene foki mai mei he'ene ngāue fakafaifekaú. Lolotonga 'ene akó, ne fetaulaki ai mo ha finemui lelei. Hili ha ngaahi māhina 'o 'ena feohí mo e ma'u ha fakamahino fakalaumālie, ne kole mali leva 'a Toti peá ne tali. Ne na palani leva 'ena malí ki

he faka'osinga 'o e fa'ahita'u māfaná, peá na fakatou foki mei he akó ke teuteu.

'Oku pehē 'e Toti, "Hili ha uike 'e tolu mei he'ena fepōpoaki māvae 'aki 'i he 'apiakó, kuó ne fakangata 'ema fakama'u. 'Oku 'ikai ke lava 'e he *loto mamahí* ia 'o fakafotunga fe'unga hoku lotó. Lahi ha ngaahi fehu'i ta'emalava ke tali 'i he'eku fakakaukau; ta'e'uhinga. Ne u 'osi ma'u ha fakamahino 'i he fale 'o e 'Eikí, ka ko 'eni kuo ngata 'ema fetu'utakí. Kuo te'eki sivi'i fefeka peheni 'eku fakamo'oní.

'Okú ne hoko atu 'o pehē, "Me'a-pango ia, ne 'osi ha ngaahi ta'u mei he'ema māvaé, ne te'eki pē ke u lava 'o tukuange. Na'e 'ikai ke u 'ilo 'e au pe te u toe lava 'o falala ki ha ongo fakamahino mai. Na'á ku falala ma'u pē ki he 'Eikí mo feinga hoku lelei tahá ke tauhi e ngaahi fekaú. Ne hangē kuo iku launoa e me'a kotoa peé."

Ne fakakaukau foki mo 'Alesia na'e tonu ke hoko 'ene feohi mo ha talavou. 'Okú ne manatu 'o pehē, "Ko homa talanoá na'e mātu'aki faka'ofa'ofa, pea neongo na'á ma foua e ngaahi faingata'a angamaheni 'oku foua 'e he kau teu mali kotoa, ka ne ma fakakaukau he 'ikai teitei ngata 'ema fe'ofa'akí."

Ko e taimi ne mavahe ai e tamasi'i kaume'a 'o 'Alesiá ki he'ene ngāue fakafaifekaú, na'e faingata'a 'a e māvaé 'i ha 'uhinga na'e 'ikai 'amanaki ki ai 'a 'Alesia. 'Okú ne fakamatala 'o pehē, "Lolotonga 'ene 'alú, na'e kamata ke u toki 'ilo'i lelei ange au. Na'á ku fakatokanga'i ne 'i ai ha ngaahi me'a lahi 'i he'eku mo'uí na'e 'ikai tonu pea 'i ha taimi lahi na'á ku unga ai 'i ha ngaahi fakakaukau ta'efakapotopoto kae 'ikai ke u loto fakatökilalo 'o fehangahangai mo e mo'oní. Na'á ku mo'uí 'i ha fa'ahinga fananga, 'o hangē tokua

'oku fe'unga pē 'a e fe'ofa'akí ke ne 'ai ke hoko 'a e me'a kotoa peé, pea fa'a 'ai ai 'e he me'á ni au ke u ta'etokanga ki he ngaahi me'a 'oku mahu'inga tahá."

Ka ne kei 'amanaki pē 'a 'Alesia ki ha toe fakataha fiefia mo hoko atu 'a e feohí 'i he 'osi e ngāue fakafaifekau hono kaume'a. Neongo ia, 'i he'ene foki maí, na'e taimi nounou pē e feohi 'a e ongo me'á ni peá na māvae. 'Oku pehē 'a 'Alesia, "Ko e taha ia 'o e ngaahi momeniti fakamamahi taha 'oku ou lava ke manatu'i."

Fakatatau mo 'ena takitaha taukeí, na'e a'u 'o fakatou fakatokanga'i 'e Toti mo 'Alesia neongo ne liliu ha feohi mahu'inga 'i he'ena mo'uí, he 'ikai ke na lava 'o li'aki 'ena talangofua pea mo 'ena faka'apa'apa ki he 'Eikí. Na'á Ne hoko ko hona makatu'u 'i he taimi na'e feliliuaki mo ta'epau ai 'a e me'a kotoa pē.

'Oku pehē 'e Toti, "Na'e 'ikai ke u 'ilo'i pe ko e hā ne u ma'u ai ha fakamahino ke u mali mo ha tahá pea na'e 'ikai ke hokó. Ka kuó u fakatokanga'i na'e 'ikai ha'ane mahu'inga. Ko e me'a na'e mahu'ingá ko 'eku kei ma'u 'a e tui kia Kalaisí, pea na'e pau ke u faka'aonga'i 'a e tui ko iá ke falala ki ha me'a pē kuo teuteu 'e he 'Eikí ma'aku."

Na'e 'ilo 'e 'Alesia 'e 'omi 'e he tutupā kakato ia ki he 'Eikí 'a e ivi na'á ne fie ma'u. 'Okú ne pehē, "Na'e mahino kiate au kuo hoko 'a e momeniti ke u fili ai pe ko e hā 'a e fa'ahinga fefine 'oku ou fie a'usia. Te u kei mo'ui fakakonga ai pē, pe te u kamata 'i ha hala ke hoko ko ha ākonga mo'oní 'o Kalaisí? Na'á ku fie ma'u ke 'ilo'i mo'oní Ia, 'ofa mo'oní 'iate Ia, mo feinga ke hoko ko ha taha lelei ange 'aki ha'aku talangofua ki Hé'ene ngaahi fekaú kotoa—'o 'ikai

KO E LELEI TAHÁ 'OKU TE'EKI KE A'USIA

“Oku tau vakai ki muí ke ‘eke’i ‘a e malala ulo ‘o e me’ā ne tau fouá kae ‘ikai ko e efuefú. Pea ko e taimi kuo tau ‘ilo ai ‘a e me’ā na’ē fie ma’u ke tau ako mo ‘omi ‘a e lelei taha ne tau a’usiá, tau sio leva ki mu’ā mo manatu’i ko e tuí ‘oku tuhu ma’u pē ia ki he kaha’ú.”

*‘Eletā Jeffrey R. Holland ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uā, “Ko e Lelei Tahá ‘Oku Te’eki ke A’usia,” *Liahona*, Sān. 2010, 18.*

fakamamata pē ki tu’ā ka ‘i hoku lotó ‘i he fakamo’omo’oni.”

Ko Hono Fakatupulaki ha Falala ki he Kaha’ú mo ha Tui kia Kalaisi

Na’ē fāifeinga ‘a e kakai lalahi kei talavoú ni kotoa ‘e toko fā ke ma’u ha lototo’ā ke mo’ui ‘i he lolotongá pea mo palani ki he kaha’ú, hili ‘enau fehangahangai mo e ngaahi me’ā fakaholomui ta’ē amanekiná. Ka ne nau fakatokanga’i na’ē tupulaki ‘enau tui ki he ‘Eikí.

‘Oku manatu’i ‘e Sungi ‘Juni na’ē hili e tō ‘ene siví, na’ē faingata’ā ha’ane feinga ke fai ha ngaahi me’ā fo’ou. Ka na’ē hoko mai ha ‘ilo fo’ou mahu’inga: “Na’ā ku fakatokanga’i ko e tō mo’oni ko ha’ate kei nofo ai pē he kuo hilí ‘o ‘ikai fai ha ki’i feinga ke ngāue’í. Ne u pehē ai he ‘ikai ke u kei loto mamahi ai pē, ka te u liliu ‘a e taimi faingata’ā ko ‘ení ko ha fai ngamālie ke ako. Na’ē lahi mo loloto ange ‘a e malava ke mahino kiate au ‘a e mo’ui, pea ne u fakatokanga’i ‘oku ‘omai ma’u pē ‘e ha ngata’anga ‘o ha me’ā ha kamata’anga ‘o ha me’ā ‘e taha.” Kuó ne ‘osi toe fakahoko mo lava’i ‘a e siví pea kuó ne hoko he taimí ni “ko ha faiako fiefia ‘oku manako ke ngāue mo e fānau akó he ‘aho kotoa pē.”

Na’ē fili ‘a Tina ke tui ‘oku ‘i ai ha me’ā ‘oku tatali mei mu’ā, neongo na’ē faingata’ā ke fehangahangai mo ha kaha’u ta’ē iloa. ‘Okú ne fakamatala ‘o pehē, “Na’ā ku pehē ke u toe hū ki he akó, pea na’ā ku ako ai ‘i he mala’e ‘o e ‘ātī mo e tekinolosiá, ko ha tafa’aki na’ā ku faka’amu ke u kau ai ka na’ē ‘ikai ke u ma’u ‘a e ngaahi poto na’ē fie ma’ú. Kuó u mateuteu ke toe kamata ha fononga ‘e taha, ha taha ‘oku toe lelei ange, kae fakamālō pē ki he poto ‘o ‘eku Tamai Hēvaní.”

Na’ē hoko atu ‘a Toti ‘o feinga ke teiti ‘i ha ta’u nai ‘e ono mo feinga

ke fakatupulaki ha falala ki he ‘Eikí. A’u ai pē ki he’ene fetaulaki mo e kakai fefine na’ē manako lahi aí, na’ē pau ke ne feinga ke ta’ofi ‘ene ngaahi veiveiua mei he kuo hilí ke ‘oua te nau maumau’i ‘ene ‘amanaki lelei ki he kaha’ú. ‘Okú ne pehē, “Na’ē ‘ikai faingofua ‘a e feinga ke ma’u ha loto lahi ke ‘oua ‘e tulukolo ki he’eku ngaahi veiveiua he ta’u ‘e ono kuo hilí. Ka na’ā ku to’ā ‘i he’eku feinga ke fakamo’oni’i kiate au na’ā ku falala mo’oni ki he ‘Eikí pea mo ‘Ene ngaahi ue’í, neongo na’ā ku ‘ita ai ki mu’ā.” Ne ‘i ai ha feohi fo’ou ne fakaiku ki ha mali tempiale.

‘Oku pehē ‘e Toti, “‘Oku ou fa’ā fifili pe ko e hā ne tāpuaki’i ai au ‘e he ‘Eikí ‘aki ha taha lelei pehē hangē ko hoku uaifi ‘i he taimi na’ā ku fāifeinga taimi lōloa ai ke falala kākato ki he ngaahi ongo ‘o e Laumālié. Ko ha fakamo’oni ia kiate au ‘oku tatali ‘a e ‘Eikí ke tāpuaki’i kitautolu, kae fakatatau ma’u pē mo ‘ene taimi tēpilé.”

I hono toe fakatapui ‘e ‘Alesia ia ki he ‘Eikí, na’ā ne fakatupulaki ai ha fakamo’oni mālohi mo fakafo’ituitui. “Na’ē hoko ‘o mo’oni kiate au ‘a e palani ‘o e fakamo’ui, pea faka’au ‘o mālohi ange kiate au ‘eku ngaahi fuakavá pea mo loloto. Na’ē ‘ikai ke kei hoko ‘e Fakalelei ‘a Kalaisí ko ha fakakaukau pe fa’ahinga me’ā ne u lau ai, mahalo ‘o ‘ikai fu’u hā mo’oni. Ne hoko ha fu’u liliu lahi ‘o e lotó ‘i loto, pea ne u ma’u ha fakamo’oni pau.” ‘Okú ne pehē he ‘ahó ni, ‘okú ne ongo’i hangē ha taha fo’ou.

Tatau ai pē pe ko e hā ‘a e hu’unga ‘o e fononga ‘o e mo’ui, ko e taumu’ā folau faka’osi ‘o e mo’ui ta’ēngatá ko e me’ā ia ‘oku palani ‘e he Tamai Hēvaní ma’ā ‘Ene fānaú (vakai, Mōsese 1:39). ‘E ‘i ai si’ā nī’ihī te nau toki ‘ilo ta ko e “palani fika 2” ko ha founiga pē ia hono ‘ai ‘Ene “palani Fika 1” ke hokó. ■

Ke ma’u ha fakamatala lahi ange he tefitó ni, yakai, Boyd K. Packer, “Ko e Si’i Taha ‘o Kinautolú ni,” *Liahona*, Nōv. 2004, 86–88; Robert D. Hales, “Ko e Tatali ki he ‘Eikí: Ke Fai Pē Ho Finangaló,” *Liahona*, Nōv. 2011, 71–74; Ann M. Dibb, “Ke ke Loto-to’ā,” *Liahona*, Mē 2010, 114–16.

Fai 'e 'Eletā
Dallin H. Oaks

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Apostolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá

Ko Hono Mahu'inga 'o e **NGAAHI TĀPUAKI** **FAKATAULA'EIKI**

*Ko e tāpuaki fakataula'eiki
ko hano foaki ia 'o e mā-
lohī i ha ngaahi me'a
fakalaumālie.*

Oku faka'aonga'i 'e ha tamai-o'eiki 'a e 'Eikí 'a e lakanga fakataula'eiki 'i ha tāpuaki fakataula'eiki, 'o fakatatau mo hono ue'i 'e he Laumālie Mā'oni'oni, ke kolea e ngaahi mālohi 'o e langī ke 'aonga ki he taha 'oku tāpuaki'i. Ko e fa'ahinga tāpuaki peheé 'oku foaki ia 'e kinautolu 'oku nau ma'u 'a e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí, 'a ia 'okú ne ma'u 'a e ngaahi ki 'o e ngaahi tāpuaki fakalaumālie kotoa pē 'o e Siasí (vakai, T&F 107:18, 67).

Ngaahi Sipinga 'o e Tāpuaki Fakataula'eiki

'Oku lahi e ngaahi fa'ahinga 'o e tāpuaki fakataula'eiki. Pea 'i he'eku 'oatu ha ngaahi sipingá, kātaki ka mou manatu'i 'oku 'atā 'a e ngaahi tāpuaki fakataula'eiki kiate kinautolu kotoa pē te nau fie ma'u iá, ka 'oku toki foaki pē 'i hano kole.

'Oku mu'aki fakahoko e ngaahi tāpuaki ki he fakamo'ui 'o e mahakí 'i hano tākai 'aki e loló, hangē ko hono fakahinohino 'e he folofolá (vakai, Sémisi 5:14–15; Ma'ake 6:13; T&F 24:13–14; 42:43–48; 66:9). 'Oku foaki 'a e ngaahi tāpuaki fakapēteliaiké 'e ha pētelialeke kuo 'osi fakanofo. 'E lava ke ma'u ha tāpuaki

fakataula'eiki 'e ha ni'ihi 'oku nau fie ma'u ha fakahinohino 'i ha fili mahu'inga. 'E lava 'e ha ni'ihi 'oku nau fie ma'u ha mālohi fakalaumālie makehe ke ikuna'i ha faingata'a ia fakafo'i-tuitui ha tāpuaki. 'Oku fa'a kolea e ngaahi tāpuaki fakataula'eiki mei he ngaahi tamaí ki mu'a pea toki mavahé 'a e fānaú mei 'api ki ha ngaahi tau-mu'a kehekehe, hangē ko e akó, kau he ngāue fakakautaú, pe ko ha fongona mama'o.

Ko e ngaahi tāpuaki 'oku foaki 'i ha ngaahi tūkunga hangē ko ia ne toki fakamatala'i 'oku ui ia ko e ngaahi tāpuaki 'o e fakafiemālie pe fale'i. 'Oku fa'a fakahoko kinautolu 'e he ngaahi tamaí pe husepāniti pe 'e ha kau kaumātu'a kehe 'i he fāmilí. 'E lava pē ke hiki kinautolu 'o tauhi 'i he ngaahi lekooti fakafāmilí ko ha fakahinohino fakalaumālie fakafo'i-tuitui ki he kakai na'e tāpuaki'i.

'Oku toe fakahoko foki 'a e ngaahi tāpuaki fakataula'eiki 'i he fakanofo ki he lakanga fakataula'eiki pe 'i ha vahe'i 'o ha tangata pe fefine ki ha uiui'i 'i he Siasí. Mahalo ko e ngaahi me'a 'eni 'oku hoko lahi taha ai 'a e ngaahi tāpuaki fakataula'eiki.

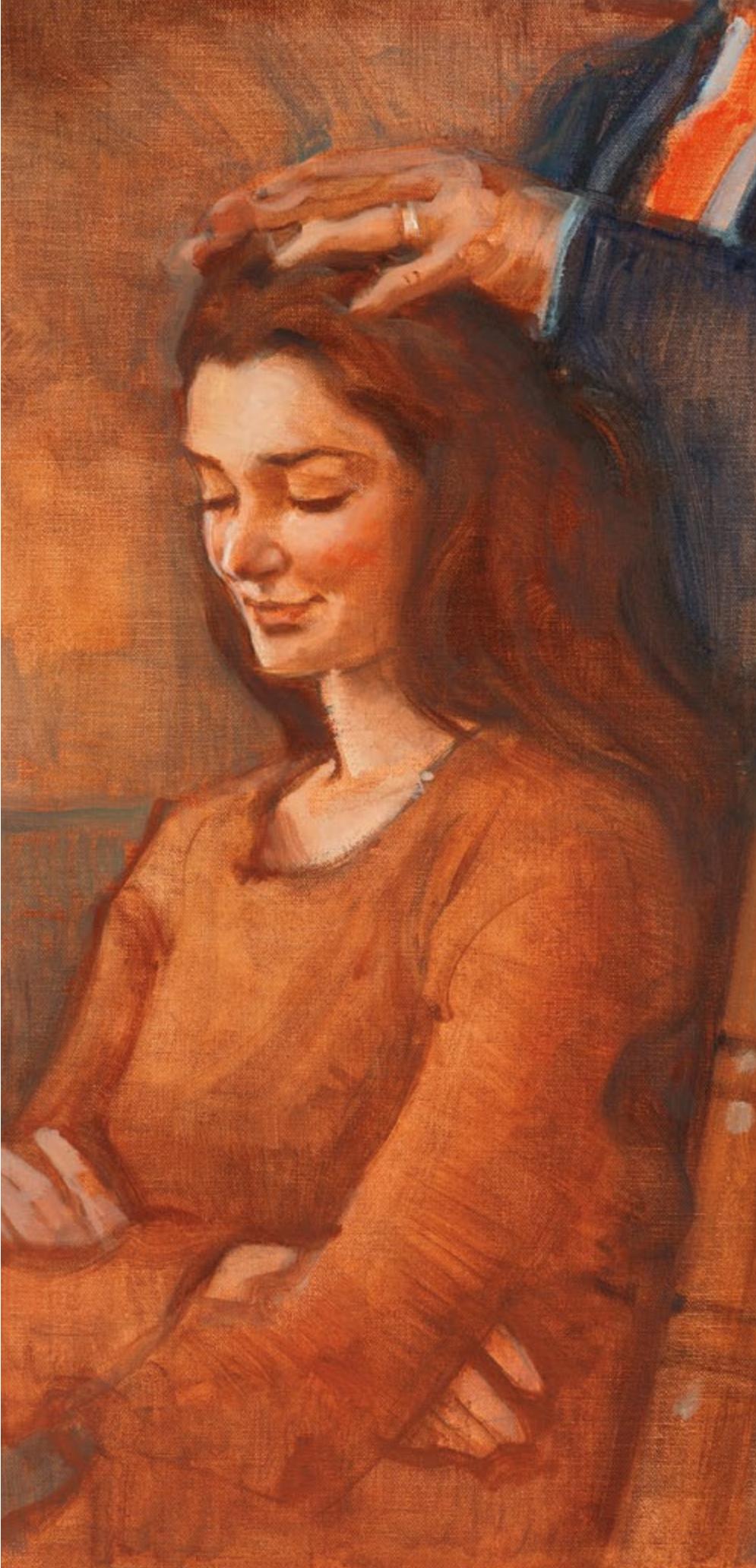
Ne 'osi kole 'e hatau tokolahī ha tāpuaki fakataula'eiki 'i ha taimi ne tau

'amanaki fuesia ai ha fatongia fo'ou 'i he'etau ngāuē. Na'á ku ma'u ha tāpuaki pehē he ngaahi ta'u lahi kuo hili peá u ongo'i he taimi pē ko iá hono fakanongá pea mo 'ene fakahinohino tu'uloá.

Mahu'inga 'o e Ngaahi Tāpuaki Fakataula'eiki

Ko e hā hano mahu'inga 'o ha tāpuaki fakataula'eiki? Fakakaukau ki ha talavou 'oku teuteu ke mavahé mei 'api ke kumi faingamālie 'i he māmaní. Kapau 'e 'oange ki ai he'ene tamaí ha kāpasa, mahalo te ne faka'aonga'i e me'angāue fakamāmani ko 'ení ke tokoni 'i hono kumi hono halá. Kapau na'e foaki ange he'ene tamaí ha pa'anga, te ne lava ke faka'aonga'i ia ke ne ma'u ai ha mālohi ki ha ngaahi me'a fakamāmani. Ko ha tāpuaki fakataula'eiki ko hano foaki ia 'o e mālohi ki he ngaahi me'a fakalaumālié. Neongo he 'ikai lava 'o pā ki ai pe fuatautau, ka 'oku mahu'inga fau 'i hono tokoni'i kitautolu ke tau ikuna'i 'a e ngaahi me'a 'okú ne fakafe'ātungia'i 'a e hala ki he mo'ui ta'engatá.

Ko ha fatongia mātu'aki topupatupu ki ha taha ma'u Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí ke ne lea 'o fakafo-fonga'i 'a e 'Eikí 'i hano fai ha tāpuaki

fakataula'eiki. Pea hangē ko ia kuo 'osi fakahā mai 'e he 'Eiki 'i he fakahā 'o onopōnī, "Ko 'eku ngaahi leā . . . 'e fakamo'oni'i hono kotoa, neongo pe ko e fai ia 'i hoku le'o pē 'o'okū pe 'i he le'o 'o 'eku kau tamaio'eikí, 'oku tatau ai pē" (T&F 1:38). Kapau 'e lea ha tamaio'eiki 'a e 'Eikí 'o fakatatau mo hono ue'i ia 'e he Laumālie Mā'oni'oní, ko 'ene ngaahi leā ko e "finangalo ia 'o e 'Eikí, . . . ko e folofola 'a e 'Eikí, . . . [mo el] le'o 'o e 'Eikí" (T&F 68:4).

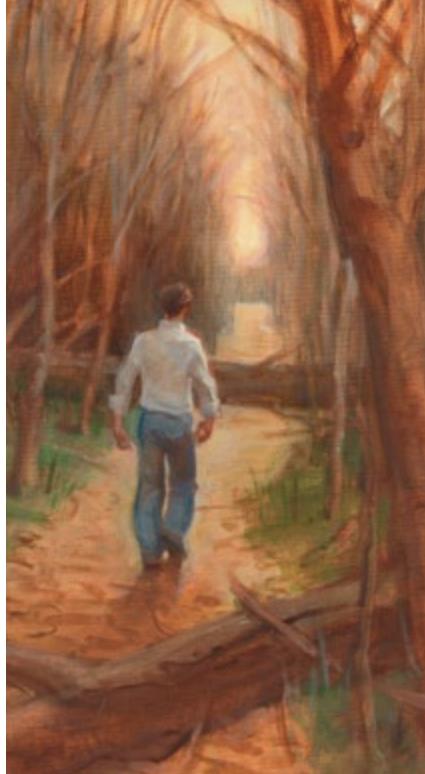
Ka, kapau 'e fakaofonga'i 'e he fakalea 'o e tāpuakí 'a e ngaahi holi mo e fakakaukau pē 'a e taha ma'u lakanga fakataula'eikí, 'o 'ikai ue'i 'e he Laumālie Mā'oni'oní, pea 'e makatu'unga leva 'a e tāpuakí 'i he tu'unga pe 'okú ne fakaofonga'i nai 'a e finangalo 'o e 'Eikí.

'E lava 'e he kau ma'u Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki mo'ui tāú 'o foaki ha ngaahi tāpuaki ki honau hakó. 'Oku lekooti 'e he folofolá ha ngaahi tāpuaki lahi pehē, kau ai e ngaahi tāpuaki 'a 'Ātama (vakai, T&F 107:53–57), 'a 'Aisake (vakai, Sēnesi 27:28–29, 39–40; 28:3–4; Hepelū 11:20), 'a Sēkope (vakai, Sēnesi 48:9–22; 49; Hepelū 11:21), pea mo Lihai (vakai, 2 Nifai 1:28–32; 4).

'Oku fekau'i 'a e kau mēmipa 'o Siasí he fakahā 'o onopōnī ke nau 'omi 'enau fānaú ki he "ao 'o e Siasí," 'a ia 'e hanga ai 'e he kaumātu'a "o hilifaki honau nimá kiate kinautolu 'i he huafa 'o Sisū Kalaisí, 'o tāpuaki'i 'a kinautolu 'i hono huafā" (T&F 20:70). Ko e 'uhinga 'eni 'oku 'omai ai 'e he ngaahi mātu'a 'enau pēpee ki he houalotu sākalamēnití, pea hanga ai 'e ha kaumātu'a—meimeい ko e tamaí—'o foaki ange ha hingoa mo ha tāpuaki.

'Oku 'ikai fakangatangata pē 'a e tāpuaki fakataula'eikí ki he ngaahi tāpuaki 'oku fai 'i he hilifaki 'o e nimá ki he 'ulu 'o ha tahá. 'Oku fa'a foaki he taimi 'e nīhi ha ngaahi tāpuaki ki ha falukunga kakai. Na'e tāpuaki'i 'e he palōfita ko Mōsesé 'a e fānau kotoa 'o 'Isilelí kimu'a he'ene pekiá (vakai, Teatalōname 33:1). Na'e hanga 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'o "fai ha tāpuaki ki he kau fafine" na'e ngāue 'i he Temipale Ketilaní. Na'a ne toe tāpuaki'i foki mo e "ha'ofangá."¹

'Oku toe fai foki mo ha ngaahi tāpuaki fakataula'eiki ki ha ngaahi feitu'u. 'Oku tāpuaki'i 'a e ngaahi pule'angá mo fakatapui ki hono malanga'i 'o e ongoongolelé. 'Oku fakatapui 'a e ngaahi temipalé mo e ngaahi fale lotú ki he 'Eikí 'aki ha tāpuaki fakataula'eiki. 'E lava ke fakatapui mo ha ngaahi fale kehe 'i he taimi 'oku faka'aonga'i ai kinautolu ki he ngāue 'a e 'Eikí. "E lava ke fakatapui 'e he kāngalotu 'o e Siasí honau ngaahi 'apí ko ha fale topupatupu 'e lava ke nofo'ia 'e he Laumālie Mā'oni'oní."² 'E lava ke tuku 'e he kau faifekaú mo e kau ma'u lakanga fakataula'eikí ha tāpuaki fakataula'eiki 'i ha 'api na'e tali ai kinautolu (vakai, 'Alamā 10:7–11; T&F 75:19). Kau talavou, 'e taimi nounou mei hení kuo kole atu ke mou fakahoko ha tāpuaki pehē. 'Oku ou fakatauange 'oku mou teuteu fakalaumālie ki ai.

'Oku mahu'inga fau ha tāpuaki fakataula'eiki ki hono tokoni'i kitautolu ke tau ikuna'i 'a e ngaahi fakafe'ātungia 'i he hala ki he mo'ui ta'engatá.

Ngaahi A'usia 'i he Tāpuaki Fakataula'eikí

Te u fakamatala atu ha ngaahi sīpinga kehe 'o e ngaahi tāpuaki fakataula'eikí.

'I he ta'u 'apē 'e teau kuo hilí, ne lava ai 'a Sela 'Iongi Vāni'si 'o hoko ko ha mā'uli. Ne tāpuaki'i ia 'e ha taki lakanga fakataula'eiki "te ne fakahoko ma'u pē 'a ia 'oku totonú mo ia 'oku lelei taha ki he lelei 'o e kakai te ne tauhí" ki mu'a pea toki kamata 'ene ngāue ki he hou'eiki fefine 'o 'Alesoná. Ne laka hake 'i ha ta'u 'e 45, 'a e faifa'ele 'a Sela 'i ha pēpē 'e meimeī toko 1,500 'o 'ikai mate ha fa'ē pe pēpē 'e taha. Na'a ne pehē, "Ko e taimi pē na'a ku fetaulaki ai mo ha palopalema faingata'a, na'e hangē na'e 'i ai ma'u pē ha me'a na'a ne ue'i au pea na'e hangē na'e 'i ai ma'u pē ha founiga ne u 'ilo ai 'a e me'a totonu ke faí."³

'I he 1864, na'e ui ai 'a Siosefa A. 'Iongi 'i ha misiona makehe ke ne tokanga'i e pisinisi 'a e Siasí 'i he Ha-haké. Na'e tāpuaki'i ia he'ene tamaí, Palesiteni Pilikihami 'Iongi, ke 'alu

pea foki hao mai. 'I he'ene foki maí, ne kau ai 'i ha fepaki fakatu'utāmaki he lēlué. Na'a ne lipooti 'o pehē, "Na'e haveki 'a e lēlué kotoa, kau ai 'a e konga na'a ku 'i aí 'o a'u ki ha toe pē sea 'e taha mei hoku tangutu'angá, [ka] na'a ku hao ta'e 'i ai ha makohi."⁴

'I he'eku lea ko ia ki he ngaahi tāpuaki fakataula'eikí, 'oku lahi fau e me'a 'oku ou manatu ki aí: 'Oku ou manatu ki he kole mai hoku ngaahi fohá mo hoku ngaahi 'ofefiné ha tāpuaki ke tokoni'i kinautolu 'i he ngaahi me'a fakangangau'ulu taha 'i he'enu mo'u. 'Oku ou fiefia 'i he'eku manatu ki he ngaahi palōmesi faka-laumālie pea mo e tui ne fakamāloha 'a ia na'e ma'u 'i honau fakahokó. 'Oku ou ongo'i laukau 'i he tui 'a ha to'u tangata fo'ou, 'i he taimi 'oku ou fakakaukau ai ki ha foha, 'oku ta'emanonga fekau'aki mo ha sivi fakapalofesinale ka 'oku 'ikai ke lava 'o a'u ki he'ene tamai 'oku mama'ó, 'i he'ene kumia ha tāpuaki fakataula'eiki mei he taha ma'u lakanga fakataula'eiki ofi taha 'i hono fāmilí, ko e husepāniti hono tuofefiné. 'Oku ou manatu'i ha tokotaha papi ului puputu'u kei talavou ki he Siasí, ne fekumi ki ha tāpuaki ke tokoni ange 'i hono liliu 'ene tō'onga mo'ui fakatu'utāmaki kiate iá. Na'a ne ma'u ha tāpuaki mātu'aki faikehe ne u fakatumutumu he taimi na'a ku fanongo ai ki he ngaahi lea na'a ku lea 'akí.

'Oua te ke momou ke kole ha tāpuaki fakataula'eiki 'i he taimi 'okú ke fie ma'u ai ha mālohi fakalaumālié. ■
Mei ha lea 'i he konifelenisi lahi 'o Epeleli 1987.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Siosefa Sāmita, 'i he *History of the Church*, 2:399.
2. *Tohi Tu'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí* (2010), 20.11.
3. Vakai, Leonard J. Arrington mo Susan A. Madsen, *Sunbonnet Sisters: True Stories of Mormon Women and Frontier Life* (1984), 105.
4. Joseph A. Young, 'i he *Letters of Brigham Young to His Sons*, ed. Dean C. Jessee (1974), 4.

FAKAMO'ONÍ

VAHEVAHE IA

"Ko ia, hiki hake ho'omou māmā ke
ulo atu ki he māmaní"

(3 Nifai 18:24).

MĀLOHI

I HE LOTÚ'

Fai 'e Paul VanDenBerghe

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

***Mei to'ohemá: Ioselito,
Soana, Losa, mo Keni
'i he'enu fakataha 'i
mu'a he Temipale Sepū
Siti Filipainí.***

*'Oku fakamatala 'e he kau ta'u
hongofulu tupu 'o e motu ko Sepū
he 'Otu Filipainí ki hono ma'u e
tali ki he'enu ngaahi lotú.*

“ he ngaahi motu ‘e lauimano ‘i he māmaní, ko ha 7,107 ‘o kinautolu ‘oku nau fa‘u ‘a e ki‘i pule‘anga ‘o e ‘otu motu Filipainí ‘i ‘E sia Tonga-hahake. ‘Oku ‘i ai ha heliaki ‘iloa he ‘Otu Filipainí ‘oku pehē neongo ‘oku ‘i ai ha motu ‘e 7,107, ka ‘oku toki mo‘oni pē ia lolotonga e mamaha ‘a e tahí. ‘Oku foki e lahi ‘o e ‘otu motú ia ki he 7,100 ‘i he tau ‘a e tahí, he ‘oku pulia ha ni‘ihia ki lalo he fukahi tahí. ‘Oku anga fēfē leva hono kei ‘ai ‘e he kau finemui mo e kau talavou ‘o e ‘Otu Filipainí ke nau ikuna‘i e taimi ‘oku nau ongo‘i lōmekina a? ‘Oku nau tafoki ki he Tamai Hēvaní ‘i he lotu.

‘Oku ‘i ai ha ngaahi taimi he‘etau mo‘u te tau ala ongo‘i ta‘elata ai, ka ‘o kapau te tau manatu‘i ‘oku ‘i ai ma‘u pē ‘etau Tamai Hēvaní ke tokoni‘i kitautolu—‘o Ne mateuteu ma‘u pē ke fanongo mo tali ‘etau lotú—te tau lava ‘o falala ki he fo‘i mo‘oni ko iá mo ongo‘i ‘a e ‘amanaki lelei pea mo e loto to‘a ‘oku ‘omi ‘e he ‘ilo ko iá.

‘Oku ‘Omi ‘e he Lotú ‘a e Lototo‘á

‘Oku fakamatala ‘e Ioselito B. hono vahe ia ke kau ‘i ha fe‘auhi fananga ‘i he‘ene kei ta‘u 12. Na‘e kole ange ‘ene faiakó ke ne ako ma‘uloto ha talanoa peesi ‘e 10 na‘e pau ke ne fakahoko ‘i mu‘a ‘i ha fānau ako mo ha kau faiako ‘e laungeau. ‘E ala hoko ‘eni ko ha me‘a fakailifia ki ha taha pē, kae tukukehe atu ‘a Ioselito ia, he ‘oku fa‘a ilifia ma‘u pē ke tu‘u ‘i mu‘a.

‘Oku pehē ‘e Ioselito, “Ko e ‘uluaki me‘a leva na‘á ku faí ko e fai ha lotu ‘o kole ha fakahinohino. Na‘á ku kole ‘i he lolotonga ‘o ‘eku lotú kapau ‘e ngalo ‘iate au ha konga, ke u lava pē mu‘a ‘o kei hoko atu mo ma‘u ha ngaahi konga fo‘ou ‘e fe‘unga mo ‘eku talanoá. Hili ‘eku lotú, ne u manatu‘i ‘eku potu folofola manakó ‘i he Fuakava Motu‘á he Tohi Tapú. Ko e Lea fakatātā 3:6, ‘a ia ‘oku pehē, ‘Ke ke fakaongoongo kiate ia pea ‘e fakatonu tonu ‘e ia ho ngaahi ‘alungá.”

Na‘e manavasi‘i ‘a Ioselito. Ka na‘e ngāue mālohi ‘i ha uike kakato ‘e taha ke ako ma‘uloto ‘a e fakamatalá. Pea na‘e lotu lahi ‘i he ‘aho kotoa pē. Fāifai pea a‘u mai ‘a e‘aho ‘o e fe‘auhí.

Na‘e kei tailiili pē ‘a Ioselito he lolotonga e ngaahi fakafe‘iloaki na‘á ne fakaava ‘a e fe‘auhí. ‘Okú ne pehē, “Ka ‘i he lolotonga ‘o e talanoá na‘á ku sai pē. Na‘á ku fai pē hoku lelei tahá, pea na‘á ku ‘ilo ‘e tokoni‘i au ‘e he ‘Otuá. Na‘á ku ta‘efiemālie mo ta‘emanonga he na‘e fu‘u tokolahí

‘a e fānau akó, ka na‘e tali ‘e he ‘Otuá ‘eku ngaahi lotú.”

Na‘e ‘ikai ngata pē ‘i he malava ke manatu‘i ‘e Ioselito ‘a e fakamatala ‘o ‘ene talanoá, ka na‘á ne toe fakahoko mātu‘aki lelei ia ‘o ne ma‘u ai ‘a e pale ‘uluakí ‘i he fe‘auhí. ‘Oku pehē ‘e Ioselito, “Ko e lotú ‘a e tali ‘i he taimi ‘oku ‘ikai ke toe ‘i ai ai ha taha ke ne fakfiemālie‘i koé. ‘Oku ‘i ai ma‘u pē ‘a e ‘Otuá ke tokoni atu.”

‘Oku ‘Omi ‘e he Lotú ha Ivi

I he‘ene hoko ko ha tamasi‘i kei si‘i ‘o tupu hake ‘i ha fāmili Siasi ‘oku mālohi, na‘e ‘ikai ke teitei ‘i ai ha palopalema ia ‘a Kene G. ‘i hono tauhi e ngaahi tu‘unga ‘ulungaanga mahu‘ingá. Ka ko e taimi ne kamata ai ‘i he ako mā‘olungá, na‘e faka‘au ‘o faingata‘a ange pea ongo‘i li‘ekina ai ‘a Kene he taimi ‘e ni‘ihia mei he ivi tokoni lelei hono fāmilí—tautautefito ‘i he ‘apiakó.

‘Oku pehē ‘e Kene, “Na‘e ofi ‘aupito hoku ngaahi kaungāme‘a ‘i he ako mā‘olungá kiate au neongo na‘e ‘ikai ko ha mēmipa kinautolu ‘o e Siasi. Na‘e kei mālohi pē ‘emau fetu‘utakí. Ko e palopalemá he na‘a nau kamata ke fai ha ngaahi me‘a na‘e ‘ikai tatau mo e ngaahi tu‘unga ‘ulungaanga mahu‘inga ‘o hotau Siasi.”

Na‘e ‘ikai teitei ‘i ai ha palopalema ia ‘a Kene ‘i ‘api ‘i hono fili ‘o e me‘a totonú, ka ‘okú ne pehē ko e taimi na‘e a‘u atu ai ki he akó pea ‘ikai ke toe ‘i ai hono fāmilí ke tokoni ‘i hono fakahinohino iá, na‘e kamata leva ke ne fai ha ngaahi fili hala. “Te u talatonu atu na‘á ku fai ha ngaahi me‘a na‘e ‘ikai fenāpasi mo e ngaahi tu‘unga ‘ulungaanga mahu‘inga ‘o e Siasi, ko ia ne u ongo‘i ma‘u ai pē ‘i he seminei‘i ko au ‘oku fai mai ki ai ‘a e lau ‘i he lēsoní.”

Ko e taimi ‘eni na‘e fakatokanga‘i ai ‘e Kene ‘oku fie ma‘u ke liliú, ka na‘e ‘ikai ke ne ongo‘i mālohi fe‘unga ke fakahoko ia ‘iate ia pē. ‘Okú ne fakamatala ‘o pehē, “Ko ia ne u fai leva ha tukupá ke u lotu ke foaki mai ‘e he ‘Otuá ha ivi mo ha loto to‘a ke u pehē ‘ikai ki hoku ngaahi kaungāme‘á ‘i he taimi ‘oku nau fai ai ‘a e ngaahi me‘a koví. Pea na‘á ku ongo‘i ne tali mai ‘e he ‘Otuá ‘eku ngaahi lotú. Na‘e faka‘au ‘o faingofua ange kiate au ke u talaange ‘ikai ‘i ha taimi pē ‘e kole mai ai hoku ngaahi kaume‘á ke u fai ha me‘a hala pe fakatauele‘i au. Na‘á ku ‘osi ma‘u pē ‘e au ‘a e ‘iló pea mo ‘ilo ‘a e me‘a ‘oku totonú mei he halá. Kae tu‘unga ‘i he lotú, na‘á ku ongo‘i ‘o hangē kuó u ma‘u ‘a e mālohi pea mo e me‘a-foaki ke talaange ‘ikai pea mo fai ‘a ia ‘oku totonú.”

KO HA FETU'U-TAKI 'OKU OU MATA'IKOLOA 'AKI

'Oku pehē 'e Keni ko e me'a mahu'inga taha na'a ne ako mei he a'usia ko 'ení ko e "hoko 'a e lotú ko ha faka'ilonga 'o ho'o loto fakatökilaló, koe'uhí he 'okú ke tali hen'i iate koe 'okú ke vaivai pea ko e 'Otuá pē 'e lava 'o tokoni atu ke ke mālohi" (vakai, T&F 112:10).

'Oku 'Omi 'e he Lotú 'a e Ngaahi Tāpuakí

'Oku tau fie ma'u he taimi 'e ni'ihi 'o lahi ange 'i he fakafiemalié pe iví pē; ko e taimi 'e ni'ihi 'oku fu'u mahino ange 'a e ngaahi tāpuaki 'oku tau fie ma'u. 'Oku manatu'i 'e Tānia D. ha fa'ahinga taimi pehē. Na'e fehangahangai si'ono fāmilí mo ha taimi mātu'aki faingata'a'ia fakapa'anga. 'Oku pehē 'e Tānia, "Ko ha efiafi Tokonaki 'eni, pea ko 'emau peso pē 'e 40 [meimeい US\$1] ne kei toe he uiké, hala ha'amau me'atokoni efiafi pe ha malala ki he'emau sitou 'i 'apí. Mono mai he'eku fine'eikí kiate au ha lisi 'o e ngaahi me'a kotoa ne mau fie ma'u, pea na'a mau fie ma'u ha peso 'e 250 ke fakatau 'aki kotoa kinautolu. Ko e 'uluaki me'a ne fie ma'u ke mau fakataú ko e malalá koe'uhí ke mau lava 'o haka 'emau me'atokoni efiafi." Na'e lava ke fakatokanga'i 'e Tāniā 'oku 'ikai ha pa'anga fe'unga ki he ngaahi me'a ni kotoa. Peá ne toki fakatokanga'i he 'ikai ha pa'anga ki he'enau totongi pasí ke nau ō ki he lotú he 'aho hono hokó. "Na'a ku talaange ki he'eku fine'eikí na'e 'ikai ha'amau pa'anga fe'unga ke mau ō ki he lotú. Ka ko 'eku fine'eikí 'oku fu'u angatonu 'aupito, peá ne talamai pē 'e ia 'e 'tokonaki ia 'e he 'Otuá."

'Oku pehē 'e Tānia, "Na'a ku tangi 'i he'eku 'alu ki he falekoloá koe'uhí he na'e 'ikai ke mau ma'u ha pa'anga fe'unga ki he ngaahi me'a kotoa, pea na'e 'ikai ke u 'ilo pe ko e hā e me'a 'e fai." Ko e taimi na'a ne takatakai'i ai ha taha 'o e ongo la'i peso 'e 20 'o fā'oi hono kató, na'a ne fakahoko hen'i 'a e me'a pē taha na'a ne lava 'o fakakaukau 'e ala tokoní—na'a ne fai ha lotu. "Na'a ku lotu ki he Tamai Hēvaní ke mau lava mu'a 'o ma'u ha founiga ke fakalato ai 'emau ngaahi fie ma'u."

Ko e taimi na'e a'u atu ai ki he 'uluaki falekoloá, na'a ne 'ilo ai kuo 'osi hiki e mahu'inga ia 'o e malalá mei he peso 'e 5 'o peso 'e 20. 'Oku pehē 'e Tānia, "Na'a ku momou ke

Mamata 'i ha Vitiō

Ke mamata 'i ha vitiō 'o e talanoa 'o Tāniá (he lea faka-Pilitāniá, Potukalí, mo e faka-Sipeiní), 'alu ki he youth.lds.org 'o kumi 'a e fo'i vitiō ko e "Pure and Simple Faith" 'i he Youth Theme, 2012.

fakatau, ka na'a ku lava 'o ongo'i e fanafana mai 'a e Laumālie Mā'oní'oní ke u fakatau pē, pea na'a ku fai leva ia. Kuo toe pē 'eni 'eku peso 'e 20, ka na'e kei toe ha me'a lahi ke u fakatau, kau ai ha taipa ki hoku kii tuonga'ané mo ha vai ma'a ke inu. Na'a ku 'alu leva ki he falekoloa hono hokó ke fakatau ha me'akai ki he'emau houakaí, pea na'e fu'u mamafa 'aupito. Na'a ku ala hifo leva ki hoku kato ne u fa'o ki ai 'a e peso 'e 20, kuo 'i ai ha taki peso ia 'e nima 'oku takataki'i fakataha. Na'a ku kamata tangi ai pē 'i mu'a he taha na'e 'o'ona 'o e falekoloá.

'Oku pehē 'e Tānia, "Ko hono faka'osí, ne u lava 'o fakatau 'a e ngaahi me'a kotoa ne mau fie ma'u, pea 'i ai mo ha pa'anga fe'unga ki he'emau totongi ke ō ki he lotú he 'aho hono hokó. Ko e taimi na'a ku a'u atu ai ki 'apí, na'a ku 'alu ki hoku lokí 'o lotu ki he 'Otuá 'o fakamālō kiate Ia 'i he tāpuaki kuó Ne foaki mai kiate kimautolú. 'Oku ou 'ilo'i 'oku mo'ui mo'oni 'a e 'Otuá mo tali 'etau ngaahi lotú, tautaufitō ki he taimi 'oku tau fie ma'u lahi taha ai Ia mo tau fai ha lotu fakamātoatō. Te Ne tali mo'oni 'etau lotu ko iá."

'Oku Pukepuke Kitautolu 'e he Lotú ke tau Ofi ki He'etau Tamai Hēvaní

Neongo te tau lava 'o fakapapau'i 'oku fanongo mai 'etau Tamai Hēvaní mo tali 'etau ngaahi lotú, ka 'oku fie ma'u ke tau manatu'i 'oku 'ikai ke tali mai ma'u pē 'etau ngaahi lotú he taimi pē ko iá pea 'ikai 'i he founiga ma'u pē 'oku tau fie ma'u ke tali mai 'akí. 'Oku tali 'etau ngaahi lotú 'o fakatau mo e finangalo pea mo e taimi 'a e 'Otuá.

Kuo 'ilo ia 'e he kau ta'u hongofulu tupu takitaha ko 'eni mei he motu 'o Filipaini ko Sepú 'i he taimi 'o e faingamālié mo e faingatāmakí, 'i he taimi 'oku tau 'i ha lotolotonga ai 'o ha kakai pe tokotaha pē, 'i he tau 'a e tahí pe 'i he mamahá, 'oku 'i ai ma'u pē 'etau Tamai Hēvaní ma'atautolu. Pea kapau te tau tafoki kiate ia 'i he lotu fakamātoato, 'oku mateuteu ma'u pē Ia ke tāpuaki'i kitautolu. ■

KO HA PALÓMESI MO HA LOTU

Fai 'e Pablo Mireles Betts

Ko e me'a 'oku ou fakatumutumu ai 'i he Tohi 'a Molomoná ko e liliu ma'ongo'onga mo ta'engata te ne lava 'o fakatupu 'i he kakaí 'o a'u ai pē ki he taimi ki mu'a pea nau toki hoko ko ha kāingalotu 'o e Siasí. I he'eku hoko ko ha faifekau he Misiona Mekisikou Kuanavatá, na'á ku sio tonu ai 'i he liliu ma'ongo'ongá ni.

Ko hoku māhina 'aki pē ia hono ono 'i he ngāue fakafafekaú, kuo fakaongoongolelei'i mai 'e ha mēmipa 'o e koló ha fefine ta'u 20 mo hono fāmilí, ke u ako'i mo hoku hoá. Na'e 'ikai ke mahino ki he fefine kei talavoú ni pe ko e hā 'oku tui ki ai 'a e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní peá ne fai mai ha ngaahi fehu'i lahi. Ne ma 'orange ki ai 'a e Tohi 'a Molomoná, 'i he'ema 'ilo 'oku tali 'e he tohí 'a e ngaahi fehu'i kotoa 'o e lotó, mo fakamatala'i ange 'a e tala'ofa 'oku 'i ai fekau'aki mo e lotu fakamātoato ke 'ilo pe 'oku mo'oní.

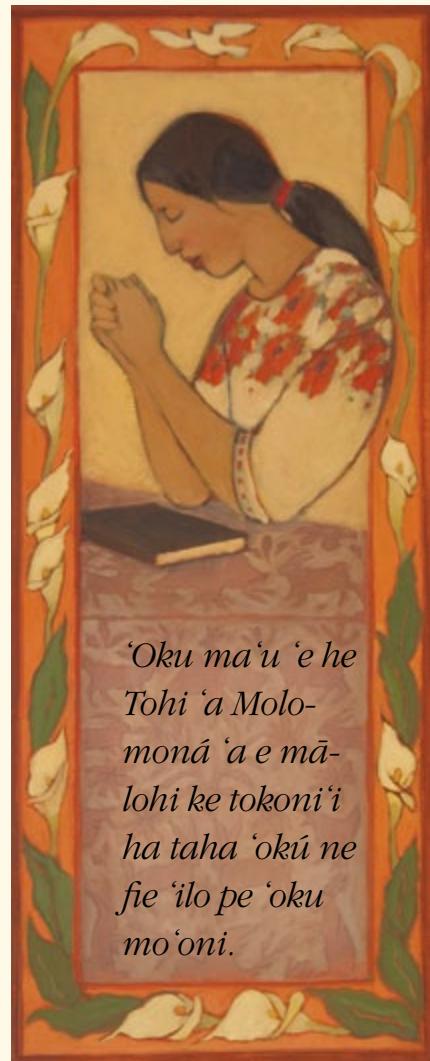
Na'e ma'ulotu 'i ha uike 'e tolu, peá ma kei 'a'ahi pē ki ai. Na'e 'ikai ke ma 'ilo kuó ne 'osi fakahoko ha sitepu mahu'inga: kuo 'osi lotu ia fekau'aki mo e Tohi 'a Molomoná. Lolotonga ha lēsoni 'e taha, na'á ne fakamatala'i mai ai e me'a ne hoko ki aí. Na'e fakakaukau lahi fekau'aki mo e ngaahi lēsoni ne ma fakamatala'i, pea loto ia ke lotu pē 'iate ia. Na'e

tū'ulutui ai 'o kole ki he 'Otuá pe 'oku mo'oni 'a e Tohi 'a Molomoná. Na'e hanga 'e he nonga na'á ne ma'u 'i he 'osi 'ene lotú 'o fakalotolahí'i ia ke ne lau ke lahi ange 'a e tohí. Lolo-tonga 'ene laú, na'á ne ongo'i hono nofo'ia ia 'e he Laumālié.

Na'á ne talamai 'i he'ene fakamatala'i e me'a na'á ne fouá, "Na'á ku ongo'i makehe ange 'i ha toe taimi ki mu'a. Na'e 'i ai ha fa'ahinga me'a na'á ne kamata ke fakafonu 'a e ngaahi potu 'atā kotoa he'eku mo'uí 'o 'ikai ha toe feitu'u 'e 'atā. Na'á ku ongo'i mātu'aki fiefia 'ou kamata ke tangi. Na'e 'ikai ke u lava 'o tui ki he me'a ne u ongo'i, ka na'á ku 'ilo kuo tali mai he'eku Tamai Hēvaní 'eku lotú, 'okú Ne 'afio'i au, pea 'oku fe'unga 'Ene 'ofa kiate aú ke fanongo mai ai mo tali 'eku lotú."

Na'á ku ongo'i ha fiefia lahi 'i hoku lotó 'i he taimi na'á ne fakamatala'i mai ai 'a 'ene a'usiá. Na'á ku 'ilo kuó u 'i ha potu toputapu he me'a ni. Na'e fakamahino'i mai 'e he Laumālie Mā'oni'oni kiate au na'e mo'oni 'ene fakamatalá. Na'e fakamanatu'i mai 'e he'ene fakamo'oni kiate au 'a e 'ofa ma'ongo'onga 'oku ma'u he'etau Tamai Hēvaní kiate kitautolú; 'oku lahi fau 'Ene 'ofa 'iate kitautolú 'o Ne foaki mai ai 'a e Tohi 'a Molomoná ko ha me'angāue ke 'ilo ai Ia mo 'Ene mo'oní. Ko e taimi 'oku tau

'Oku ma'u 'e he
Tohi 'a Molomoná 'a e mālohi ke tokoni'i
ha taha 'okú ne fie 'ilo pe 'oku
mo'oni.

talangofua ai ki he ngaahi tefito'i
mo'oni 'oku 'i he Tohi 'a Molomoná,
e liliu leva 'etau mo'uí.

'Oku ou kei manatu'i pē 'a e faka-'osinge 'o e lēsoni ko iá. Na'e 'eke mai 'e he fefiné, "Ko e hā leva 'e hoko he taimi ní, 'i he'eku 'ilo 'oku mo'oni e Tohi 'a Molomoná?"

Ne ma tali ange, "Papitaiso."

Ko 'ene talí na'e nounou ka na'á ne fakasino mai 'a e mālohi mo e mahino 'o 'ene fakamo'oni: "Ta te u papitaiso leva."

'Oku ma'u 'e he Tohi 'a Molomoná 'a e mālohi ke tokoni'i kitautolu ke tau ma'u 'a e fiefiá mo e nongá. Ko e taimi 'oku tau lau ai iá, te tau fakatupulaki ha loto mo'oni ke mo'uí 'aki 'a e ongoongolelei 'o Sisú Kalaisí, 'o hangē ko e loto mo'oni 'o e fefiné ni ke muimui ki he sīpinga 'a e Fakamo'uí ki he vai 'o e papitaiso. ■

Ko e hā 'a e FAKAMO'ONI HAOHAOA?

Fai 'e Elyse Alexandria Holmes

*Mahalo ko ho'o
fakamo'oni
'oku mālohi
ange ia 'i he
anga ho'o 'ilo.*

Okú ke tangutu 'i ha houalotu fakamo'oni. Pea 'i ho'o vakai ki he tu'u 'a e kau mēmipa 'o e fakataha'angá 'o fai 'enau fakamo'oni, 'okú ke ongo'i 'o hangē 'oku totonu ke ke tu'u mo koé foki. Ka ko e hā te ke lea 'akí? Pea fēfē kapau te ke kamata ke tangi he lolotonga ho'o tu'u mei mu'á? Pe fēfē kapau he 'ikai ke ke tangi? Te ke ala kamata ke fehu'i pe 'oku 'i ai koā ha'o fakamo'oni. Pe mahalo 'oku 'ikai ke ke fakapapau'i pe ko e hā koā ho'o fakamo'oni. Ko ha ngaahi fakahinohino 'eni ke tokoni kiate koe ke ke 'ilo pe ko e hā 'a e fakamo'oni mo ia 'oku 'ikai.

**Ko e Fakamo'oni ko ha Fakapapau'i,
'Ilo, pe Tui ki ha Mo'oni**

Ko e "fakamo'oni haohaoá" ('Alamā 4:19) 'oku kamata 'aki ia ha tui haohaoa. Ko ho'o fakamo'oni ko ha fakamahino fakalaumālie 'o e me'a 'okú ke tui pe 'ilo 'oku mo'oni (vakai, T&F 80:4). Ko e taimi 'okú ke fai ai ho'o fakamo'oni, ko e ngaahi konga haohaoa mo mālohi tahá 'e ha'u ia mei he ngaahi fo'i lea hangē ko e 'ilo, tuí, mo e *fakamo'oni*. Kapau te ke lava 'i he fakamātoato mo'oni, "Oku ou 'ilo 'oku mo'oni e Tohi 'a Molomoná," te ke lava 'o ma'u 'a e mālohi ke liliu ha ngaahi mo'ui mo fakaafe'i 'a e Laumālié

Palesiteni Dieter F.
Uchtdorf, Tokoni Ua 'i he
Kau Palesitenisi 'Uluaki,
"Ko e Tatāli 'i he Hala ki
Tāmasikusí," *Liahona*, Mē
2011, 70.

'ILO'I KAKATO

"Ko kinautolu ko ia 'oku fekumi faivelenga ke ako kia Kalaisí, 'e iku pē 'o nau 'ilo'i la. Te nau ma'u fakatāutaha ha tā fakalangi 'o e 'Eikí neongo 'oku fa'a ha'u ia hangē ha pāsoló—'o ha'u taha taha. Mahalo he 'ikai 'ilo'ingofua 'a e konga takitaha; mahalo he 'ikai mahino pe ko e konga fē ia 'i he pāsoló. 'Oku tokoni 'a e konga takitaha ke toe ki'i mahino ange 'a e fakatātā kakatō kiate kitautolu. Ko ia ai, hili hano tānaki 'o ha fanga ki'i kongo-konga fe'unga, 'oku tau fakatokanga'i leva hono faka'ofo'ofá. Hili iá, 'i he'etau toe vakai ki he me'a ne tau a'usíá, 'oku tau mamata ai ne hā'ele mai e Fakamo'uí kiate kitautolu—'o 'ikai faka'angataha pē, ka 'i he fakalongolongo, anga vaivai pea 'ikai meimeī fakatokanga'i."

ke ongo ki ha ni'ihi kehe.

Tau pehē 'oku 'i ai ha'o fu'u puha 'oku fakafonu 'aki e ngaahi kongokonga pā-solo na'e ngaohi ma'au tokotaha pē. 'Okú ke feinga ke fokotu'utu'u 'a e pāsoló 'o faka'aonga'i ai 'a e fakatātā 'oku tu'u 'i mu'a 'i he puhá. Ko e taimi 'oku tu'u lelei fakataha ai ha ongo konga, 'okú ke 'ilo leva 'okú na fenāpasi. Ko e fakamo'oní 'oku meimeい ke pehē. Ko e taimi te ke ma'u ai ha ngaahi a'usia fakalaumālié, 'e kamata leva ke fenāpasi 'a e ngaahi konga kehekehe ho'o fakamo'oní, pea 'e a'u 'o ke tui pe 'ilo ha ngaahi mo'oni fekau'aki mo e ongoongoleléi.

Tatau ai pē kapau 'oku 'ikai ke ke 'ilo he taimí ni pe 'oku mo'oni e me'a kotoa pē fekau'aki mo e Siasi, 'e tāpuaki'i koe 'e he Tamai Hēvaní pea mo tokoni'i ko e ke 'ilo kae kehe pē ke ke ma'u ha holi mā'oni'oni ke 'ilo mo ke feinga fakamātoato ke ke 'ilo.

Ko e Fakamo'oní 'oku Fakafo'ituitui

'I ho'o ngāue 'i he pāsoló, 'e fa'a tokoni atu ho fāmilí mo ho ngaahi kaungāme'a, mei he taimi ki he taimi, 'i hono fokotu'utu'u. Ka ko hono

mo'oní, ko ho'o pāsolō makehe ke ke fokotu'utu'u mo malu'i. Te ke ala falala ki he tui ho'o mātu'a pe ngaahi kaungāme'a he taimi 'e ni'ihi, ka 'i ho'o ma'u ha ngaahi a'usia fakalaumālié lahi angé, te ke lava leva ke pukepuke ho'o fakamo'oní pē 'a'au.

Pea 'i ho'o tupulaki 'i he ongoongoleléi, 'oku mahu'inga ke ke fakatupulaki ha fakamo'oní pē 'a'au. Hangé ko ha kehekehe e founga fokotu'utu'u 'a ha ongo me'a ki ha pāsoló—mahalo ko e taha te ne fokotu'utu'u 'a e ngaahi konga 'o e tafatafa'akí ka ko e taha te ne kamata fakatauhoa 'a e lanú—'oku tau

KO E LAU 'ENI 'A E TO'U TUPÚ FEKAU-'AKI MO E FAKAMO'ONI HAOHAOÁ

"Taimi 'e ni'ihi, ko e ngaahi fakamo'oní ma'ongo'onga tahá 'a e ngaahi fakamo'oní 'oku hangé ko e fakamo'oní 'a e longa'i fānaú. Ko e fakamo'oní ma'ongo'onga mo'oni tahá ko e taimi ko ia 'okú ke fakamo'oní ai 'oku mo'ui 'a Sīsū Kalaisi, 'oku mo'ui mo 'etau Tamai Hēvaní, pea 'oku 'ofa 'iate kitautolú."

—Mataiasi C., 'Āsenitina

"'Oku ou tui 'oku mahu'inga ke ma'u ha fakamo'oní haohaoa koe'uhí he te ke lava 'o faka'aonga'i e fakamo'oní ko iá ke 'omi 'aki ha ni'ihi kehe ki he ongoongoleléi." —Kueiti H., 'Aositelélia

"Ko e fakamo'oní ko ha fakava'e lelei taha ia 'okú ke ma'u. Tatau ai pē pe ko e hā 'e hoko, kapau 'oku 'i ai ha'o fakamo'oní mālohi, te ke lava 'o fehangahangai mo e ngaah palopalemá 'aki ha loto 'oku lelei ange."

—Seni V., Kalefōnia, USA

"Te u pehē ko e fakamo'oní haohaoá ko ha me'a ia 'oku fie ma'u ke ke 'ilo 'iate koe pē pea 'okú ke tui mo'oni ki ai, pea ko e taimi 'okú ke fai ai ho'o fakamo'oní, 'e lava ke ongo ia ki he ni'ihi kehé mo ne lava ke fakamāloha 'enau fakamo'oní foki."

—Samakomani M., Saute 'Afilika

takitaha fokotu'utu'u ha fakamo'oni 'i he tuí mo e ngaahi a'usia'i ha founga 'oku makehe kiate kitautolú.

Kapau 'oku 'ikai ke ke fakapapau'i ha me'a, lotu fakamātoato ki ha fakahinohino pea mo e mo'oní. 'Oku 'ikai ke fa'a tali mai e lotú 'i ha founga 'oku tau 'amanaki ki aí, ko ia, faka'ata'atā ho'o fakaukaú mo ho lotó ki he talí.

Ko e Fakamo'oni 'Oku Tupulaki Ma'u Pē

'Oku 'ikai totonu ke ke 'amanaki 'e ma'u faka'angataha pē ho'o fakamo'oni, 'o tatau pē mo e 'ikai ke ke lava 'o to'o hake kuo kakato ha pāsolo mei he loto puhá ta'efai ha ngāue. Te ke ako fakakongokonga 'a e mo'oni 'o e ongoongolelei.

Ko hono pukepuke ha fakamo'oni mālohi 'oku fie ma'u ai ha ngāue ta'etuku. Pea 'i ho'o hokohoko ngāue ke fakatupulaki ho'o 'ilo ki he ongoongolelei, 'e tāpuaki'i koe 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'i ho'o feingá pea hoko-hoko atu e tupulaki ho'o fakamo'oni. ■

Ko ha Me 'a pau Ke u . . . ?

Ko ha me'a pau ke u fakamatala ha talanoa pe a'usia 'i he taimi 'oku fai ai 'eku fakamo'oni?

'Oku fa'a fakamatala 'e he kakaí ha ngaahi talanoa pe ngaahi a'usia fakafo'ituitui he taimi 'oku fai ai 'enau fakamo'oni, pea 'e lava ke hoko 'eni ko ha founga lelei hano fakamatala'i e founga tupulaki 'a ha fakamo'oni. Ka ko e talanoá 'oku 'ikai ko ha fakamo'oni. 'E lava ha kí'i talanoa 'uhinga mo nounou ke tokoni 'i hano fakamahino'i ha me'a, kae fakapapau'i ke fakakau ai e founga hono fakatupulaki 'e he talanoá ho'o fakamo'oni pea *ko e hā* 'a e ngaahi mo'oni ongoongolelei na'a ke ako mei he a'usia ko ia.

Ko e fakamo'oní ko e me'a kuó ke 'ilo fekau'aki mo eongoongoleleí, ka 'oku 'ikai ko ha feitu'u na'á ke 'i ai pe me'a na'á ke fakahoko.

Na'e ako'i 'e 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: "Ko e fakamo'oní ko e me'a ia 'oku tau 'ilo' 'oku mo'oní 'i he'etau fakakaukaú pea 'i hotau lotó 'i he fakamo'oní 'a e Laumālie Mā'oní'oní (vakai, T&F 8:2). Ko e taimi 'oku tau fakahaa'i ai 'a e mo'oní kae 'ikai ko ha na'ina'i, tapou, pe fakamatala'i 'o 'etau ngaahi a'usia mālié, 'oku tau fakaafe'i ai 'a e Laumālie Mā'oní'oní ke ne fakamo'oní'i hono mo'oní 'o 'etau leá."¹

'Ikai ngata ai, mātu'aki tokanga fekau'aki mo e ngaahi a'usia 'okú ke fakamatala. 'Oku 'i ai ha ni'ihi 'oku mātu'aki fu'u fakafo'ituitui kiate koe pe ni'ihi, kau ai ha ngaahi talanoa fekau'aki mo ha faiangahala, fakatomala, mo ha ngaahi a'usia fakalaumālié toputapu. Ko e ngaahi talanoa hangé ko 'ení 'oku 'ikai totonu ke fai ia 'i he kakai tuku kehe kapau te ke ongo'i 'oku ue'i koe ke ke fai ia. Ko e taimi te ke ongo'i ai 'oku ue'i koé, 'ai pē ke fakalūkufua, nofо pē 'i he me'a na'á ke ako mei he a'usia ko iá kae 'ikai ko e ngaahi fakaikiiki 'o e me'a ne hokó.

Ko ha me'a pau ke u fakahaa'i ha fakamālō pe 'ofa 'i he'eku fakamo'oní?

Neongo 'oku 'ikai ta'etaau ke fakahaa'i ha 'ofa pe hounga'ia 'i he taimi 'oku fai ai ho'o fakamo'oní, ka 'oku 'ikai lau 'a e ngaahi ongo ia ko 'ení ko ha fakamo'oní. 'Okunofotaha pē 'a e fakamo'oní ia 'i he me'a na'á ke 'ilo fakalaumālié kau ki he ongoongolelei. 'Oku 'ikai totonu ke fetongi 'e he fakahaa'i ia 'o e 'ofa mo e hounga'ia 'a e fakamo'oní.

Na'e pehē 'e 'Eletā M. Lāsolo Pālati 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "[O]ku ou hoha'a na'a 'oku ngata pē 'a e fakamo'oní 'a ha ni'ihi toko lahi 'o hotau kāngalotú 'i he kupu'i lea "Oku ou fakafeta'i koe'uhí" mo e "Oku ou 'ofa lahi ki, 'cae toko si'i fau e ni'ihi 'oku lava ke nau lea 'aki 'i he loto fakatōkilalo 'a e mahino 'o pehē, "Oku ou 'ilo."²

Ko ha me'a pau ke u tangi pe meimeī tangi kae hoko ko ha fakamo'oní lelei?

'Oku tokolahi ha kakai 'oku nau tangi pe meimeī tangi 'i he taimi 'oku fai ai 'enau fakamo'oní pe ongo'i mālohi 'a e Laumālie, ka 'oku 'ikai ke ma'u 'e he taha kotoa 'a e ongo tatau 'i he taimi 'okú ne ongo'i ai 'a e

Laumālie. 'Oku 'ikai ko ha me'a pau ia ke ke fakahaa'i ha ongo pehē 'o tatau mo e kakai kehé 'i he taimi 'oku fai ai ho'o fakamo'oní.

Na'e pehē 'e Palesiteni Hauati W. Hanitā (1907–95): "'Oku ou hoha'a 'i he hangé ko 'oku fakatatau e ma'u 'e ha taha ha ongo mālohi pe tō ha ngaahi lo'i-mata, 'o pehē 'oku ma'u 'e he taha ko iá 'a e Laumālie. Ko e mo'oní 'e lava ke 'omi 'e he Laumālie 'o e 'Eikí ha ngaahi ongo mālohi pehē, 'o kau ai e tō 'a e lo'imata, ka 'oku 'ikai totonu ke fetooaki 'a e ongo ko ia 'oku hā pehē ki tu'á mo e ma'u 'e ha taha 'a e Laumālie."³

Kapau 'oku 'ikai ke u fakapapau'i pe 'oku 'i ai ha'aku fakamo'oní, ko ha me'a pau ke u kei feinga ke fai ia?

'Oku faingofua ke ke ongo'i 'oku 'ikai mālohi fe'unga ho'o fakamo'oní pe 'ikai hano 'aonga ke vahevahe, ka 'i ho'o vahevahe ho'o fakamo'oní, te ke toki 'ilo ai hono lahi 'o e fakamo'oní 'okú ke ma'u totonú! 'Oua te ke manavasi'i ke fai ho'o fakamo'oní. Te ke fakatokanga'i ko e lahi ange ho'o fai ho'o fakamo'oní, ko e lahi ange ia 'ene tupulakí.

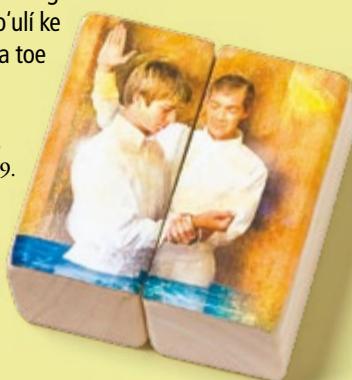
Na'e ako'i 'e Palesiteni Poiti K. Peekā, ko e Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'o pehē:

"'Oku 'ikai ko ha me'a fo'ou ke pehē 'e ha faifekau, "Te u lava fēfē ke fai ha fakamo'oní kae 'oua leva kuó u ma'u ia? 'E anga fēfē ha'aku fakamo'oní 'oku mo'ui 'a e 'Otuá, ko e Kalaisí 'a Sisū, pea 'oku mo'oní 'a e ongoongolelei? Kapau 'oku 'ikai ke u ma'u ha fa'a-hinga fakamo'oní pehē, 'e 'ikai nai hoko ia ko e kākā?"

"Pehē ange mai te u lava 'o ako'i atu 'a e tefito'i mo'oní pē ko 'ení 'e taha: 'e ma'u ha fakamo'oní 'i hono fakahoko ia! Pau pē 'oku 'i ai ha taimi lolotonga ho'o feinga ke ma'u 'a e 'ilo fakalaumālié, 'oku hoko ai 'a e 'laka 'i he tuí, 'o hangé ko hono ui 'e he kau filō-sefá. Ko e momeniti ia kuó ke a'u ai ki he ngata'anga 'o e māmā peá ke toe manga atu ki he fakapo'ulí ke ke toki 'ilo ai 'oku hulungia pē 'a e halá ia 'i ha toe fo'i laka 'e taha pe ua."⁴

MA'U ANGA FAKAMATALÁ

1. David A. Bednar, "Faivelenega mo Tokanga 'o Lahi Ange 'i 'Api," *Liahona*, Nōvema 2009, 19.
2. M. Russell Ballard, "Fakamo'oní Haohaoá," *Liahona*, Nov. 2004, 41.
3. Howard W. Hunter, 'i he *Malanga'aki 'Eku Ongoongolelei* (2004), 114.
4. Boyd K. Packer, "Ko e Fekumi ki he 'Ilo Fakalaumālié," *Liahona*, Sān. 2007, 18.

FAKAHŌHŌLOTO ki he Matangá

Ko 'eku mo'uí ko ha fakangalingali 'ata'atā pē kae tālunga 'eku pehē ke u liliú.

Fai 'e Brittany Thompson

Kiate au 'i he'eku kei ta'u hongofulu tupu si'i, ko e akó ia ko ha fakangalingali pē. 'Oku mou mea'i, 'a e anga hono fai 'e he tama hia he hele'uhilá ha lea fakanonga mo fakapoto pea hoko 'o mātu'aki pōto'i 'i hono fakahokó? Na'á ku faka'ānaua ke u lava 'o fai ia. Na'á ku feinga ke u mahu'inga 'o tatau mo e lelei taha 'i he kau hiá. Na'á ku 'ai ke pehē 'oku tōlalo 'eku tu'unga mo'ui angatonú koe'uhí he na'á ku fie ma'u ke fiefia hoku ngaahi kaungāme'a 'i he 'akó. Na'á ku sa'iia 'i he ongo 'o e kakatá 'i he taimi na'á ku ngāue'aki ai 'a e ngaahi lea pe hua ta'efe'unga kau ki he kakaí.

Na'á ku fie ma'u 'a e matangá ke nau tokanga taha pē kiate au. Ko ia, ne u ma'u e founiga ke u hoko ai ko ha taha fakafiefia ki he kakaí. Na'á ku hoko ma'u pē ko ha me'a fakaoli he'eku kalasi paiolosií, mo fakaloto'i hoku kaungā timi volipoló ko ha taha paati fakavalevale au, 'o holoki ai hoku ngeia ko e finemui angama'a, mo ta'e-ha-melé. Na'á ku fakakaukau, "Oku 'ikai ke u fie ma'u hoku ngaahi kaungāme'a ke nau pehē ko ha taha fie failelei au!"

Pea koe'uhí na'e 'ikai ke u fai 'a e ngaahi angahala mamafa na'e

fakakaukau 'a e kakaí ne u fai, na'á ku feinga lahi leva ke u tui 'oku sai pē ke makaka. Na'á ku hala ai! Ne a'u 'eku to'onga mo'ui totonú ki ha tu'unga na'e 'ikai ke u makātaki'i. Ko e lahi ange hoku manakoá, ko e si'i ange ia 'o 'eku sai'ia he to'onga na'á ku fakafotunga í.

'I ha 'aho 'e taha, ne talanoa ai ha toko ua 'o hoku ngaahi kaungāme'a ki ha ta'ahine sipoti talavou mo anga fakakaume'a na'e ui ko Senifā, na'e 'ikai ke mā ia ke taukave'i 'ene tuí. Ne pehē ange 'e ha taha 'o hoku ngaahi kaume'a, ko e talavou, manakoa, pea mo e poto taha ia 'i he kalasi fitú, "Oku kehe 'aupito 'a Senifā ia. Faka'amu ange 'e au na'á ku to'a pehē ke u tui ki hoku siasí hangē ko iá. Ko ia toko taha pē 'oku ou 'ilo'i 'oku mo'ui pehē." Na'á ku mo'utafu'ua.

Na'á ku fakakaukau ai, "E anga fēfē ke ne lea'aki ha fa'ahinga me'a pehē 'o 'ikai lave mai kia au? 'Ikai ko ia pē, 'oku ma'u e hoku siasí ha ngaahi tu'unga 'ulunganga mā'olunga!" Na'á ku 'ita lahi 'i he 'ikai ke ne lau au ko ha sīpinga leleí. Pea, fakafokifá pē, kuó u ongo'i 'o hangē 'oku ou tangutu he 'otu mu'a 'o ha fale hele'uhila 'oku hulu'i ai 'eku mo'uí ko e faiva lahi ia.

Na'á ku fakakaukau ki he sīpinga kovi ne u fai ki hoku ngaahi kaungāme'a. Ko hai ha taha 'e sio kia au pea fakakaukau, "Pehē ange mai 'oku ou to'a mo makehe hangē ko iá"? Na'á ku mātu'aki fehi'a hoku tu'unga ne u a'u ki aí.

Ko hono liliu hoku 'ulungāngá mo hoku ongoongó ko ha ngāue lōloa, pea 'oku ou kei feinga pē ke longo hoku ngutú 'o 'oua 'e toe homo mei ai ha lea kovi 'oku sai'ia ai 'a e matangá. Kuó u fakatokanga'i te u kei lava pē 'o 'ai hoku ngaahi kaungāme'a ke nau kata 'o 'ikai uestia ai ha loto 'o ha taha, pea 'e lava ke u mavahē mei he lokí 'i hano fai ha hua 'oku palakū 'o 'ikai luma'i. 'Oku 'ikai fie ma'u ha taha ia ke hoko ko ha "hia" kae ma'u hano ngaahi kaungāme'a tokolahi. Na'e liliu 'eku fakakaukaú mo 'eku tō'ongá koe'uhí he 'oku lelei ange ke te fiemālie ki he me'a 'okú te tui ki aí 'i ha'ate feinga ke fufū hoto anga totonú. ■

Ko ha Fanafana ‘o e ‘Ofa

“Ofa ki homou ngaahi fili, fai lelei kiate kinautolu ‘oku fehi‘a kiate kimoutolu” (Luke 6:27).

Fai ‘e Deborah Moore

Mei ha talanoa mo’oni.

Pehē mai e fine‘eiki ‘a Sēmisí, mo tuhu ki ha ki‘i tamasi‘i ‘i he holó he ve‘e loki Palaimelí, “Oku ‘i henī ‘a Kāsoni he ‘ahó ni.”

Na‘e ngū pē ‘a Sēmisí. Na‘e talau-sese tangakali pē ‘a Kāsoni mo sote motu‘a. Na‘e ‘ilo ‘e Sēmisí he ‘ikai teitei tuku he‘ene fa‘eé mo ‘ene tamaí ke ne tui ha fa‘ahinga me‘a pehē ki he lotú, ka ‘oku ‘ikai foki ke na teitei tuku ke hao hake ‘a Kāsoni ‘i he ngaahi me‘a lahi kehe na‘á ne faí.

Na‘e tuli ‘a Kāsoni ki tu‘a mei he kalaśí ‘i he uike kuo ‘osí ko ha‘ane taungtu ki he faiakó. Na‘á ne faka-kata ‘aki ma‘u pē ‘a e founiga teuteu ‘a Sēmisí mo luma‘i ia ‘i he‘ene hoko ko e tamasi‘i nounou taha ‘i he akó.

Na‘e pehē ‘e Sēmisí, “Fēfē kapau ‘e kaila kia Sisitā Uini pe kamata‘i ha kē?”

Talaange ‘e he fine‘eikí, “Oku ou tui ‘e sai pē me‘a kotoa. Kuo te‘eki pē ‘alu ‘a Kāsoni ia ki he lotú, pea mahalo ‘oku manavasi‘i.”

Ko e taimi ne kamata ai ‘a e kalaśí, ne ‘eke ‘e Sisitā Uini pe ko hai na‘e ha‘u mo ‘ene folofolá. Hikinima fakataha ‘a Sēmisí mo e toenga ‘o e kalaśí, ka na‘e kalokalo e ‘ulu ia ‘o Kāsoní. Na‘e hangē na‘e maá, ‘o ‘ohovale ai ‘a Sēmisí. Na‘e fa‘a fai ma‘u pē ‘e Kāsoni ha ki‘i tūkuhua ‘i he taimi na‘e ‘ikai ke ne fai ai ‘ene

ngāue mei ‘apí. Ka ko e lahi ange fakakaukau ‘a Sēmisí ki aí, ko e lahi ange ia ‘o ‘ene fifili pe ‘e fēfē kapau ko ha‘ane fuofua ‘alu ‘eni ki ha siasi fo‘ou.

Ne mono ange ‘e Sisitā Uini ‘ene folofolá kia Kāsoni ke ne faka‘aonga‘i. Ko e taimi ne a‘u mai ai kia Kāsoni ke ne lau e folofolá, ne kamata ke hoha‘a ‘a Sēmisí. Ko e hā ‘e hoko kapau ‘e lī ‘e Kāsoni ia e folofolá ki he falikí pe fakafisi ke lau?

Ka na‘e ‘ikai ke fakahoko ‘e Kāsoni ha taha ‘o e ngaahi me‘a ko iá. Na‘e sio-fakamama‘u pē ki he fo‘i leá mo fakafulofula. Hili ha taimi si‘i, kuo fakatokanga‘i ‘e Sēmisí ‘oku ‘ikai ke lava ‘a Kāsoni ‘o laukonga lelei. Na‘e te‘eki ke fakatokanga‘i ‘eni ‘e Sēmisí ki mu‘a ‘i he akó.

‘Okú ke pehē ko e hā ‘e fai ‘e Sēmisí? E kata‘i ‘e Sēmisí ‘a Kāsoni? Te ne tukunoa i pē ia? Ko e hā te ke fai kapau ko Sēmisí koe? Huke‘i ‘a e pēsi ke ke ‘ilo ‘a e me‘a na‘e hokó.

Ne punou atu 'a Sēmisi kia Kāsoni 'o fanafana ange, "Ko e mo'oni."

Ne mata 'ohovale 'a Kāsoni, ka na'á ne pu'aki 'a e fo'i leá mo hoko atu 'i hono lau 'o e vēsí. Ko e taimi pē na'e faingata'a ia ai 'i ha fo'i lea, ne tokoni ki ai 'a Sēmisi. Ko e taimi ne 'osi aí, ne tafoki hake 'a Kāsoni kia Sēmisi 'o ki'i kamo atu ki ai.

Na'e 'ikai ke fakapapau'i 'e Sēmisi pe 'e toe kehe 'a e ngaahi me'á 'i he akó hili

e me'a ko 'ení. Ko e me'a fakaolí he na'e 'ikai ke tokanga ia ki ai. Na'á ne ongo'i lelei 'i he'ene 'ilo na'e tokoni ki ha ki'i tamasi'i na'e angakovi ma'u ange pē ki ai, pea he 'ikai ke lava 'e ha taha ia 'o to'o 'a e ongo ko iá. ■

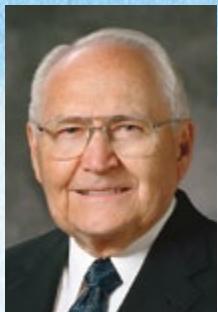

Na'a ku va'inga 'i ha 'aho 'e taha mo hoku ngaahi kaungāme'á 'i he mala'e va'ingá fe'unga mo ha kau mai ha ki'i ta'ahine 'e taha ki ai. Na'e 'iloa ia he'ene houtamaki ki he longa'i fānau kehé 'o 'ikai ke fu'u anga lelei. Na'e kamata ke ne liliu 'a e ngaahi lao 'o e va'ingá, peá u pehē ange leva, "Te ke lava pē koe 'o va'inga 'i ho'o founágá, ka te mau va'inga pē kimautolu fakatatau mo ia 'oku sai ia aí. Na'á ku 'ilo ne u uesia hono lotó. Na'á ku kumi ia ki mui ange peá u talaange, "Fakamolemole atu. Na'e 'ikai ke u 'uhinga he 'ikai ke ke lava 'o va'inga mo kimautolu." Talamai 'e ia 'oku sai pē ia. Mahalo pē 'oku 'ikai ke ma kaungāme'a mo e ki'i ta'ahine ko iá, ka 'oku ou tui na'á ku fai 'a e me'a na'e fie ma'u 'e Sīsū ke u fakahokó 'aki 'eku anga'ofa ki ai.

Likeni K., ta'u 9, Iutā, USA

KO IA FOKI

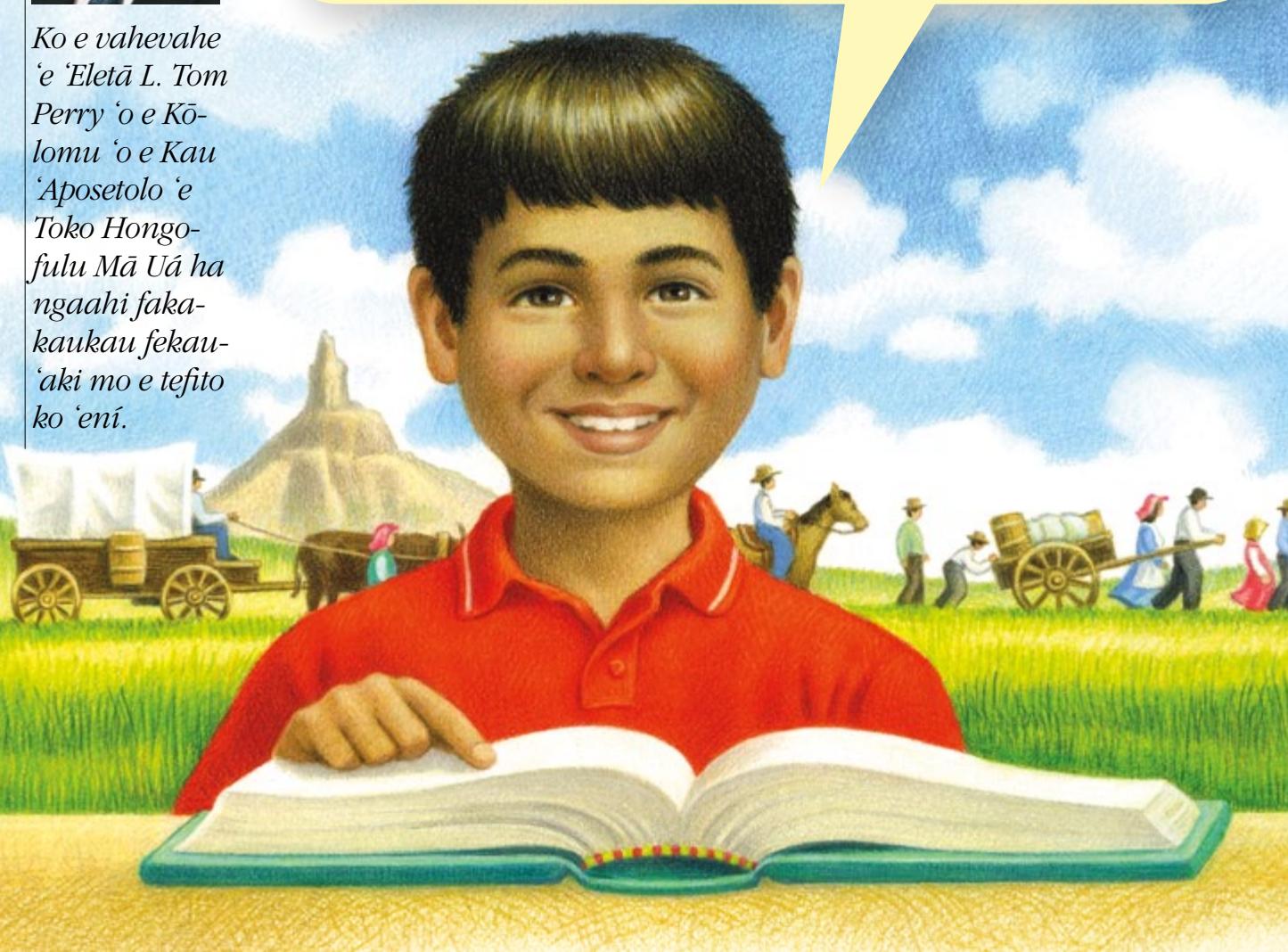

*Ko e vahevahe
'e 'Eletā L. Tom
Perry 'o e Kō-
lomu 'o e Kau
'Apostolo 'e
Toko Hongo-
fulu Mā Uā ha
ngaaahi faka-
kaukau fekau-
'aki mo e tefito
ko 'enī.*

Na'e mo'ui 'a e kau fuofua paioniá 'i ha taimi fuoloa kimu'a.

Ko e hā te u lava ke ako meiate kinautolú?

Ne tau fakamanatua he 'aho
24 'o Siulaí e tū'uta 'a e kau
paioiá ki he Tele'a Sôlekí.

Na'a nau tuku e me'a kotoa—
'a honau ngaahi 'apí, 'enau ngaahi
pisinisí, 'enau ngaahi ngoué, pea
na'a moe kau mēmipa 'ofeina
honau fāmilí--kae fononga ki he
maomaonganoá.

Na'e hulohula mo hiva 'a e kau

paioniá 'i he'enau kolosi 'i he
toafá. Ko ha founiga ia ke kei ma'u
ai honau lotó 'i he'enau fehang-
hangai mo e ngaahi faingata'a
fakalilifú.

Na'e ngāue 'a e kau fuofua
paioniá ke fokotu'u ha ngaahi kolo
faka'ofo'ofa 'i he malumalu 'o e
'otu mo'ungá, 'i ha tui mo'oni ki
he 'Otuá mo honau kau takí.

Ko ha tukufakaholo
nānau'ia mo'oni 'o e tuí,
lototo'á, pea mo e fakapotó-
potó ne tuku mai 'e he kau
paonia faka'ei'eiki ko iá ke
tau langa aí. ■

*Mei he "Ko e Founiga Kimu'a 'o e Fehanga-
hangai mo e Kaha'ú," Liahona, Nōv. 2009,
74; "A Meaningful Celebration," Ensign,
Nov. 1987, 70, 72.*

Ko Hono Fakahoko 'o e Hisitōliá

Fai 'e Chad E. Phares

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Oku nofo 'a Soma, 'Esitā (Eszter), pea mo Kata B. 'i Putapesi 'i Hungali, ko ha kolo lahi 'oku 'iloa hono hisitōliá he ngaahi palasí, ha'a tu'í, mo e ngaahi 'aati mo e ngaahi fale faka'ofo'ofá. Neongo 'oku ako 'e he fānaú 'a e

hisitōlia honau koló 'i he akó, ka 'oku nau toe mahu'inga'ia foki ke ako ki ha fa'ahinga hisitōlia kehe—ko e hisitōlia 'o e Siasí.

'Oku pehē 'e 'Esitā, ta'u 7, "Oku ou fie ako ki he taimi na'e lotu ai 'a e Siosefa Sāmita pea hā mai ki ai 'a e

Tamai Hēvaní mo Sīsuú."

'Oku sai'ia 'a Soma, ta'u 10, ke lau fekau'aki mo 'Alamā ko e Si'i. "Na'e kovi 'i he kamata'angá, ka 'oku ou sai'ia he'ene fili ke hoko 'o leleí."

'Oku 'ikai tokolahī ha kakai 'i Putapesi 'oku nau 'ilo kau kia Siosefa Sāmita mo 'Alamā ko e Si'i, ka 'oku 'amanaki 'a Soma, 'Esitā, pea mo Kata, ta'u 5, ko 'enau fakahaa'i ko ia 'a e sīpinga leleí mo fili 'a e totonú, 'e 'ilo lahi ange ai ha tokolahī 'o Hungali ki he Siasí. ■

Ko e lēsoni 'oku manako
taha ai 'a 'Esitā 'i he akō
ko e 'ātí.

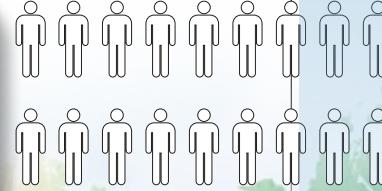

'Oku sa'iia
'a Soma ke
heka he'ene
pasikalá ofi
ki hono 'api.

'Oku fakafuofua ki he
tokotaha 'i he toko 2,200
kotoa pē he kakai 'i
Hungali 'oku hoko
ko ha mēmipa 'o
e Siasi.

Na'e pulusi 'a e Tohi 'a
Molomoná 'i he lea
faka-Hungali he 1991.

Ko e Temipale Falaipeeki
Siamané ko e temipale ofi
taha ia ki Putapesí. 'Oku
meimeい maile 'e 350 (kilo-
mita 'e 560) hono mama'ó.

Temipale
Falaipeeki
Siamané

SIAMANE

HUNGALI

Tahi
Uli'uli

Tahi Meteleniané

'Oku ou Fili ki he Totonú 'i He'eku **Mo'ui'aki 'a e Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ongoongolelei**

'E lava ke ke faka'aonga'i e lēsoni mo e 'ekitiviti ko 'ení ke lahi ange ai ho'o 'ilo ki he kaveinga 'a e Palaimelí ki he māhina ní.

Okú ke lava 'o fakakaukau
 atu ki ha'o 'alu 'o ngāue
 fakafaifekau kae 'ikai ke
 ke 'ilo'i pe te ke foki mai 'afe ki
 ho fāmilī? Ko e hā e ongo 'okú ke
 ma'u? Ko e hā te ke fai ke ke mateu-
 teu ai?

Na'e ō 'a e ngaahi foha 'e toko
 fā 'o e Tu'i ko Mōsaiá—'a 'Āmoni,
 'Ēlone, 'Ominea, pea mo Himi-
 nai—pea mo honau kaungāme'a
 ko 'Alamaá 'o ngāue fakafaifekau
 'i ha ta'u 'e 14. Na'e mei hoko ha
 taha pē 'i he ngaahi foha 'o Mōsaiá
 ko ha tu'i 'o honau fonuá, ka na'a
 nau muimui 'i honau lotó. Ne nau
 ului mo 'Alamaá ki he ongoongo-
 lelei 'o Sisū Kalaisí, pea nau loto ke

vahevahe 'a e ongoongolelei mo e
 kakai Leimaná, 'a honau filí.

Na'e 'ilo 'e he kau talavoú ni he
 'ikai ke nau lava 'o fakahoko 'enau
 ngāue fakafaifekaú ta'e kau ai e
 mālohi mei he 'Otuá. 'Oku faka-
 malata'i 'e he 'Alamaá 17:2-3 'a e
 founiga ne nau ma'u ai 'a e mālohi
 ko 'ení: "Na'a nau fakatotolo faive-
 lenga 'i he ngaahi folofolá, koe'uhí
 ke nau 'ilo'i 'a e folofola 'a e 'Otuá.
 . . . Na'a nau fa'a lotu mo 'aukai
 lahi; ko ia na'a nau ma'u 'a e mā-
 lohi 'o e kikité, pea mo e laumālie
 'o e fakahaá, pea 'o ka nau ka akonaki
 'oku nau akonaki 'i he mālohi
 mo e mafai mei he 'Otuá."

Na'e tokoni 'a e 'aukaí mo e lotú

ki he kau talavoú ni 'o nau ma'u 'a
 e ngaahi tāpuakí mei he 'Otuá. Te
 ke lava 'o 'aukai mo lotu, hangē ko
 'Alamā mo e ngaahi foha 'o Mō-
 saiá, ke teuteu ke ma'u e ngaahi
 tāpuaki kuo teu 'e he Tamai
 Hēvaní ma'aú. ■

Hivá mo e Folofolá

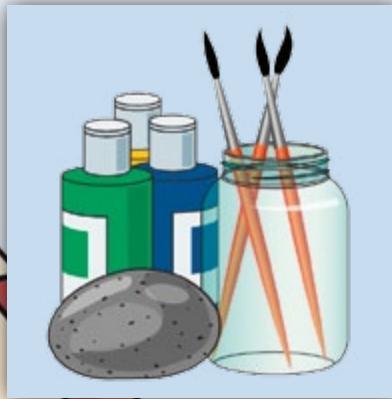
- "Ko e Tangata Potó mo e Tangata Valé," *Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 132.
- 1 Nīfai 3:16.

Ko Koe Pē

Tuku ha fo'i maka lanu faka'ofo'ofa 'i ho mohengá ko ha fakamanatu ke ke lotu mo vahevahé mo e Tamai Hēvaní 'a e me'a 'okú ke 'aukai ki ai. Hili ho'o lotu ke kamata ho'o 'aukai, tuku 'a e fo'i maká he falikí 'o ofi pē ki ho mohengá. Ko e taimi 'e 'osi ai ho'o 'aukai, 'e hoko 'a e fo'i maká ko ha fakamanatu ke ke tū'ulutui 'o lotu. Te ke lava 'o faka'aonga'i 'a e fo'i maká ni 'i he Sāpate 'aukai 'o e māhina kotoa pē pea mo e taimi 'e fai ai ha'amou 'aukai makehe mo homou fāmilí, uōtí, pe koló.

Te ke fie ma'u:

ha fo'i maka hamolemole pe fo'i patapata 'e taha.
vali-lolo pe 'ū peni kala fakalanulanu
polosi vali

Taimi FKT: Lotú mo e 'Aukai.

Alea'i fakafāmili hono mahu'inga 'o e lotu ki mu'a pea mo e 'osi 'o ha 'aukai. Ko e taimi 'e 'aukai hoko ai homou fāmilí, alea'i ha taumu'a ki ai. Kamata ho'omou 'aukai 'aki ha lotu 'o fakatau-folofola ki he Tamai Hēvaní fekau'aki mo e 'uhinga 'oku mou 'aukai ai.

Ko e FAKAMO'ONI 'a Tōmasí

"Ko au, ko e 'Eikí, 'oku ou foaki kiate kimoutolu ha fakamo'oni ki hono mo'oní" (T&F 67:4).

Fai 'e Joshua J. Perkey

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oní

Ko ha efaifi fakafāmili 'i 'api, pea na'e 'i ai ha konga 'a e taha kotoa pē ke fakahoko. Na'e tataki 'a e fine'eikí. Fai 'e he tangata'eikí 'a e lēsoní. Na'e tokanga'i 'e he fānaú 'a e lotú, hivá, pea mo e 'ekitivitií—tukukehe pē 'a Tōmasí. Ko e uike ní, ko Tōmasí te

ne fai 'ene fakamo'oní, pea na'e ki'i ongo'i mā.

Na'e 'osi fakahoko 'e Tōmasí 'ene fakamo'oní ki mu'a, ka kuo fuoloa, pea 'oku 'ikai ke ne fu'u manatu'i 'a e me'a 'oku totonu ke ne lea'akí. Ko ia, 'i he 'osi 'a e 'uluaki hivá pea fakahoko mo e lotú, kuo mata fakafulofula 'a Tōmasí ia.

Fakamanatu'i ange 'e he fine'eikí, "Ko ho taimí 'eni."

Sio pē 'a Tōmasí ia ki tu'a 'i he matapā sio'atá ki he fu'u 'akau lau ma'ui'ui, mahalo 'o faka'amu te ne lava 'o talange 'a e me'a ke ne fai.

Ne tangutu leva 'a e tangata'eikí he tafa'aki 'o Tōmasí 'o 'eke ange pe ko e hā 'a e palopalemá.

Fanafana ange pē 'a Tōmasí, "'Oku 'ikai ke u 'ilo 'e au pe ko e hā 'a e fakamo'oni."

Na'e pehē ange tangata'eikí, "Sai,

te u lava 'o tokoni atu kia koe. Ko hono fakamatala mai ia kiate kimau-tolu 'o e ngaahi me'a 'okú ke 'ilo 'oku mo'oni pe ngaahi me'a 'okú ke tui ki aí. Te ke lava 'o fakamatala 'a e founa na'a ke manako ai he lau folofolá. 'Oku tokoni ma'u pē ia ke ke ongo'i ai e Laumālié."

Ka na'e 'ikai ongo'i mateuteu 'a Tōmasi. Na'e sio fakamama'u ki ai 'a e taha kotoa, 'o tatali ke ne fai ha fa'ahinga me'a. Na'a ne kalokalo pē hono 'ulú 'o'ona. "He 'ikai ke u lava 'e au. 'Oku 'ikai ke u 'ilo 'e au pe ko e hā ia."

Na'e milimili leva 'e he tangata'eikí 'a e 'ulu 'o Tōmasi. "Sai pē ia. Te ke lava 'o fai ia 'i ha taimi kehe."

Na'e tangutu 'a Tōmasi 'i hono mohengá ki mui ange 'i he efiafi ko iá mo 'ene Tohi 'a Molomoná. Na'e tonu pē tangata'eikí—na'e hanga ma'u pē 'e he lau 'o e folofolá 'o 'ai ke ne ongo'i lelei ange. Na'e feinga ke ne lau ha vahe 'e taha 'i

he 'aho kotoa pē, ka na'e kamata ke fu'u lōloa 'a e ngaahi vahé. Na'a ne fakaava leva 'ene folofolá ki he 1 Nīfai 17.

Fanafana hake 'a Tōmasi, "Ko ha vahe lōloa ia!" Na'e fai leva ha'ané lotu ki he Tamai Hēvaní 'o kole ha tokoni. Pea toki fakatumutumu 'i he vave 'o e 'osi 'a e taimí.

Ki mu'a pea tāmate'i 'e Tōmasi 'ene māmá, kuo hū mai 'a e tangata'eikí ke fakalea ki ai kae mohe.

"Okú ke 'ilo ha me'a, Teti?"

"Ko e hā, siana?"

"Na'e 'ikai ke u lau 'eku folofolá 'i ha uike kakato 'e taha koe'uhí he 'oku faka'au ke fu'u lōloa 'a e ngaahi vahé. Ka 'i he pōnī na'a ku fie ma'u ke lau 'a e folofolá, pea na'a ku fai ai ha lotu, pea ne tokoni mai kiate au 'a e Tamai Hēvaní. Na'a ku lau kakato ia, pea na'e hangē pē ia ha miniti 'e nimá. Ko ha me'a lelei 'a e lotú."

Na'e 'eke ange 'e he tangata'eikí

mo malimali, "Tōmasi, 'okú ke 'ilo 'a e me'a na'a ke toki lea'akí? Na'a ke toki vahevahe mai ho'o fakamo'oní!"

Ne 'eke ange 'e Tōmasi, "Mo'oni? Ko e hā ho'o 'uhingá?"

"Ko e taimi 'okú ke fakamatala ai ki he lotú mo 'ene tokoni kiate koé—ko ha fakamo'oni ia 'o e lotú."

Ki'i tō hifo e ngutu 'o Tōmasi 'o ava 'i he'ene 'ohovalé. Na'e fakakaukau ki he ngaahi taimi kotoa ne ako'i ai ia 'e he kakaí fekau'aki mo e fakamo'oní. Na'a ne toki fakatokanga'i *kuó ne fai 'ene fakamo'oní!*

Na'e ongo'i fiefia 'a Tōmasi mo ne ongo'i hangē 'oku fie katá. Na'e fā'ofua leva ki he'ene Tangata'eikí.

Na'e pehē 'e Tōmasi, "Mani, ne u lava 'o fai ia! Teti, 'e lava ke u fai 'eku fakamo'oní 'i he uike kaha'ú 'i he efiafi fakafāmil? 'Oku mahino pē 'oku 'ikai ko hoku taimi, ka 'oku ou fie fakamatala fekau'aki mo e lotú."

Talaange 'e he Tangata'eikí, "'Oku ou tui ko ha fakakaukau lelei ia."

'I he mavahe 'a e Tangata'eikí mei he lokí, ne fakakaukau leva 'a Tōmasi ki he ngaahi me'a kotoa na'e hoko 'i he 'aho ko iá. Na'e fakamālō koe'uhí ko e fāmilí, folofolá, pea mo ha ngaahi me'a lahi kehe. 'I he taimi pē ko iá, na'e fakamālō lahi tahá koe'uhí ko ha fakamo'oni. Kuó ne 'ilo e founa ke vahevahe ai ha fakamo'oni pea mo hono 'uhingá. ■

"Te ke fakatokanga'i
ko e taimi te ke
vahevahe ai ho'o
fakamo'oní 'e toe
mālohi ange."

'Eletā Robert D. Hales 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "The Importance of Receiving a Personal Testimony," *Ensign*, Nov. 1994, 20.

Ko ha Fakamo'oni 'Oku Tupulaki

Oku hangē 'a e fakamo'oni 'Oku ha 'ulu'akau faka'ofo'ofá. 'Oku nau tupu sī'isī'i pē he taimi kotoa, pea 'oku nau fie ma'u ha tauhi mo ha malu'i. Muimui 'i he ngaahi fakahinohino 'i laló ke 'ai 'a e ki'i fu'u 'akau ko 'ení ke mo'ui lelei mo faka'ofo'ofa.

Ko e taimi 'okú ke 'ilo'i ai 'oku mo'oni ha me'a, 'okú ke ma'u ha fakamo'oni ki he fo'i mo'oni ko iá. 'Oku tokoni atu 'a e Laumālie Mā'oni'oní ke mahino kiate koe 'a e mo'oni 'i ho 'atamaí pea mo 'oatu ha ongo 'o e nonga, fiefia, maama, pe 'ofa 'i ho lotó. Valivali ha matala'i 'akau 'i he peesi ko 'ení 'i he taimi kotoa pē te ke lau ai ha me'a 'i lalo 'okú ke 'ilo'i 'oku mo'oni.

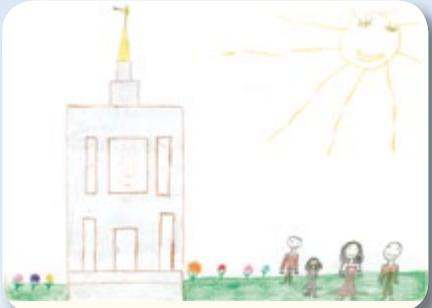
- Ko e 'Otuá 'a 'eku Tamai Hēvaní 'ofá.
- 'Oku fanongo mai 'a e Tamai Hēvaní mo tali 'eku ngaahi lotú.
- Tu'unga 'i he Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí, te u lava leva ke toe mo'ui mo 'eku Tamai Hēvaní 'i ha 'aho.
- Na'e fakafoki mai 'e Siøsefa Sāmita 'a e ongoongolelei ki māmani.
- 'Oku 'i ai hatau palōfita 'i māmani he 'ahó ni.
- 'Oku ako'i au 'e he folofolá 'i he me'a 'oku finangalo 'a e Tamai Hēvaní ke u 'iló.

'Oku faka'au 'o mālohi ange ho'o fakamo'oni 'i he taimi 'okú ke fai ai e ngaahi fili leleí, 'o tatau pē mo e tupu 'a e 'akaú 'i he taimi 'okú ne ma'u ai ha vai mo ha huelo 'o e la'aá. 'Oku tu'u atu 'i lalo ha ngaahi founa te ke lava ai ke fakamālohia ho'o fakamo'oni. Valivali ha la'i 'akau 'i he pési ni 'i he taimi kotoa pē 'okú ke fai ai ha fa'ahinga me'a he māhiná ni ke tokoni ke tupulaki ho'o fakamo'oni.

- Lotu ki he Tamai Hēvaní.
- Fai 'eku fakamo'oni 'i he efi-afi fakafāmili 'i apí pē 'i he lolotonga ha malanga 'i he Palaimelí.
- Lau 'a e folofolá.
- Fakafanongo mo ako 'i he lolotonga 'o e Palaimelí mo e houalotu sākalamēniti.
- Tohi fekau'aki mo ho'o faka'mo'oni 'i ho'o tohinoá.
- Anga'ofa ki he ni'ihī kehē.
- Lau 'a e me'a ne tohi 'e he kau palōfita fekau'aki mo e faka'mo'oni. (Te ke lava 'o kamata'aki 'a e "Ko e Siasi Mo'oni" ne fai 'e Palesiteni Henelī B. 'Aealingi 'i he Liahona) 'o Ma'asi 2009. ■

TĀ FAKATĀTA'A' E BRAD CLARK

Ko 'Etau Pēsí

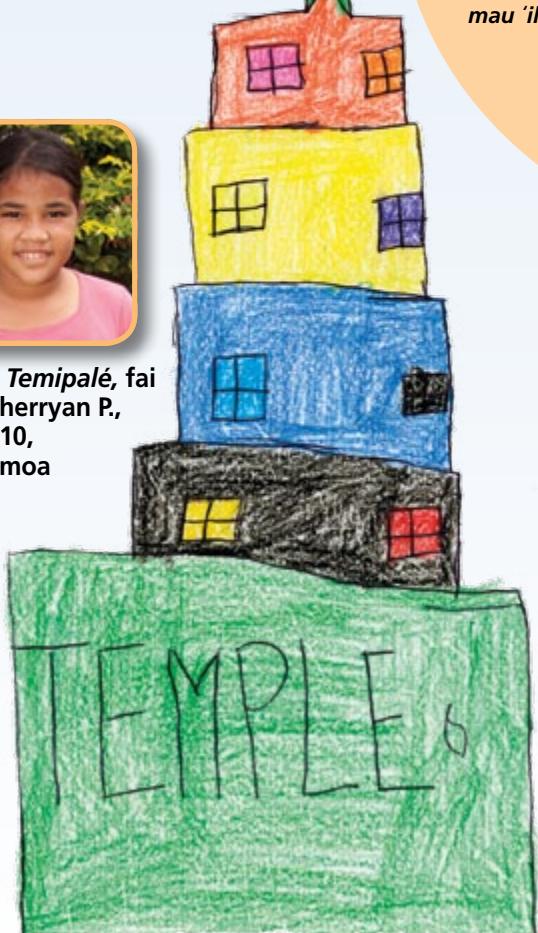
Alina A., ta'u 7, 'Iukuleini

Ko Hoku Fāmili, fai 'e Lucas O., ta'u 5, Palāsila

Ko e Temipalé, fai 'e Scherryan P., ta'u 10, Ha'amoa

'Oku manako 'a 'lusini Y., ta'u 12, mei Malēsiá ke veimau faka-Siaina mo 'ene kui tangatá. 'Oku toe sai'ia foki ke va'inga pasiketipolo mo petiminitoni 'i hono taimi 'ataá mo hono ngaahi kaungāme'á. 'Oku manako ke fakakaungāme'a fo'ou mo fanongo ki he ngaahi hiva faka-Siainá.

'OKU MAU 'ILO'I 'OKÚ NE MO'UI MO 'OFA 'IATE KIMAUTOLU

'Oku mau lau 'a e folofolá mo ako 'a e ngaahi akonaki 'a Sisū Kalaisí mo 'emau mātu'á he efiafi kotoa pē. Ko e taimi 'oku mau fanongo ai ki he lea 'a e kau taki 'o e Siasí 'i he konifelenísi mo to'o hangatonu mei he folofolá, 'oku mau 'ilo'i 'a e ngaahi akonaki koe'uhí he ne mau 'osi ako ia mo homau fāmili. 'Oku mahino kiate kimautolu 'a e mahu'inga 'o hono ako faka'aho 'o e folofolá. 'Oku mau 'ilo ko e fānau kimautolu 'a e Tamai Hēvaní, 'okú Ne mo'ui, pea 'okú Na 'ofa mo Sisū Kalaisí 'iate kimautolu.

Tōmasi A., ta'u 8; 'Elone A., ta'u 6; mo Sesilia A., ta'u 10, 'Asenitina

'OKU OU MANAKO KE FOKOTU'U HA NGAAHI TAUMU'A

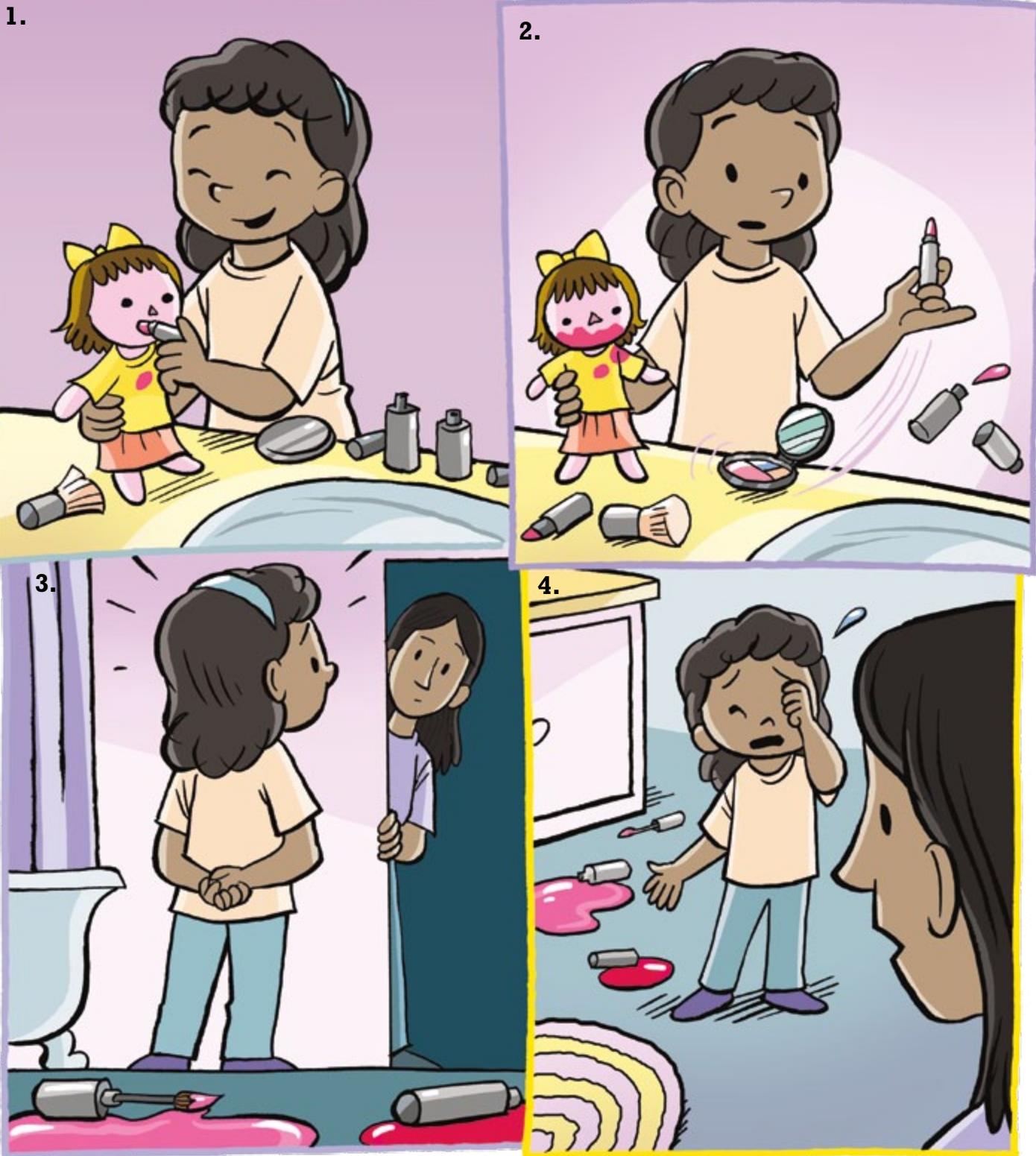
Na'á ku tuitui ha pilo 'o tu'u ai e fakatātā 'o Sisū koe'uhí he ko e taha ia 'o 'eku ngaahi taumu'á. 'Oku ou fakamālō 'i hoku papitaisó. 'Oku ou manako ke tauhi ha kī'i tohi ke u lava ai 'o hiki 'eku ngaahi taumu'á. 'Oku ou sai'ia ke fai ha ngaahi me'a, pea 'oku ou siofi 'eku fine'eikí mo fai ma'u pē 'a e me'a 'okú ne fakahokó. Miliame C., ta'u 8, Mekisikou

'Oku Fai 'e Kelisī ha Fehalaaki

Fai 'e Jane McBride Choate
Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"'Oku mau tui 'oku totonu ke faitotonu [Ngaahi Tefito 'o e Tuí 1:13]. . . .

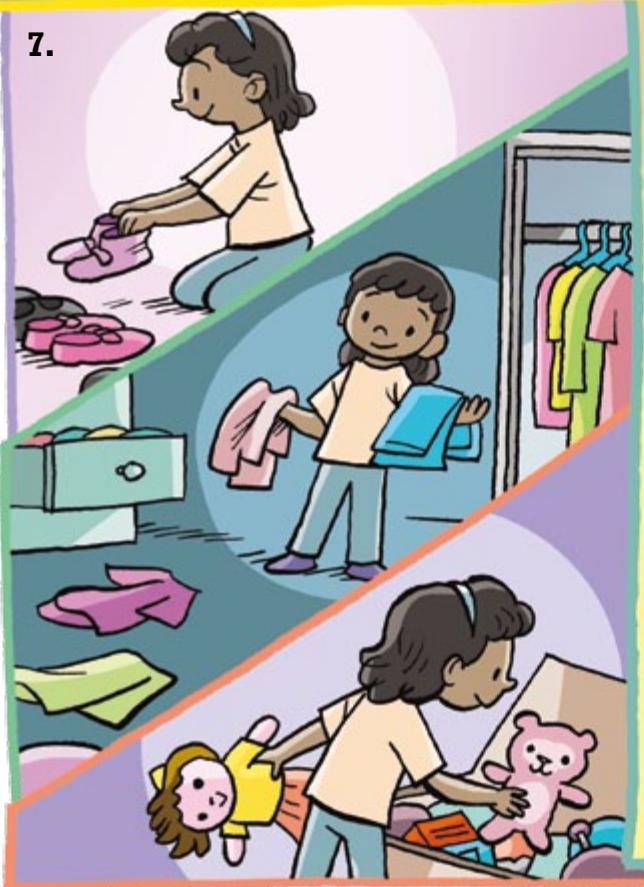
5.

6.

7.

8.

AKO MEI HE NGAahi FEHĀLĀKÍ

Fai 'e Darcie Jensen

Oku tau fakahoko he taimi 'e ni'ihi ha ngaahi fehālaaki, hangē ko ia ne fai 'e Kelisií. Ko e taimi 'oku tau fai ai ha fehālākí, te tau lava 'o fakahaai 'oku tau loto fakatomala. Vakai ki he ngaahi fakatātā 'i he peesi ko 'ení. Siakale'i 'a e fakatātā 'i he kōlomú taki taha 'oku kehe mei hono toé.

1. Tali na'a ke fai ha me'a 'oku hala.

2. Pehē, "Fakamolemole atu," pea kole fakamolemole.

3. Palōmesi he 'ikai ke ke toe fai ia.

4. Fai ho'o lelei tahá ke fakatonutonu e me'a na'a ke fehālaaki aí.

TE U LAVA 'O FAITOTONU.

Ko e ki'i tamasi'i i he fakatātaá 'oku faitotonu. Vakai angé pe te ke lava 'o 'ilo'i ha fo'i pulu, fo'i te'elango, telefoni to'oto'o, uasi, kükisi, kuli, tamapua, fulufulu'i manupuna, peni-vahevahe, konga pai, folofolá, pea mo ha sēpuni.

Ko e
Tohi'a
Molomona

Ngaahi Ongoongo ‘o e Siasí

Vakai ki he news.lds.org ke ma'u ha ngaahi ongoongo mo ha polokalama faka-Siasi lahi ange.

Kau Palesiteni Faka-Misiona Fo'ou na'e Uiu'i ke Ngāué

Na'e fakahā 'e he Siasí 'a e hingoa 'o ha kau palesiteni fakamisiona fo'ou 'e toko 110 'i he konga kimu'a 'o e ta'u ní. Ko honau tokolahi 'e kamata he māhiná ni honau uiui'i ta'u ua pe ta'u tolú, fakataha mo honau uaifi.

MISIONÁ	PALESITENI FO'OU
'Āsenitina Pahia Palangá	Manuel Parreno
'Āsenitina Niukuení	Paul R. Lovell
'Aositelélia 'Atelaité	Bradley D. Carter
'Aositelélia Pēfí	R. Bruce Lindsay
'Aositelélia Seneé	Philip F. Howes
Pelisiume Netalení	Alden C. Robinson
Palásila Pelemí	Jose C. Scisci
Palásila Pelo Holisoniteí	Paschoal F. Fortunato
Palásila Kemipiná	Carlos E. Perrotti
Palásila Uiapá	Keith R. Reber
Palásila Pooto 'Alekī Noaté	D. Layne Wright
Palásila Pooto 'Alekī Sauté	Palménio C. Castro
Palásila Salavatoa Sauté	Marcelo Andrezzo
Palásila Sao Paulo Īsité	Ronald A. Ferrin
Palásila Telesiná	Alvacir L. Siedschlag
Pulukālia Sōfiá	Michael S. Wilstead
Kalefōnia 'Okalani/ Seni Felenisisikoú	David N Weidman
Kalefōnia Seni Fenanitoó	Kenneth T. Hall
Kalefōnia Sanitā Losá	Rene R. Alba
Kemipōtia Nomu Pení	David C. Moon
Kānata Kalakelí	Howard Nicholas
Kānata Halifekí	Brian Leavitt
Kānata Uinipekí	Kirk M. Thomas
Sile Sanitiako īsité	David L. Wright
Sile Vina tele Maá	Frederico M. Kählein
Siaina Hongo Kongó	Val D. Hawks
Kolomupia Pokotā Noaté	Mark F. Andelin
Kolomupia Pokotā Sauté	Letvin Lozano
Kolomupia Meteliní	Roberto O. Pitarch
Kositā Lika Seni Hösē	Chad R. Wilkinson

MISIONÁ	PALESITENI FO'OU
Lepupelika Fakatemokalati 'o Kongokoó	Phillip W. McMullin
Tenima'ake Koupeniheikení	Shawn D. Sederholm
Lepupelika Tominikeni Sanitiakó	John Douglas
'Ingilani Pēmingihemí	R. Craig Rasmussen
'Ingilani Lonitoní	David J. Jordan
'Ingilani Lonitoní Sauté	Roger C. Millar
Falanisē Lioní	Blake M. Roney
'Atalanitā Siōsiá	John R. Harding
Siamane Pealiní	Henry W. Kosak
Kana Kumasi	Leon A. Holmes
Kalisi 'Atenisí	Eric B. Freestone
Haiti Poata Pilinisí	Hubermann Bien-Aimé
Honitula Komaiakuelá	Candido Fortuna
Hungali Putapesí	Lowell V. Smith
'Aitahō Pokateló	Marvin T. Brinkerhoff
'Ilinoisi Sikākoó	Jerry D. Fenn
'Initia Niu Telí	Peter E. Sackley
Siapani Fukuoká	C. Samuel Gustafson
Siapani Tokioó	L. Todd Budge
Kōlea Soulú	Brent J. Christensen
Matakasikā 'Anitananalivó	David R. Adams
Meulileni Palatimoá	Mark L. Richards
Masasūseti Positoní	Daniel W. Packard
Mekisikou Kuenavaká	Bruce C. Kusch
Mekisikou Kuatalahalá	G. Wesley Wagner
Mekisikou Kuatalahala īsité	Luis F. Camarillo
Mekisikou Hemosiló	Alberto E. Hernandez
Mekisikou Mekisikou Siti Sauté	Roberto Valadez
Mekisikou Monitelei Uēsité	Edward M. Swapp
Mekisikou Puepulā Noaté	Ralph N. Christensen
Mekisikou Tamipikó	Ralph B. Jordan III
Mekisikou Halapaá	Paulo Lopez
Misisipi Siakisoní	Mark J. McDonough
Monitana Pilingí	Kris J Mecham

Ngaahi Misiona Fo'ou Ne Fokotu'ú

Kuo fokotu'u 'e he Siasí ha ngaahi misiona fo'ou 'e valu pea fakataha'i ha misiona 'e taha mo ha ngaahi misiona 'oku nau vāvāofí koé'uhí ke fakafekau'aki e ngaahi ma'u'anga tokoní mo e ngaahi liliu 'o e fiema'ú.

'Oku fokotu'u 'a e **Misiona Kolomupia Meteliní** 'aki hano vaeua mai ki ai e Misiona Kolomupia Pelenikuilá mo e Misiona Kolomupia Kalí.

'Oku fokotu'u 'a e **Misiona Kana Kumasi** 'aki hano vaeua mai ki ai 'a e Misiona Kana 'Ekulaá mo e Misiona Kana Keipi Kousí.

'Oku fokotu'u 'a e **Misiona Mekisikou Halapaá** 'aki hano vaeua 'o e Misiona Mekisikou Velakulusí.

'Oku vahevahe 'a e Misiona Mekisikou Puepalaá ke fokotu'u ai 'a e **Misiona Mekisikou Puepalaá Noaté mo e Misiona Mekisikou Puepalaá Sauté**.

'Oku fokotu'u 'a e **Misiona Vanuatu Pooti Vilá** 'aki hano vaeua mai ki ai 'a e Misiona Pápua Niu Kini Pooti Molesipií mo e Misiona Fisi Suvá.

MISIONÁ	PALESITENI FO'OU
Mōsamipiiki Maputó	Paulo V. Kretly
Nepulasikā 'Omahaá	Michael D. Weston
Nevata Linó	David N. Hermansen
Niu Mekisikou Fāmingitoní	Doyle L. Batt
Niu 'Ioke Niu 'Ioke Noaté	Thomas B. Morgan
Niu 'Ioke Niu 'Ioke Sauté	Kevin E. Calderwood
Niu 'Ioke Utikaá	Joseph B. Wirthlin Jr
Naisīlia Kalapaá	John E. Kosin
Kalolaine Noate Sāloté	Ronald L. Craven
Kalolaine Noate Lāleí	Marc A. Bernhisel
Noaue 'Osiloú	Don A. Evans
'Ohaiō Kilivilení	Michael L. Vellinga
'Ōkalahoma Tulusaá	Scott K. Shumway
Pápua Niu Kini Pooti Molesipií	Suliasi Vea Kaufusi
Palakuai 'Asanisoní	P. David Agazzani
Pelū Lima Lotolotó	Alan M. Borg
Pelū Lima Sauté	Sean Douglas
Pelū Piulá	Chad A. Rowley
Filipaini Pakolotó	Marlo O. Lopez
Filipaini Pakuioó	William J. Monahan
Filipaini Laoaká	Julius Jonah F. Barrientos
Potukali Lisiponí	Stephen L. Fluckiger
Lüsia Lositove-na-Tonú	William H. Prows

Na'e fokotu'u 'a e **Misiona 'Iutā Sōleki Siti Uēsité** mo e **Misiona 'Iutā Sōleki Siti Lotolotó** mei hano toe fenga'unu'aki e ngaahi ngata'anga 'o e Misiona 'Iutā Sōleki Siti, Misiona 'Iutā Sōleki Siti Sauté, mo e Misiona 'Iutā 'Okitení.

'Oku fokotu'u 'a e **Misiona Lino Nevatá** mei hano toe fenga'unu'aki e ngaahi ngata'anga 'o e Misiona Nevata Lasi Vēkasí mo e Misiona Nevata Lasi Vēkasí Uēsité.

Kuo veteki 'a e **Misiona Lüsia Mosikou Uēsité** ki ha ngaahi misiona kekehe ko e Misiona Palatikí, Misiona Lüsia Novosipesikí, mo e Misiona Lüsia Mosikóú.

'E fakahoko 'a e ngaahi liliu 'i Siulai, 'a ia 'e fakahoko ai 'a e ngaahi liliu 'o e kau taki 'o e ngaahi misioná. Ko e ngaahi misi-ona 'e 347 he taimí ni he funga māmaní.

Ke ma'u ha mape 'o e ngaahi misiona fo'ou ne toki fokotu'u, vakai ki he ldschurchnews.com/articles/62067/New-missions-created.html ■

MISIONÁ	PALESITENI FO'OU
Lüsia Valitivositoká	Gregory S. Brinton
Sikotilani/'Ailaní	Alan H. Brown
Singapoá	Bradley S. Mains
Takouta Saute Kolo Lepítí	Curtis E. Anderson
Sipeini Pāseloná	Mark L. Pace
Sipeini Metulití	Scott T. Jackson
Sipeini Malaká	Monte M. Deere Jr.
Taiuani Taipei	David O. Day
Tekisisi Hiusitoní Sauté	Brian K. Ashton
Taileni Pengikokí	David M. Senior
'Iukuleini Tenepulōpetulovosikíí	J. Robert van Bruggen
'Ulukuai Monitivitioó	David K. Armstrong
'Iutā 'Okitení	Maurice D. Hiers Jr.
'Iutā Polovó	John A. McCune
'Iutā Sōleki Siti Lotó	Richard W. Moffat
'Iutā Sōleki Siti Uēsité	Earl S. Swain
Vanuatu Pooti Vilá	Larry E. Brewer
Venesuela Pāseloná	Juan C. Chacin
Venesuela Malakaipoó	Juan F. Zorrilla
Uāsingatoni DC Sauté	Matthew L. Riggs
Uāsingatoni Sipoukeiní	Donald E. Mullen
'Initia Hihifó	Daniel S. Mehr II
Simipāpuē Halalé	Bryson C. Cook

Na'e vakai 'a 'Eletā Tālini H. 'Oakesi mo hono uaifi ko Kiliteni, 'a ia na'á na ngāue fakafaifekau 'i he Misiona Senitai, ki he fakalakalaka kuo fakahoko 'i Siapani talu mei he peau-kula mo e mofuike fakatu'utāmaki 'i Mā'asi 2011.

Vakai'i 'e 'Eletā 'Oakesi 'a Siapani Hili ha Ta'u 'e Taha mei he Mofuiké

Na'e 'a'ahi 'a 'Eletā Tālini H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apotetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá mo 'Eletā Tōnolo L. Holositulomu 'o e Kau Palesitenisi 'o e Kau Fitungofulú ki he fonusu 'o fakahoko ha pōpoaki 'o e 'amanaki lelei mo e 'ofa, 'i he 'osi 'eni ha meimeimei ta'u 'e taha, hili hono uesia 'e he mofuiké mo e peau-kulá 'a Siapani.

Na'e fononga 'a 'Eletā 'Oakesi mo 'Eletā Holositulomu pea mo hona ongo ongo uaifi, 'a Kilisiteni 'Oakesi mo Taieni Holositulomu, 'i ha 'aho 'e 12 'i Fēpueli ki he 'Elia 'Ēsia Tokelau, 'o afe 'i Kumamoto, Nakasaki, pea mo Tokiō, pea pehē ki ha ngaahi kolo matāfanga lahi foki 'i he 'elias Tokohukú.

Na'e fakamatala'i 'e 'Eletā 'Oakesi 'i he Church News ha taha 'o e tau-mu'a e folau: "Ne mau feinga ke fai ha fakafiemālie 'i he hilí 'o e fakatamaki fakanatulá pea mo e peau-kula na'e hoko 'i he ta'u nai 'e taha kuo hilí pea mo fai e fakamo'oni mo

e akonaki 'oku mau fa'a fakahoko ma'u pē 'i he'emaufakataha mo e kau faifekaú pea mo e kāngalotu 'o e Siasí."

Na'e fakataha 'a 'Eletā 'Oakesi mo ha kau taki kehe 'o e Siasí mo e Kāngalotu, kau faifekau, pea mo ha ni'ihi kehe 'i Siapani 'o poupu'i kinautolu ke nau "kumi ha founiga 'e hanga ai 'e he 'Eikí 'o fakatapui 'a [honau] ngaahi faingata'a'ia ke hoko ko ha tāpuaki kiate [kinautolu]."

Ke mou lau feku'aki mo e ngāue 'a ha kau taki kehe 'o e Siasí he funga māmaní, kau ai 'a 'Eletā M. Lāsolo Pālati 'i Palāsila, 'Eletā Sefili R. Hōlani 'i Afiliaka Hihifo, 'Eletā Tēvita A. Petinā 'i he 'Otu Kalipiané, 'Eletā Kuenitonni L. Kuki 'i Aositelēlia mo Nu'u Sila, 'Eletā D. Toti Kulisitofasoni 'i 'Ulupo Loto-loto, mo 'Eletā Nila L. 'Enitasoni 'i Palāsila, vakai ki he news.lds.org mo e prophets.lds.org. ■

Kole 'a e Siasí ki he Kāngalotu ke Mahino Mu'a Kiate Kinautolu 'a e Ngaahi Tu'utu'uni 'o e Hisitōlia Fakafāmilí

Fai 'e Sarah Jane Weaver

Tokoni 'étita 'o e Ngaahi Oongoongo 'o e Siasí

Oku kole 'a e kau taki 'o e Siasí ki he Kāngalotu 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Ní ke nau ako mo 'ai ke mahino lelei 'a e ngaahi tu'utu'uni ki he hisitōlia fakafāmili 'a e Siasí fekau'aki mo hono fakahū 'o e ngaahi hingoá ki he ngaahi ouau fakatemipalé.

Na'e pehē 'e Tenisi C. Pilimiholo (Dennis C. Brimhall), ko e talēkita pule 'o e Potungāue Hisitōlia Fakafāmili 'a e Siasí, ko e ngaahi tu'unga ki hono faka'aonga'i 'o e uepisaiti ko e NewFamilySearch.org na'e fokotu'u ia "i he ngaahi 'uhinga 'o e fakakaukau lelei, ngaahi 'uhinga fakatokāteline, pea mo e ngaahi 'uhinga 'o e faka'apa'apa."

Ko e ngaahi tu'ungá 'oku faingofua mo hangatonu. 'Oku pehē 'e he tu'utu'uní kuo pau ke tali 'e kinautolu kotoa 'oku nau faka'aonga'i, 'i he taimi kotoa pē te nau fetu'utaki ai ki he uepisaiti, "Oku 'ikai totonu ke fakahū 'e kinautolu 'oku nau faka'aonga'i ha ngaahi hingoá 'o ha kakai 'oku 'ikai ke nau kāinga ki he ngaahi ouau fakaofonga 'o e temipalé, kau ai e ngaahi hingoá 'o ha kakai 'iloa pe manakoa, pe ko ē 'oku tānaki mei ha ngaahi ngāue to'o-hingoá 'oku te'eki fakangofuá."

Ko hono toe fakamamafa'i 'o e ngaahi faka-hinohinó, 'a ia 'oku toe fakamatala'i pē 'i he Tohi Tu'utu'uni Fika 2, 'o e Siasí 'oku makatu'unga ia 'i hono maumau'i kimui ni mai 'o e tu'utu'uni ki he papitaiso fakaofonga 'o e Siasí.

Na'e pehē 'e Misa Pilimiholo, "Ko e taha e ngaahi me'a 'oku fie ma'u ke tau manatu'i ko e fakatotolo ko ia hotau familí mo e teuteu 'o e ngaahi hingoá ki he ngāue 'e fakahoko 'i he temipalé, 'io, ko ha fatongia, ka ko ha toe faingamālie foki. 'Oku foaki 'a e faingamālie ko iá ki he kāngalotu 'e kinautolu 'oku nau ma'u 'a e kī ki he ngāue. Ko e kī ki he ngāue ni 'oku 'i he Kau Palesitenisi 'Uluaki ia 'o e Siasí."

Kuo kole ai 'a e kau taki 'o e Siasí ki he

kāingalotu 'oku nau fakahū ha ngaahi hingoa ki he papitaiso fakaofofonga 'o e kau pekiá ke:

- Ngāue pē ki honau fāmili totonú.
- 'Oua 'e fakahū mai e ngaahi hingoa 'o e kakai ongoongoa pe 'iloá.
- 'Oua 'e fakahū mai ha ngaahi hingoa 'o ha ngaahi kulupu 'oku 'ikai fakamafai'i, hangē ko e kakai Siu na'e tōtau he ngaahi loki kasa 'i Siamané.

Na'e 'oatu 'e he kau taki 'o e Siasí ha fanonganongo he 'aho 21 'o Fēpueli 2012, ko e tali ki ha ngaahi fehu'i fekau'aki mo hono maumau'i e tu'u'tu'uni faka-Siasi na'e fokotu'u 'i he 1995, hili hano alea'i mo e kau taki 'o e tui lotu faka-Siú.

Na'e toe fakaongo atu 'e he fanonganongó 'a e tutupā mamafa 'a e Siasí ke 'oua na'a tali e ngaahi hingoa 'o ha ngaahi kulupu kuo te'eki fakamafai'i ki he papitaiso fakaofofongá pea mo fakamahino ko e founga pē ke hao ai mei he ngaahi me'a-malu'i kuo 'osi fokotu'u, ko ha faka'aonga'i 'e he taha 'okú ne

fakahuú "ha founga ta'e-faitotonu mo kākā."

He 'ikai ngata pē ha fakaiku e fa'ahinga tō'onga ko iá ki hano ta'ofi fakataimi hono ngāue 'aki 'e he mēmipá 'a e uepisaiti New.FamilySearch.org, ka 'e lava foki 'e he kau taki fakalotofonuá ke fakahoko ha tu'u'tu'uni fakatonutonu 'i ha ngaahi me'a 'e ni'ihi.

Na'e pehē 'e he fakamatalá, "Oku fakatupu loto mamahi 'a e taimi 'oku loto mo'oni ai ha taha ke ne maumau'i 'a e tu'u'tu'uni 'o e Siasí mo ha fa'ahinga me'a 'oku totonu ke mahino ko ha foaki 'o makatu'unga 'i he 'ofa pea mo e faka'apa'apa 'o hoko ia ko ha tupu'anga 'o ha feta'emahino'aki."

Na'e pehē 'e Misa Pilimiholo, "Te tau mātā'ia ha taimi 'o e akó. Te tau toe fakamanatu'i pē kiate kiatutolu 'a e ngaahi totonu, fatongia, kī mo e faingamālie pea mo Ia 'oku 'a'ana 'a e ngāue ko 'ení pea mo e founga ke fakahoko aí mo ia 'okú ne tatakí. Kapau te tau manatu'i pē ia, 'oku ou tui te tau lelei. . . . Te tau lava 'o 'ai e polokalamá ke lelei ange ki he taha kotoa." ■

Kuo kole ai 'a e kau taki 'o e Siasí ki he kāingalotu 'oku nau fakahū mai e ngaahi hingoa ki he papitaiso ma'a e pekiá ke nau ngāue pē ki he laine 'o honau fāmili tonú, 'o 'oua 'e fakahū mai e hingoa 'o e kakai 'iloá, pea 'oua 'e fakahū mai e hingoa 'o ha ngaahi kulupu kuo te'eki fakamafai'i, 'o hangē ko e kakai Siu ne Tōtau he ngaahi loki kasa 'i Siamané.

NGAAHI ONGOONGO NOUNOU MEI MĀMANI

FATAAI | RICK WALLACE

Kole 'a e Polokalama Fakaakeake mei he Ma'unimaá Ha Ngaahi Talanoa 'o ha Fakaakeake mo e Mo'úi

'I he teuteu ko ia ki ha uepisaiti 'o e Polokalama Fakaakeake mei he Ma'unimaá (ARP) ke kamata he konga kimui 'o e ta'u ní, 'oku kole ai 'e he Siasí ha ngaahi talanoa fakafo'i-tuitui 'o ha fakaakeake mei he ma'unimaá.

'Oku totonu ke 'omai 'e kinautolu te nau loto ke vahevahe 'enau ngaahi talanoá 'i ha ī-meili ki he arp@ldschurch.org 'a e ngaahi fakamatala ko 'ení, 'a ia he 'ikai fakahāhā holo:

- Hingoa kakató, ta'u motu'a, tangata pe fefine
- La'i tā 'o 'ou ('oku fie ma'u ka 'oku 'ikai ko ha me'a pau)
- Ko ho'o fekau'aki mo e Siasí/tu'unga mémipá
- Kī'i fakamatala nounou ki hono ma'unimā koé pe ma'unimā 'o ha taha 'okú ke 'ofa aí
- Ko ha faka'ilonga ho'o loto fiemālie ke vahevahe ho'o fakamatalá 'i ha vitiō, le'o, tohi fakamatala'i, pe kātoa kinautolu 'i 'olungá
- Ko ho'o fakamatalá. Fakakau ai e ngaahi nunu'a hono ma'unimā koé (fakamolemole kae 'oua 'e fakamatala'i mai ha ngaahi fakaikiiki 'oku 'ikai tāú, ka ke fakamatala ki he uesia koe 'e he ngaahi tō'onga 'o e ma'unimaá pea mo kinautolu 'oku mou fe-ohi); kī'i fakamatala nounou ki ho'o mo'úi 'i he taimi na'a ke 'ilo ai 'okú ke fie ma'u tokoní; fakamatala ki he founга ho'o a'usia e fakamo'ui 'ia Kalaisí pea mo ho'o ongō 'i he taimi na'e toe fakafoki atu ai ho'o 'amanaki leleí; pea mo ha kī'i fakamatala ki ho'o mo'úi he 'ahó ni pea mo e ngaahi me'a mahu'inga mo e ngaahi tāpuaki kuó ke a'usiá tu'unga 'i he fakamolemolé, fakatomalá, pea mo e tokoní.

'I he teuteu ki ha uepisaiti fo'ou, 'oku kole ai hení 'e kinautolu 'oku nau tataki 'a e Polokalama Fakaakeake mei he Ma'unimaá ('oku hā hení 'a e fakatahá) ha ngaahi talanoa fakafo'i-tuitui 'o ha fakaakeake mei he ma'unimaá.

Foaki 'e he Kāingalotu 'o e Siasí 'i Fisí ha Tokoni 'Ofa Fakaetangata ki he Kau Faingata'a'ia he Tāfeá

Na'e fakahoko 'i Fēpueli 'e he ngaahi siteiki 'e tolu 'i Suva, Fisí ha tānaki me'akai, ngaahi nāunau faka'api mo fakaako ma'a e kau faingata'a'ia he tāfeá he fakatokelau pea mo e fakahihifo 'o Fisí.

Na'e tofanga 'a Fisi 'i ha 'uha lōvai tāetuku he konga kimú'a 'o e ta'u, 'o tupu ai ha tāfea lahi pea holo 'a e kelekelé 'i he feitu'u fakahihifo mo e fakatokelaú. Na'e iku 'a e tāfeá 'o mālōlō ai si'a nī'ihi pea pau ai ke hiki ha lauiafe mei honau ngaahi 'apí.

'I he taimi ne fu'u mālohi ai 'a e tāfeá 'i he feitu'u fakahihifo mo e fakatokelau 'o Fisi, ne fakaava leva 'e he kau taki faka-lotofonua 'o e Siasí 'a e ngaahi falelotú ke hoko ko ha ngaahi senitā hūfanga'anga ki ai 'a e kakai ne tu'u honau ngaahi 'apí 'i he halanga 'o e tāfeá.

Na'e kamata'i 'e 'Eletā Taniela Uakolo, ko e Fitungofulu Faka'élia mo e Pule 'o e Senitā Tokoni 'o e Siasí 'i Fisí, 'a e tānaki tokoni ko 'ení he 'aho 6 'o Fēpueli, hili pē ha taimi nounou mei hono fakahā ki he kau taki fakalotofonua 'o e Siasí 'a e tāfeá. Na'e tānaki mo fakafa'ahinga 'e he kāingalotú 'a e me'akai, valá, nāunau mohengá, nāunau ki peitó, mo e ngaahi nāunau akó; pea toki tufa leva 'a e ngaahi koloá ki he kakai na'e tukuhāusiá.

Ke lau 'o toe lahi ange ki he me'a ni pea mo ha toe ngaahi fakamatala, kātaki 'o 'alu ki he news_lds.org. ■

'E fua kakato 'e 'Eletā Sitiveni E. Sinou e fatongia 'o e Faihisitōlia mo e Tauhi Lekooti 'o e Siasí he konga kimui 'o e ta'u ní.

Ui 'o 'Eletā Sitiveni E. Sinou ke Hoko ko e Faihisitōlia 'o e Siasí

Na'e toki fakahaá ni kimú ni 'e he Kau Palesitenisí 'Uluakí 'a hono ui 'o 'Eletā Sitiveni E. Sinou 'o e Kau Palesitenisí 'o e Kau Fitungofulú ke hoko ko e Faihisitōlia mo e Tauhi Lekooti 'o e Siasí, ko ha fatongia ia na'e fua kimu'a 'e 'Eletā Mālini K. Seniseni 'o e Kau Fitungofulú.

Kuo 'osi tukuange 'a 'Eletā Sinou mei he Kau Palesitenisí 'o e Kau Fitungofulú, pea 'e hiki 'a 'Eletā Seniseni ki he tu'unga 'ikai toe ngāué 'i he konifelenisi lahi 'o 'Okatopa 2012.

Lolotonga iá, 'e kei ngāue fakataha 'a 'Eletā Sinou mo 'Eletā Seniseni ki hono fakahinohino'i pea mo e ngaahi taumu'a 'o e fetongí. ■

Na'e Ako'i Au 'e he Kau Paioniá

Na'a ku loto fo'i 'i Tisema 'o e ta'u kuo 'osí pea 'ikai ke u toe fie teuteu'i 'e au hoku falé pe fakamanatua e Kilisimasí. Fāifai peá u tokí lau 'i ha fakamatala he Liahona 'o Tisema 2011, na'e fakamatala'i ai e founa hono fakamanatua 'e he kau paioniá 'a e Kilisimasí: na'a nau hulohula ki ha fasi na'e mapumapu'i he na'e 'ikai ke 'i ai ha'anau ngaahi me'aalea—neongo na'e 'ikai ke 'i ai ha'anau ngaahi me'aofa pea s'i mo e me'akaí (vakai, "Kilisimasí ki he Kau Fuofua Paioniá" 'i he "Fanga K'i Me'a liki mo Faingofuá," 9). Na'e tokoni kiate au 'a e fakamatala ko iá 'o liliu 'eku fakakauaú mo hoku lotó. 'Oku 'i ai e taimi 'e ní'ihi 'oku 'ikai ke tau fakatokanga'i pe fakamahu'inga'i 'a e kihii'i me'a 'oku tau ma'u.

'Ana Losa ti Melo Feleila, Lio ti Senelo, Palásila

Fekumi ki he 'Otuá he 'Aho Kotoa pē

Fakamālō atu 'i he makasini 'o Sānuali 2012. Na'a ku fiefia mo hoku husepāniti 'i hono lau e fakamatala 'a 'Atama C. 'Olsoni (Adam C. Olson), "Ko Hono 'ilo'i e Fakaofo 'o e Māmaní . . . mo e Faka'ehi'ehi mei he Ngaahi Fakatu'utāmaki 'o e Fakahōhōloto Fakalaumālié," (peesi 20). Na'e tokoni ia kiate kimaua ke ma fakatokanga'i 'ema fie ma'u ta'e-tuku ke fekumi ki he 'Otuá 'i he 'aho kotoa 'o 'ema mo'u. 'Oku ou 'ilo'i ko e ngaahi pōpoaki 'i he makasiní na'e ue'i fakalaumālie ia he ko e lahi taha 'o kinautolú na'e ongo ki he'eku mo'u 'i he taimi na'a ku fie ma'u lahi taha ai kinautolú.

Taiana Alaseli Pelokui ianone, Puenosi 'Aalesi, Asenitina

Kātaki 'o 'ave ho'o ngaahi faka-kauaú pe fokotu'u ki he liahona@ldschurch.org. 'E lava pē ke 'ētita'i e ngaahi fakamatala 'oku fakahū mai ke nounou pe mahino. ■

'Oku ma'u 'i he makasini ko 'ení ha ngaahi fakamatala mo e 'ekitiviti 'e malava ke ngāue 'aki ma'á e efiafi fakafāmili 'i 'apí. Ko e ni'ihi 'eni 'o e ngaahi sīpingá.

"Ko e Māloholinga 'o Hotau Tukufaka-holó," peesi 16: Lau mo ho fāmilí 'a e fakamatalá. Fakamamafa'i 'a e lea ko 'eni na'e fai 'e 'Eletā L. Tomu Peulí: "Hangē ko hono ngaohi 'e he kau paioniá 'a e toafá ke mataha hangē ko e losé, 'e pehē pē ha lava 'o fakalakalaka 'etau mo'u kapau te tau muimui 'i he'enua sīpingá mo 'enau ngaahi tukufakaholó." Fakakaukau'i ke ke fehu'i ange pe 'e anga fēfē ha muimui lelei ange homou fāmilí ki he sīpinga ne tā 'e he kau fuofua paioniá. Te mou lava pē ke faka'osi 'aki hano hiva'i 'a e "Ha'u Kāinga 'Oua Manavahē" (Ngaahi Himi, fika. 18).

"Fehangahangai mo e Kaha'ú 'i he 'Amanaki Lelei," peesi 35: Mahalo te ke fie fakamatala'i fakanounou 'a e talanoa 'o Misa Lililó pe fai ha'o talanoa fakafo'ituitui pē 'ou pe ko ha taha 'okú ke 'ilo'i 'i he founa 'o 'ene fahangahangai mo e kaha'ú 'i he 'amanaki leleí. Tokoni'i e kau mēmipa 'o e fāmilí ke nau faka'aonga'i 'a e pōpoakí 'i he'enua mo'u 'aki ha'o fai ange e ngaahi fehu'i hangē ko 'ení "Ko e hā ha ngaahi palopalema 'okú ne fakafaingata'a'ia'i ho'o

falala ki he kaha'ú? Ko e hā te ke lava 'o fai ke ke fakatu'amelie ai 'i ho'o fehangahangai mo e ngaahi palopalema ko 'ení?" Faka'osi 'aki hano lau e ongo palakalafi fakamuimuitaha 'o e fakamatalá.

Ko e hā 'a e Fakamo'oni Haohaoa?

peesi 54: Kamata ho'o lēsoní 'aki ha'o fakamatala'i ange 'a e me'a 'oku aki 'e he fakamatalá ko e fakamo'oni. Pea fakakaukau'i hano fakanounou'i 'a e ngaahi fehu'i fekau'aki mo hono fai 'o e fakamo'oni (vakai, peesi 56–57). Kapau 'e ue'i koe, fakaafe'i 'a e kau mēmipa 'o e fāmilí ke nau fefakamo'oni'aki lolotonga 'o e efiafi fakafāmili 'i 'apí pe hiki e ngaahi fakamo'oni ko iá 'i he'enua tohinoá.

"Ko ha Fanafana 'o e 'Ofa,"

peesi 59: Lau 'a e Luke 6:27. Peá ke fai leva 'a e talanoa fekau'aki mo Sēmisi mo Kāsoní, kī'i ta'ofi kae fai ki he fānaú 'a e ngaahi fehu'i 'oku hā atu 'i lalo he peesi 'uluakí, ke nau tali mai. Poupou'i 'a e kau mēmipa 'o e fāmilí ke nau feanga'ofa'aki. ■

Ngaahi Efiafi Fakafāmili 'i 'Apí "I Tu'á"

'I hoku ta'u 10, na'a ku papitaiso ai mo 'eku mātu'á, ngaahi tokouá, mo e tuofāfiné. 'Oku ou fiefia mo'oni ke tupu hake 'oku fakahoko ma'u pē 'emau efiafi fakafāmili 'i 'apí. Na'e hoko 'a e efiafi fakafāmili 'i 'apí ke ne fakamālohaia homau fāmilí.

Kuo laka hake 'eni 'eku hoko ko ha mēmipa 'o e Siasí 'i he ta'u 'e 45. 'Oku kei hokohoko ai pē 'iate au mo 'eku fānau 'e toko nimá 'a e tukufakaholó ni. 'Oku tukutaha 'a e ngaahi pō Mōnitē ma'a e fāmilí.

'I he Mōnité faka'osi 'o e māhiná, 'oku fakahoko ai ha'amau 'ekitiviti lōloa 'oku mau ui ko e efiafi fakafāmili 'i 'api "I Tu'á." 'Oku mau ò ki ha hele'uhila, 'a'ahi ki ha taha 'oku puke, va'inga 'i he pa'aké, 'a'ahi kia Lola mo Lolo ('emau ongo kui), mo e ngaahi me'a pehē.

Ko e a'usia fakangalongata'a taha kuo mau ma'u ko e taimi ne mau tokoni ai ki he fānau l'iekiná. He 'ikai ke mau lava 'o fakamatala'i e fiefia mo e nēkeneka 'oku mau ma'u 'i hono tokoni'i s'i'i ní'ihi 'oku fie ma'u pehē. 'Oku mau feinga, 'i he' emau kī'i founa pē, ke 'ai s'i'i fānau ko iá ke nau fiefia mo nau 'ilo'i 'oku 'i ai ha taha 'oku 'ofa 'iate kinautolu pea ke nau 'ilo'i ko e fānau kotoa kitautolu 'a e 'Otuá. ■

Tita Mapunga 'Opaiāla, 'Otu Filipainí

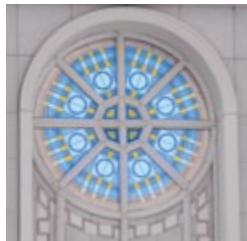
TA'E HANO MELE MEI MĀMANI

Fai 'e Julie Thompson

Na'a ku a'u atu ki he Temipale Paunitifulu 'Iutaá he ngaahi ta'u si'i kuo hilí ke fakahoko hano fakama'a tu'uapō ne vahe mai. Ko kinautolu na'e ò angé na'e tokolahí 'aupito, peá u fifili ai 'i ha ki'i taimi si'i pe 'e 'i ai ha ni'ihi 'e fekau ke nau foki ki 'api. Na'a ku fu'u mateuteu au ke u kole ke u foki vave. Peá u fakakaukau fakaoli pē 'iate au, "He 'ikai ke nau tuku ke mau foki vave. Te nau kumi ha fanga ki'i ngāue iiki ma'a kimautolu kātoa, 'o pehē ko hanau fatongia ke puke kimautolu hení 'i he houa 'e uá kakato." Na'a ku manatu'i ha ngāue ki mu'a na'a ku tafi ai 'a e efú 'o laka hake 'i ha houa 'e taha, pea toki fakafoki 'a e konga tupenu na'e 'omi kiate aú 'oku kei ma'a pē ia 'o tatau mo e taimi na'e 'omai aí. Na'a ku teuteu ke u fakamoleki ha houa 'e ua ki hano fakama'a ha ngaahi me'a na'e 'ikai 'asi 'oku nau fie ma'u ke fakama'a. Ko hono mo'oní, na'a ku ha'u ki he temipalé he pō ko iá ko e fai fakafatongia pē 'o laka ange ia 'i ha holi ke tokoni.

Na'e taki atu 'emau kulupú ki he ki'i falelotú ki ha fakataha lotu. Ne lea'aki ai 'e he taha tauhi fale na'a ne tataki 'emau fakataha lotú ha me'a te ne liliu 'o ta'engata 'a e anga 'o 'eku vakai ki he ngāue fakama'a 'o e temipalé. Hili 'ene talitali lelei kimautolú, ne hoko atu leva 'o ne fakamatala'i 'oku 'ikai ko 'emau 'i aí ke fakama'a 'a e ngaahi me'a na'e 'ikai fie ma'u ke fakama'a ka ke ta'ofi 'a e fale 'o e 'Eikí mei ha'ane 'uli. 'I he' emau hoko ko e kau tauhi 'o e taha 'o e ngaahi feitu'u toputapu taha he māmaní, 'oku 'i ai hamau fatongia ke tauhi ia ke ta'e-hano-mele.

Na'e mahuhuhu 'ene pōpoakí ki hoku lotó, peá u 'alu leva ki he feitu'u na'e vahe au ki aí mo ha loto vekeveke ke malu'i 'a e fale 'o e 'Eikí. Na'a ku fakamoleki ha taimi mo ha ki'i polosi molū, 'o tafi e efu 'i he fanga ki'i

*Na'a ku fifili pe
ko e hā na'a ku
'i he temipalé
ai ke fakama'a
ka 'oku 'ikai
ha me'a ia ai
'e ulí. Ka na'e
vave 'eku faka-
tokanga i 'oku
'ikai ko e faka-
ma'a 'a e tefito i
'uhingá.*

vaha'a tongi he 'esia 'o e matapaá, papa he ve'e falikí, pea mo e va'e 'o e ngaahi tēpilé mo e ngaahi seá. Kapau na'e tuku mai kiate au 'a e ngāue ni 'i ha ngāue ki mu'a, mahalo na'a ku mei fakakaukau au 'oku ngalivale mo tafi noa'ia pē 'a e ngaahi 'ēliá ke u ngali femo'u-ekina. Ka ko e taimi ko 'ení, na'a ku fakapapa'u'i 'oku a'u 'a e mata'i polosí ki he ki'i vaha'a tongi si'si'i tahá.

Na'e tāpuaki'i 'aki au ha taimi ke u fakakaukau ai 'i he lolotonga 'o 'eku ngāue, he na'e 'ikai fakaongosia fakaetu'asino pe faka'atamai 'a e ngāue ni. Na'a ku 'uluaki fakatokanga'i na'e 'ikai ke u teitei tokanga au ki he fanga ki'i me'a iiki peheé 'i hoku 'apí kae fakama'a pē 'a e ngaahi feitu'u 'oku lava 'o 'uluaki mamata ki ai 'a e kakaí, kae fakali'eli'aki pē ngaahi feitu'u ko e kau mēmipa pē hoku fāmilí mo au 'oku nau 'iló.

Na'a ku fakatokanga'i hono hoko na'e 'i ai ha ngaahi taimi na'a ku mo'ui 'aki ai 'a e ongoongolei 'i he founa tatau—'o mo'ui 'aki pē ngaahi tefito'i mo'oní mo fakahoko 'a e ngaahi ngāue ko ē na'e mata'a'a kiate kinautolu 'iate aú kae tuku pē ngaahi me'a ia na'e ngali toki 'ilo pē 'e hoku fāmilí mo aú. Na'a ku ma'u lotu, fua ha ngaahi fatongia, fakahoko ha ngaahi ngāue, 'alu 'o faiako 'a'ahi—'oku nau mata'a'a kotoa ki he kāinga-lotu homau uötí—kae fakali'eli'aki pē toutou 'alu ia ki he temipalé, fai 'o e ako fakafo'i-tuitui mo fakafāmili 'a e folofolá mo e lotú, mo e fai 'o e efiafi fakafāmili 'i 'apí. Na'a ku aka'i ha ngaahi lēsoni mo lea 'i he lotú kae 'i he taimi 'e ni'ihi na'e 'ikai ke u ma'u 'a e 'ofa mo'oní 'i hoku lotó 'i he taimi ke mau feohi ai mo e ni'ihi kehé.

Na'a ku siofi 'a e ki'i polosi vali 'i hoku nimá 'i he pō ko iá he temipalé mou fehu'i kiate au, "Ko e hā 'a e fanga ki'i avaava 'i he'eku mo'ui 'oku fie ma'u ha tokanga lahi ange ki ai?" Na'a ku tukupā ai te u feinga mālohi ange ke 'oua na'a tuku ke nau 'uli, kae 'ikai ke toutou palani ma'u pē ke fakama'a 'a e ngaahi feitu'u he'eku mo'ui na'e fie ma'u ke tokanga'i.

'Oku ou manatu'i e lēsoni he'eku fakama'a 'a e temipalé 'i he taimi kotoa pē 'oku faka-manatu mai ai ke tauhi kitautolu ke "ta'e hano mele mei māmaní" (Sēmisi 1:27). ■

Na'e pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni, "I he'etau hoko ko ia ko e kāingalotu 'o e Siasi 'o Sīsū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Nī, kuo pau ke tau faka'apa'apa'i 'a e ngaahi fuakava toputapú, pea 'e tu'unga 'i he faitotonu ki aí ha toki ma'u 'a e fiefiá. 'Io, ko 'eku leá ki he fuakava 'o e papitaisó, mo e ngaahi fuakava 'o e lakanga fakataula'eikí, pea mo e fuakava 'o e malí, ko honau ngaahi sīpingá pē ia." Koe'uhí 'oku mahu'inga 'a e tauhi 'o e ngaahi fuakavá ke tau ma'u ai 'a e fiefiá he taimí ni pea tau toki ma'u 'a e mo'ui ta'engatá, 'oku mahu'inga leva ke mahino pe ko e hā ne tau palōmesi ki he'etau Tamai Hēvaní. Vakai, "Ko e Mahino 'o 'Etau Ngaahi Fuakava mo e 'Otuá," peesi 20.